

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku

TOMISLAV FUZUL

**RETORIČKA ANALIZA I USPOREDBA PREDSEDNIKÂ HRVATSKE
DEMOKRATSKE ZAJEDNICE (HDZ-A)**

Diplomski rad

Zagreb, srpnja 2019.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku

TOMISLAV FUZUL

**RETORIČKA ANALIZA I USPOREDBA PREDSEDNIKÂ HRVATSKE
DEMOKRATSKE ZAJEDNICE (HDZ-A)**

Diplomski rad

Mentorica: Doc. dr. sc. Gabrijela Kišiček

Zagreb, srpnja 2019.

PODACI O AUTORU

Ime i prezime: Tomislav Fuzul

Datum i mjesto rođenja: 20. listopada 1993, Zadar

Studijske grupe i godina upisa: Kroatistika (2013), Fonetika (2016)

Lokalni matični broj studenta: 0130281653

PODACI O RADU

Naslov rada na hrvatskome jeziku: *Retorička analiza i usporedba predsjednikâ Hrvatske demokratske zajednice (HDZ-a)*

Naslov rada na engleskome jeziku: *Rhetorical Analysis and Comparison of the Presidents of the Croatian Democratic Union (CDU)*

Broj stranica: 117

Broj priloga: 0

Datum predaje rada:

Sastav povjerenstva pred kojim je rad obranjen i koje je rad ocijenilo:

1. Doc. dr. sc. Elenmari Pletikos Olof
2. Dr. sc. Iva Bašić, viša asistentica
3. Doc. dr. sc. Gabrijela Kišiček

Datum obrane rada: 8. srpnja 2019.

Broj ECTS-bodova: 15

Ocjena:

Potpis članova povjerenstva:

1. _____
2. _____
3. _____

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao diplomski rad pod naslovom

Retorička analiza i usporedba predsjednikâ Hrvatske demokratske zajednice (HDZ-a)

i da sam njegov autor.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Tomislav Fuzul

Zagreb, _____

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Hrvatski politički sustav	2
2.1. <i>Izborni i stranački sustav u Republici Hrvatskoj</i>	4
2.1.1. <i>Hrvatska demokratska zajednica</i>	6
3. Retorika i politika	7
4. Politička retorika	12
4.1. <i>Povijesni pregled političke retorike</i>	12
4.2. <i>Obilježja političke retorike</i>	22
5. Politička argumentacija	30
5.1. <i>Argumentacijske pogreške</i>	35
6. Govorna izvedba i stil	36
7. Ciljevi i hipoteze rada	41
8. Metodologija rada i korpus za analizu	42
9. Retorička analiza predsjednikâ HDZ-a	44
9.1. <i>Franjo Tuđman</i>	44
9.1.1. <i>Argumentacija</i>	45
9.1.2. <i>Govorna izvedba</i>	55
9.1.3. <i>Govornički stil</i>	56
9.2. <i>Ivo Sanader</i>	60
9.2.1. <i>Argumentacija</i>	61
9.2.2. <i>Govorna izvedba</i>	74
9.2.3. <i>Govornički stil</i>	76

9.3. Tomislav Karamarko	78
9.3.1. Argumentacija	79
9.3.2. Govorna izvedba	85
9.3.3. Govornički stil.....	87
9.4. Andrej Plenković.....	89
9.4.1. Argumentacija	89
9.4.2. Govorna izvedba	97
9.4.3. Govornički stil.....	98
10. Zaključak	101
Literatura	106
Popis mrežnih izvora analiziranih predložaka	114
Sažetak.....	116
Summary	117

1. Uvod

Ovaj se rad u najširem smislu bavi javnim govorom, a kako je rekao Škarić (2000: 9): »Gdje god se govori javno, govori se retorski.« To će reći da, kada govori javno, govornik ne govori samo u svoje ime, on nerijetko i zastupa koga ili pak govori kao član neke skupine, pa je odgovoran i prema kolektivu koji predstavlja (*ibid.*). U užemu smislu ovaj se rad bavi specifičnom vrstom javnoga govora, a to je politički govor, odnosno politička retorika, a upravo političari najbolje odgovaraju netom navedenim Škarićevim riječima. U radu će se stoga, vodeći se kronološkim slijedom, analizirati govori četiriju predsjednikâ HDZ-a: Franje Tuđmana, Ive Sanadera, Tomislava Karamarka te aktualnoga predsjednika HDZ-a i hrvatskoga premijera Andreja Plenkovića. Osim što će se radom pokušati ocrtati retorički profili navedenih političara, posredno će se nastojati pružiti uvid i u dijakronijsku perspektivu razvoja stranačke retorike, tj. ukazati na njezina stalna, opća mjesta od njezina osnutka pa do suvremenosti, ali i na eventualne nove retoričke pravce i zaokrete tijekom posljednjih godina.

Korijeni motivacije za poduzimanje baš takva pothvata sežu do prve godina diplomskoga studija Govorništva i kolegija Govorničke argumentacije, na kojemu se rodila slična ideja za potrebe seminarskoga rada. Ta je ideja ovdje u svojoj razradi tek ponešto modificiranija, no u svojoj sadržajnoj realizaciji višestruko je, autor se nada – uspješno, nadograđivana.

Ovaj bi rad kao krunsku zadaću imao ponajprije osvijestiti važnost retoričkoga obrazovanja, osobito u našim prilikama, gdje je retorika nepravedno podcijenjena, te važnost poštovanja i njegovanja kulture dijaloga i civilizirane, retorički utemeljene rasprave. Tek onda rad želi poslužiti kao stručna referencija svima koji se zanimaju područjem političke retorike ili se njime profesionalno bave.

Na samome početku, u poglavlju *Hrvatski politički sustav*, daje se kratak pregled hrvatskoga političkoga sustava, dotičući se njegova zametka, a potom i njegova suvremena ustroja, s naglaskom na trodiobu vlasti. U potpoglavljima koja slijede govori se kako funkcioniraju izborni te stranački sustav u Republici Hrvatskoj, a onda se konkretno govori i o Hrvatskoj demokratskoj zajednici, s obzirom na to da ona ulazi u uže područje interesa ovoga rada. U trećemu poglavlju, naslovljenu *Retorika i politika*, govori se o tome što je uopće retorika te otkada je i na koji način povezana s politikom, ukazuje se dakle na vezne niti retorike i politike. Četvrtim poglavljem (*Politička retorika*) i potpoglavljima koja ga slijede retoričko se područje sužava i fokus se stavlja na osobiti vid retorike – političku retoriku, s naglaskom na njezin povijesni tijek i osnovna obilježja. Peto i šesto poglavlje teorijska su razrada osnovnih analitičkih parametara, a to su politička argumentacija, govorna izvedba i govornički stil. U

sedmome i osmome poglavlju postavljaju se ciljevi i hipoteze rada odnosno opisuju se analizirani korpus i metode putem kojih se on raščlanjuje. I nakraju, devetim se poglavljem otvara analitički dio rada, u kojemu se analiziraju po dva govora četiriju predsjednikâ HDZ-a, i to na trima već spomenutim razinama: na razini argumentacije, na razini govorne izvedbe te na razini govorničkoga stila.

2. Hrvatski politički sustav

Politički sustav Republike Hrvatske kakav se danas zatječe relativno je mlada postanja. To osobito i ne čudi uzme li se u obzir već i sama činjenica da Hrvatska – kao samostalna i suverena država – gaji prema svojim tridesetima. Naime, suvremenu političkome (dakako i državnome) uređenju Republike Hrvatske prethodile su korjenite promjene, u vidu demokratske tranzicije i društvene transformacije. Tek nešto više od četvrt stoljeća dijeli nas od vremena kada je Hrvatska bila sastavnim dijelom – jednom od federalnih republika – Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ-a), u čijemu su sastavu još bile i Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija, Slovenija i Srbija. U toj je multietničkoj tvorevini diktatura bila *modus operandi*, stoga ono što je uslijedilo u Hrvatskoj potkraj 80-ih 20. stoljeća bio je proces konverzije autoritarnoga poretka u demokratski, tj. prijelaz iz diktature u višestranačku demokraciju u kojoj je stara politička elita¹ imala odlučujuću ulogu (Zakošek, 2002: 11). Ta je politička elita bila utjelovljena u Savezu komunistâ Hrvatske (SKH-u), nižoj instanciji Saveza komunistâ Jugoslavije (SKJ-a), pod čijom je ingerencijom u veljači godine 1990. došlo do promjene republičkoga Ustava, čime su bili omogućeni prvi demokratski višestranački izbori. To je, dakako, istom značilo i dočetak autoritarnoga režima socijalističkoga predznaka, ali i mogućnost da na vlast stupi opozicija, što se u proljeće iste godine i zbilo, kada je na izborima

¹ Termin *elita* u svakodnevnoj je komunikaciji nerijetka pojava, pa je tako njime kontaminiran i politički diskurs. Pojmom političke elite sustavnije se bavi Budimir (2017), koja toj sintagmi pristupa iz dviju referentnih vizura: sociološke i politološke. Iz sociološkoga očista politička je elita »manjina koja u određenom društvu, u određenom trenutku, raspolaže ugledom i privilegijama koje proizlaze iz prirodnih kvaliteta cijenjenih u društvu (porijeklo, rasa itd.) ili stečenih kvaliteta (kultura, zasluge, sposobnosti itd.)« (Coenen-Huther, 2005, prema Budimir, 2017: 26). S druge strane, politološki pristup pojmu elite nešto je uži jer ga zanimaju točno određeni pojedinci kojima u određenu društvu pripada vlast i društvena moć da donose političke odluke, pa je u tome smislu moguće ponuditi definiciju političke elite kao »skup[a] pojedinaca na ključnim upravljačkim pozicijama u nekom društvu, koji posjeduju političku vlast i moć za donošenje i provođenje obvezujućih odluka za sve članove zajednice, na pozicije dolazi temeljem izbornog uspjeha, pri čemu se glavni selekcijski postupci provode u političkim strankama« (*ibid.*: 31).

pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) na čelu s Franjom Tuđmanom. Osim promjena u strukturi vlasti, ne treba zaboraviti spomenuti ni Domovinski rat (1991–1995), koji je zasigurno usporio i na neko vrijeme odložio hrvatsku demokratsku tranziciju, stoga je čitav taj proces okončan tek na pragu novoga stoljeća, nakon izbornoga poraza HDZ-a (Picula, 2017: 105), poraza koji je izravna reperkusija smrti HDZ-ova doajena – Tuđmana.

Netom iznesen dajžestirani historijski prikaz zorno predočuje specifične okolnosti koje su prethodile suvremenu hrvatskome političkome sustavu te apsolutno utjecale na njegovu konsolidaciju, kao i na, zasigurno, konsolidaciju hrvatskoga teritorija i društva u cjelini. Kako je gore tek uzgred spomenut HDZ-ov utemeljitelj i prvi hrvatski predsjednik Franjo Tuđman, valja reći i to da je za vrijeme njegova mandata hrvatski politički sustav bio polupredsjednički, a nakon njegove smrti, a potom i HDZ-ova izbornoga poraza (početkom 2000-ih), taj je sustav zamijenjen parlamentarnim te kao takav egzistira i danas.

Suvremeni politički sustav Republike Hrvatske određen je njezinim ključnim političkim aktom – Ustavom, tj. »pravno-politički[m] dokument[om] najviše razine u kojemu su sadržane osnovne proklamirane vrijednosti jedne političke zajednice, zatim prava, slobode i obveze njezinih članica te načela njezina političkoga sustava s institucijama koje ga čine« (Picula, 2017: 105). Ustav Republike Hrvatske donesen 22. prosinca 1990. – kolokvijalno znan i kao Božićni ustav – stoga je pravni temelj hrvatskoga političkoga sustava, pa je Hrvatska danas parlamentarna republika koje je vlast ustrojena na načelu trodiobe na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu. Takav politički ustroj podrazumijeva međusobnu spregu hrvatskih političkih institucija (parlamenta, vlade, predsjednika, sudstva i sl.) i kolektivnih političkih aktera, a ključan mu kontekstualni okvir čini niz promjena od godine 1990. naovamo (*ibid.*: 101).

Nositelj zakonodavne vlasti u Republici Hrvatskoj Hrvatski je sabor, predstavničko tijelo građana koje istovremeno obavlja i funkciju kontrole izvršne vlasti. Zastupnici se u Hrvatski sabor biraju tajnim glasovanjem svake četiri godine, ukupno ih u Saboru može biti između 100 i 160, a ti se izbori – koje, usput budi rečeno, raspisuje Predsjednik Republike – održavaju najkasnije šezdeset dana nakon isteka mandata ili raspuštanja Hrvatskoga sabora (Šutić, 2011: 49). Nekada je Hrvatski sabor bio dvodoman (Zastupnički i Županijski dom), dok je od godine 2001. jednodoman, a niz je ovlasti koje ima: odlučuje o donošenju i promjeni Ustava, donosi zakone, donosi državni proračun, odlučuje o ratu i miru, odlučuje o promjeni granica RH, raspisuje referendum, daje amnestiju za kaznena djela itd. (*ibid.*: 51). Kada je riječ o njegovu unutarnjemu ustroju, on je uređen saborskim Poslovníkom koji propisuje da Sabor mora imati predsjednika i dva potpredsjednika koji zajedno čine Predsjedništvo, a usto i zastupnicima propisuje prava i dužnosti (*ibid.*: 52). Aktualni, deveti saziv Hrvatskoga sabora konstituiran je

14. listopada 2016., na njegovu čelu trenutačno je Gordan Jandroković, HDZ-ov zastupnik, a ukupan je broj zastupnika 151 (Hrvatski sabor, 2018).

Izvršnu vlast obnašaju Predsjednik i Vlada Republike Hrvatske. Za vrijeme prvoga hrvatskoga predsjednika Franje Tuđmana hrvatski politički sustav bio je – kako je već rečeno – polupredsjednički. To znači da je veći udio u izvršnoj vlasti imao upravo Predsjednik RH, dok je Vlada bila praktično izvršitelj odluka koje su donosili Predsjednik i njegovi savjetnici (Picula, 2017: 113). Takvo se stanje mijenja godine 2000., kada jača pozicija predsjednika Vlade, dok Predsjedniku Republike preostaju tek formalne ovlasti. Tako Vlada ima ovlasti da predlaže zakone i druge akte Hrvatskome saboru, predlaže državni proračun i završni račun, provodi zakone i odluke Hrvatskoga sabora, vodi vanjsku i unutarnju politiku, usmjerava razvitak i djelovanje javnih službi itd. (Šutić, 2011: 55–56). S druge strane, Predsjednik RH predstavlja Hrvatsku u zemlji i inozemstvu, odgovara za obranu neovisnosti i teritorijalne cjelovitosti, raspisuje izbore za Hrvatski sabor, povjerava mandat za sastavljanje Vlade i sl. Trenutačno je predsjednica Republike Hrvatske Kolinda Grabar-Kitarović, dok je predsjednik Vlade HDZ-ov čelnik Andrej Plenković.

U trijadnome ustroju vlasti u Republici Hrvatskoj sudbenu vlast obavljaju sudovi, i to na temelju Ustava, zakonâ, međunarodnih ugovora te ostalih važećih pravnih izvora. Hijerarhijski, najviši je Vrhovni sud koji osigurava jedinstvenu primjenu zakonâ i ravnopravnost svih građana, a podno kojega se nalaze županijski, općinski i trgovački sudovi (*ibid.*: 63–65). Iako nije dio sudbene vlasti, sudom se naziva i Ustavni sud Republike Hrvatske koji odlučuje o suglasnosti zakonâ i drugih propisa s Ustavom (Picula, 2017: 120).

2.1. Izborni i stranački sustav u Republici Hrvatskoj

Izbori predstavljaju »postupak kojim birači povjeravaju obavljanje političke vlasti predstavničkom tijelu (...)« (Šutić, 2011: 67), stoga može se reći da su oni svojevrsno sredstvo pomoću kojega se volja građana prenosi na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu vlast. Izborni sustav, kao modus izražavanja preferencija birača, počiva na četirima temeljnim načelima: općemu izbornom pravu, jednakome izbornom pravu, tajnome izbornom pravu i izravnome izbornom pravu (usp. Šutić, 2011: 74–79). Kada je riječ o hrvatskim izbornim sustavima, situacija je i više no složena (s obzirom na povijesne mijene), a kako ovaj rad nije u prvome redu politološkoga karaktera, dovoljno je navesti tek osnovnu klasifikaciju izbornih sustava, prema kojoj postoje većinski izborni sustav, razmjerni (proporcionalni) izborni sustav te mješoviti izborni sustav (usp. Šutić, 2011: 89–99; Zakošek, 2002: 15–65). U Hrvatskoj izbori se provode na dvjema razinama, na državnoj (u pravilu svake četiri godine za zastupnike u

Hrvatski sabor te svakih pet godina za predsjednika Republike) i lokalnoj (u pravilu svake četiri godine provode se izbori članova predstavničkih tijela jedinica lokalne i regionalne samouprave). Valja spomenuti kako je na parlamentarnim izborima godine 2015. uvedeno tzv. preferencijsko glasovanje, temeljem kojega, osim za predloženu listu, birači mogu glasovati i za jednoga kandidata na toj listi (Picula, 2017: 124–125).

Kada je riječ o političkim strankama, njihovo je osnivanje u Republici Hrvatskoj slobodno, njihovo unutarnje ustrojstvo mora biti u skladu s temeljnim ustavnim demokratskim načelima, a podaci o podrijetlu njihovih sredstava i imovine moraju biti transparentni, javno dostupni. Protuustavne su one političke stranke »koje svojim programom ili nasilnim djelovanjem smjeraju podrivanju slobodnoga demokratskog poretka ili ugrožavaju opstojnost Republike Hrvatske« (Narodne novine, 2017), a o protuustavnosti odlučuje Hrvatski sabor. Političko višestranačje u Republici Hrvatskoj svoje korijene vuče još od proljeća godine 1990., kada su održani prvi demokratski višestranački parlamentarni izbori, no s obzirom na dominantno političko djelovanje, najčešće se govori o binarnoj prirodi hrvatske političke scene, tj. o tzv. ljevičarskim odnosno desničarskim političkim strankama.

Glavno je obilježje ljevičarskih stranaka liberalizam, koji se može definirati kao filozofija koja za svoj osnovni kriterij evaluacije društvenih institucija uzima slobodu (Prpić, 1994, prema Kišiček i Stanković, 2011). Temeljne su, dakle, postavke liberalizma sloboda, individualizam, jednakost, društvena pravda i demokracija. S druge strane, desničarska filozofija utemeljena je na konzervativizmu koji pak počiva na poštivanju autoriteta, a glavne su mu postavke zakon, zakonitost (legalnost), suverenitet, nacionalizam i koncept zajednice (*ibid.*). Istraživanje koje je provela Banković-Mandić (2007, prema Kišiček i Stanković, 2011) pokazalo je da se desnica u konstituiranju vlastita identiteta vrlo često služi *pathosom*, moraliziranjem i djelovanjem na emocije, kao svojevrsnim odslikom zakonâ, suvereniteta i nacionalizma, dok ljevicu u konstituiranju njezina identiteta karakterizira zaključivanje, situacijska analiza, racionalnost, odsutnost emocija te društvena pravda i jednakost.

Dvije su najveće – međusobno oponirajuće – hrvatske stranke Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) i Socijaldemokratska partija Hrvatske (SDP), prva kao reprezentant desničarske, a druga ljevičarske politike. S obzirom na to da će u drugomu dijelu rada u fokusu biti čelnici Hrvatske demokratske zajednice i njihova retorička praksa, slijede tek osnovni podaci o toj stranci.

2.1.1. Hrvatska demokratska zajednica

Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) hrvatska je politička stranka desnoga centra² i tzv. demokršćanske³ orijentacije, utemeljena 17. lipnja 1989., a službeno registrirana početkom veljače godine 1990. (Budimir, 2017: 256). Nešto kasnije istoga mjeseca, na I. Općemu saboru HDZ-a, izabrano je stranačko rukovodstvo, a za predsjednika potvrđen je Franjo Tuđman, koji će uskoro postati i prvim hrvatskim predsjednikom. Temeljna načela i ciljevi HDZ-a jasno su sadržani u šest točaka stranačkoga *Statuta*: (1) stranka promiče nacionalne interese, domoljubne, tradicionalne, demokršćanske i univerzalne humanističke vrijednosti; (2) u središtu je stranačke politike čovjek sa svojim neotuđivim dostojanstvom, pravima i odgovornostima; (3) promicanje vrijednosti slobode, demokracije, pravne države, poštovanja temeljnih ljudskih prava, obiteljskih vrijednosti, ravnopravnosti žena i muškaraca, solidarnosti i socijalno-tržišnoga gospodarstva; (4) baštinjenje povijesne uloge stožerne stranke u stvaranju samostalne i neovisne hrvatske države na temelju politike pomirbe i zajedništva domovinske i iseljene Hrvatske prvoga predsjednika HDZ-a i RH Franje Tuđmana, kao i u ostvarenju slobode hrvatskoga naroda i pobjede u Domovinskome ratu; (5) dio je europskoga desnog centra te smješta Hrvatsku u europski kulturni i civilizacijski krug; (6) organizacijska struktura i politički rad stranke temelje se na demokratskim načelima (HDZ, 2018). Središnja su politička tijela HDZ-a Opći sabor, Predsjednik, Predsjedništvo te Nacionalni odbor (*ibid.*). Hrvatska demokratska zajednica najснаžnija je politička parlamentarna stranka desnoga centra u Republici Hrvatskoj, a po broju je članova svakako i najmasovnija.

Na već spomenutim prvim višestranačkim izborima g. 1990. HDZ pobijedio je osvojivši 42% glasova i 60% zastupničkih mjesta i narednih se desetak godina prometnuo u vodeću

² U političkoj teoriji običava se rabiti nazive *desnica*, *ljeвица* i *centar* kao programsko-ideološke indikatore stranaka uz koje se vezuju, a kako su nerijetko granice desnoga i lijevoga pola porozne u odnosu na centar, dolazi do perkolacije između desnice i centra te centra i ljevice, pa se stoga govori i o *desnome centru* odnosno *lijevome centru*. Desni je centar prema tome krovni pojam za ideologije, pokrete i stranke koje formalno – prema svojim temeljnim postavkama – pripadaju desnici (o desničarskoj filozofiji v. gore), no djelovanjem ili manjim dijelom svojega programa naginju centru, ili su pak u tolikoj mjeri kontaminirane ljevičarskim da ih se ne može u potpunosti smatrati desnicom. Stranke desnoga centra na razmeđu su konzervativne i liberalne ideologije, među kojim polovima nastoje iznaći kompromis, a nerijetko se uz njih vezuje i pojam demokršćanstva (o ideološkim stranačkim postavkama te o strukturi i dinamici stranačkoga sustava više v. u Zakošek, 1994; 2002).

³Demokršćanstvo ili kršćanska demokracija »političko [je] naučavanje o ustroju demokratske države na kršćanskim načelima i vrijednostima (zaštita osobe i ljudskoga dostojanstva, jednakost ljudi); politički pokret i organizacije koje svoje programe i djelovanje unutar sustava predstavničke demokracije zasnivaju na kršćanskim načelima i vrijednostima« (Hrvatska enciklopedija, 2018).

stranku, kako po broju članova tako i s obzirom na ideologiju koju je zastupao. No smrću Franje Tuđmana – i pošto je Hrvatska zakoračila u 21. stoljeće – Hrvatska je demokratska zajednica godine 2000. konačno prešla u oporbu, a za njezina predsjednika izabran je Ivo Sanader. Pod njegovim vodstvom HDZ pobjeđuje na parlamentarnim izborima 2003. i 2007, a nakon njegova, Sanaderova, povlačenja na mjesto predsjednika stranke dolazi Jadranka Kosor, koja je do 2011. obnašala dužnost predsjednice Vlade, kada stranka ponovno odlazi u oporbu. Od godine 2012. na čelu je HDZ-a Tomislav Karamarko. Godine 2016. – nakon što je HDZ godinu prije pobijedio na parlamentarnim izborima – uspostavljena je koalicija s Mostom nezavisnih lista (tzv. Domoljubna koalicija), a Tomislav Karamarko postaje prvim potpredsjednikom Vlade. Kako tadašnja Vlada nije zadobila povjerenje – nakon čega je još uslijedio neuspjoh pokušaj formiranja Vlade – Karamarko daje ostavku, a za novoga predsjednika stranke, u srpnju 2016., izabran je Andrej Plenković. S njim na čelu HDZ pobijedio je na izborima u rujnu 2016. i uspostavio novu koaliciju s Mostom nezavisnih lista, dok je Plenković ubrzo postao predsjednikom Vlade. U svibnju 2017. dolazi do raskida koalicije s Mostom, a mjesec dana kasnije HDZ koalira s Hrvatskom narodnom strankom (HNS-om) i ta je koalicija još uvijek aktualna.

3. Retorika i politika

Još od 5. st. pr. Kr. i rađanja koncepta demokracije u Ateni, retorika i politika idu ukorak. Ako se demokraciju pobliže označi kao »vladavinu slobodnih građana putem predstavnika izabranih direktnim izborima« (HJP, 2018), a retoriku kao javno govorenje usmjereno drugima (Škarić, 2000), kategorija međuovisnosti između dvaju pojmova naravski se nadaje. Pojednostavljeno govoreći, predstavnici su građana političari, a građani su upravo oni »drugi«, tj. publika kojoj je politički govor (kao vrsta javnoga govorenja) usmjeren. U tome smislu retorika u političkome diskursu, odnosno politički govor kao takav, postaje sredstvom donošenja odluka, a političareva reputacija i ugled u društvu u konačnici ovise i o njegovim govorničkim vještinama.

Dakako da se demokratski sustav antičke Grčke umnogome razlikuje od suvremena koncepta toga društvenoga uređenja, no ima li se na umu etimološka pozadina *demokracije* (grč. *dēmos* 'narod'; *kratēō* 'vladam' /Klaić, 1990/), osnovna se ideja namah razabire. Tako je za vrijeme atenskoga vojskovođe Perikla (461–429. pr. Kr.) slobodnim građanima bilo omogućeno sudjelovanje u državnim poslovima, kao i u donošenju državnih odluka, dok je glavno državno tijelo bila Narodna skupština sastavljena od punoljetnih muškaraca koji su

ondje iznosili svoje prijedloge, odgovarali na prijedloge drugih i, konačno, donosili odluke (Kišiček, 2018: 13). Da bi realiziralo navedene skupštinske aktivnosti, oko tisuću je zastupnika – razumije se – isprva trebalo *javno govoriti*, stoga je javni govor u Skupštini petostoljetne Grčke izvorište neprekinute sprege retorike i politike.⁴ Koliko je javni govor u to vrijeme bio važan, svjedoči i činjenica da je pravo na govor na javnome mjestu (tzv. *isegoria*) – prema regulativnim političkim principima grčkih polisa – bilo jednim od triju statusa u kojima se očitovao ideal građanstva (Podunavac, 1994: 106).⁵ Taj je ideal, naime, bio središnji motiv antičkoga svijeta i antičke političke kulture jer je sadržavao bit politike s jedne strane te s druge strane bit vrhovne vrijednosti antičke demokracije – slobode, i to slobode kao osobita vida prakticiranja suvereniteta političke zajednice (*ibid.*: 107). Nije zgorega ovdje spomenuti i Aristotelovo viđenje retorike i politike koje iznosi u *Nikomahovoj etici*. Ondje je, naime, retorika za nj jedna od triju temeljnih vještina koje politici daju svojstvo »arhitektonske« discipline, stoga će za politiku (državništvo) reći: »(...) ono određuje koje znanosti treba naučavati u državama i koje tko treba učiti i dokle; vidimo kako su njemu podređene i najcjenjenije sposobnosti, kao vojskovođstvo, gospodarstvo i govorništvo (...)« (Aristotel, *Eth. Nic.* 1094b). O međuovisnosti retorike i politike, dapače o važnosti tē međuovisnosti i, konkretno, važnosti demokracije za retoriku govorio je još i Nietzsche svojim studentima na bazelskome sveučilištu u akademskoj godini 1872/1873., kada je ustvrdio da »tek sa političkim oblikom *demokratije* započinje sasvim ekscesivno uvažavanje govora koji je postao najveće sredstvo moći *inter pares*« (Nietzsche, 1922, prema Tadić, 1994: 9–10). Na tome je tragu i Škarićeva (2000: 8) misao da demokracijom svi podjednako dobivaju pravo na govor, dok bi retorika svima trebala osigurati podjednaku moć govora. Iz svega navedenoga jasno je da nema demokracije bez retorike te da demokracija pogoduje razvoju retorike, a »želi li tko ukinuti demokraciju, najprije mora utišati govor, a to uvijek počinje od svojih poslušnika, kojima dopušta da otvaraju usta, ali ne i da govore« (Škarić, 1999: X).

Na višestruku povezanost retorike i politike – osim koncepta demokracije – ukazuju i prve interpretacije same riječi *rhētōr* (govornik). Jednu je takvu interpretaciju ponudio i Izokrat.

⁴ Treba reći da je javnoga govora bilo i prije uspona demokracije, i to još u Homerovo doba, sedamsto ili osamsto godina prije Krista, međutim prakticiranje je takve aktivnosti u to vrijeme predstavljalo ekskluzivizam, tj. javni je govor bio isključivo aristokratska privilegija. No pojavom demokracije stvari se stubokom mijenjaju (v. Worthington, 2007).

⁵ Druga dva statusa koja su participirala u konstituciji principa građanstva antičke Grčke bila su jednakost pred zakonom te jednako vrednovanje svih koji na bilo koji način djeluju u javnome životu polisa (Podunavac, 1992: 106).

Za toga – reći će stručna literatura – najvećega grčkoga pedagoga 4. st. pr. Kr. (Carrilho, 2008: 28) *rhētōr* je označavao vrlo specifičnu skupinu ljudi, točnije one koji su se politikom bavili profesionalno ili manje profesionalno, a često su govorili u sudnici ili u Skupštini (Schiappa, 1999). Može se, dakle, reći da je takvo tumačenje najbliže značenju što ga nosi imenica *političar*, što i ne čudi zna li se da je Izokrat samorazumljivim držao da osobito u demokratskome uređenju upravo političar treba biti govornikom (Podunavac, 1994: 105). Druga se interpretacija riječi *rhētōr* može naći u francuskoga povjesničara 19. st. Fustela de Coulangesa, koji ju u svojoj *Antičkoj državi* dovodi u vezu s utemeljenjem grada, stoga navodi da je *rhētōr* glavni majstor ceremonije koji »upravlja« svetom vatrom grada i tako oživljava i posreduje osnivački mit koji upućuje na podrijetlo političke zajednice (*ibid.*: 105–106). Da su *rhētores* ekvivalent modernomu pojmu političarâ potvrđuje i Worthington (2007: 257), koji ih smatra izravnom posljedicom Periklove ere, ali i – što je još važnije – za nj oni predstavljaju novu vrstu govornikâ koji imaju važnu ulogu u političkome životu zajednice. Novost je u tih govornika bila nearistokratska pozadina, odsustvo korištenja obiteljskih veza za obnašanje javnih dužnosti; bili su imućni, no svoje su bogatstvo uglavnom stekli trgujući, a ljudima su se obraćali izravno, suzdržavajući se od militaristički intoniranih zapovijesti, baš kao i Periklo. Naziv *rhētores* dobili su stoga što su se u potpunosti oslanjali na svoje govorničke vještine i to ponajprije s namjerom da svoje kolege zastupnike u Skupštini uvjere da glasuju za njihove prijedloge (*ibid.*). Već tada postaje jasno da govornikov uspjeh izravno ovisi i o dojmu koji ostavlja na svoju publiku.

Osim demokracije i interpretacijâ riječi *rhētōr*, važno je stjecište retorike i politike i persuazija ili uvjeravanje. Svrati li se načas pozornost na dvije najpoznatije i najfrekventnije (klasične) definicije retorike, može se uočiti da je u njihovu središtu upravo uvjeravanje (persuazija). Jedna je definicija Aristotelova, filozofa čiji je prinos retorici neprocjenjiv, a koji tvrdi da je retorika »sposobnost iznalaženja uverljivog u svakom datom slučaju« (Aristotel, *Rhet.* 1355b). Drugo je određenje retorike skovao rimski klasik, tzv. *homo novus* – Ciceron. Za nj retorika je umijeće govorenja prilagođenoga za uvjeravanje (Škarić, 2000: 9). No što se uopće podrazumijeva pod pojmom uvjeravanja ili persuazije? Svršishodna je, naime, persuazija vrsta komunikacije koje je namjera utjecati na tuđa djelovanja, uvjerenja, stavove i vrijednosti (Freeley i Steinberg, 2009: 12). Uvjeravanje je dakle specifičan vid uporabe jezika kojim se publiku nastoji pridobiti za prihvaćanje govornikova iznesena stanovišta. Baš kao i retorici, uvjeravanje je imanentno i politici jer politika podrazumijeva donošenje odluka u neizvjesnim situacijama o tome što učiniti, što poduzeti, stoga uvjeravanje u takvu kontekstu nije ništa drugo doli komunikacijski čin koji uključuje svođenje mnoštva različitih mogućnosti za djelovanje na

jedan jedinstveni sud, odnosno odluku (Martin, 2014: 1), a upravo je konačna odluka predmet uvjeravanja, tj. na političaru je da svoju publiku (birače, građane) uvjeri da je baš ta i takva odluka najbolji izbor među množinom raspoloživih opcija, za što, dakako, treba podastrijeti dovoljno dobre i kvalitetne dokaze. Sve se to, naravno, posreduje govorom kao dominantnim medijem ljudske zajednice i zato Martin (2014: 2) tvrdi da nam upravo retorika otkriva karakter *političkoga*, tj. otkriva nam kako se – pri susretu različitih vrsta govora – granice ljudskih asocijacija potvrđuju, proizvode i potiru. Govor je, dakle, taj koji ima persuazivni potencijal, a persuazija je onda, shodno tome, svojevrsni govorni čin, i upravo ju tako poima Charteris-Black, profesor lingvistike na bristolskome sveučilištu. Persuazija je, kaže on, vrsta jezika koji mijenja našu kogniciju, dok se pojam *retorika* odnosi na to *kako* se persuazija vrši, dakle na *metode* kojima se govornik služi kao bi uvjerio svoju publiku (Charteris-Black, 2011: 13).

Poznato je da je status retorike kroz povijest bio vrlo promjenjiv i obilježen brojnim turbulencijama u poimanju te discipline. Korijen je takve slike povijesti retorike zasigurno uvelike sadržan upravo u poimanju njezine persuazivne funkcije, i to ne stoga što je takva funkcija inherentno loša ili nepoželjna, već stoga što je od nje do manipulacije tek jedan korak. Tako su već u 4. st. pr. Kr. sofisti – putujući učitelji govorništva – retorici priskrbili negativne konotacije jer su retoriku vidjeli kao način uvjeravanja bez obzira na istinitost tvrdnje (Kišiček i Stanković, 2014: 9). Takav stav oštro je kritizirao Platon i sofiste je optužio za nemoralnost, manipulacije i pristranost, a također mu je smetalo što su svoje usluge naplaćivali. Naime, Platon je gajio bojazan da retorika može negativno utjecati na javnost, osobito ako je nadahnuta sofistima jer su sofisti svjesno davali prednost vjerojatnosti pred istinom kako bi se domogli uspjeha (Beker, 2007: 53). Ključnu razliku između persuazije i manipulacije možda najzornije predočuje sljedećih nekoliko van Dijkovih (2006: 361) rečenica:

(...) kada je riječ o persuaziji, sugovornici su slobodni vjerovati ono što žele ili ponašati se kako žele, ovisno o tome prihvaćaju li ili ne govornikove argumente, dok je kod manipulacije recipijentima dodijeljena pasivnija uloga: oni su *žrtve* manipulacije. Ta se negativna posljedica manipulativnoga diskursa obično javlja kada recipijenti ne mogu nazreti stvarne namjere ili uvidjeti sve posljedice uvjerenja ili postupaka koje zagovara manipulator. To može biti slučaj osobito onda kada recipijentima nedostaje specifičnoga znanja pomoću kojega bi se inače mogli othrvati manipulaciji.⁶

Suvremeni njemački teoretičar Kopperschmidt smatra da u procesu retoričkoga uvjeravanja ne može doći do manipulacije ako govornik i recipijent ispune određene uvjete. Govornik stoga mora: (1) pristati na ravnopravan odnos sa slušateljem, (2) govoriti iz svoga osobnoga uvjerenja

⁶ Prijevod autorov (T. F.).

i (3) jamčiti da neće primjenjivati nikakve sankcije protiv slušatelja ako ga ne uspije uvjeriti. S druge strane, slušatelj mora biti: (1) sposoban za ravnopravan razgovor, (2) spreman promijeniti svoje mišljenje ako ga govornik uvjeri u drukčije i (3) spreman postupati prema novome uvjerenju (Škarić, 2000: 10). Moglo bi se reći da je posrijedi idealan komunikacijski model, zapravo svojevrsan komunikacijski »ugovor« dviju strana u komunikaciji, no postavlja se pitanje je li takvo što u praksi uistinu održivo i u kojoj mjeri jer ljudi su, među ostalim, satkani od ega, od taštine, stoga isprva valjalo bi svladati svoj vlastiti ego, nadići svoju vlastitu taštinu prije negoli se – dakako svim legitimnim i raspoloživim retoričkim sredstvima te uz poštovanje gore navedenih uvjeta – nadvisi svojega protivnika u diskusiji.

Da spomenute negativne konotacije koje su retoriku počele pratiti još od 4. st. pr. Kr. do danas nisu iščezle, dovoljno pokazuje poimanje retorike u retorički neobrazovanih ljudi, a takvih je u nas – realno govoreći – velik broj. Naime, kako kazuje Škarić (2000: 7), »retoriku se ipak nerado spominje jer ta riječ nosi na sebi nakupine nezgodnih konotacija. »Ah, to je čista retorika!«, kaže se za nešto što zvuči dobro, a krije u sebi laž ili podvalu, prazninu misli ili htijenja«. Drugim riječima, retorika se u prosječnim ljudi promatra u sinonimnome odnosu s demagogijom i manipulacijom, i upravo – barem iz iskustva hrvatske političkoretoričke prakse – kao snažno političko manipulativno oruđe. Nelagodu prilikom valorizacije retorike i danas osjeća mnogi teoretičar ili filozof, a razlog tomu Martin (2014: 15) vidi upravo u domeni politike jer, kako ističe, dosta se dugo na persuaziju gledalo kao na retoričku praksu koja politiku podriva, koja ju, prema tome, potencijalno može poremetiti, pa čak i uništiti, no čini se kako te pretpostavke u suvremenu dobu polako blijede.

Prizove li se ponovno u svijest Aristotelova definicija retorike (sposobnost iznalaženja uvjerljivoga u svakoj danoj stvari ili pojavi), postaje razvidnim njezin spoznajni potencijal, pa tako retorika zapravo postaje (i jest) spoznajni instrument, onaj koji nam pomaže da dođemo do esencije, biti stvari, a ne vještina manipulacije i prikrivanja istine. Osim toga, kako Kišiček i Stanković (2014: 10) tvrde, »retorika je disciplina koja uči i kako razmišljati, kako logički povezivati i zaključivati, kako biti kreativan i originalan u osmišljavanju ideja«. Jasno je, i samo se po sebi nadaje logičnim, da se retorika – kao uostalom i svaki vid (kakva god) instrumenta – može zlorabiti. Aristotel je među prvima jasno ustvrdio da je retorika, kao umijeće govorenja, zapravo moralno neutralna (Kennedy, 2007: X), dok je Platon u svojem dijalogu *Fedar* vrlo koncizno zaključio da će retorika u rukama dobrih ljudi biti dobra, a u rukama zlih štetna i opasna. Dakle, nije do retorike, do retorâ je!

Preostaje, prema tome, kao lijek za manipulaciju i demagogiju, retorički se obrazovati jer retoričko nam znanje, između ostaloga, pomaže da postanemo osjetljiviji na potencijalne

zlorabe retorike te lakše prepoznamo takve indikatore. Premda se na osnovi hrvatskih prilika to ne bi reklo, retoričko obrazovanje jest, i mora to biti, *condicio sine qua non* političkoga govorenja. Na nama je hoćemo li ili nećemo uočiti eventualnu diskrepanciju između tih dviju dimenzija (retoričkoga obrazovanja i političkih govora), no posve je sigurno da će nam analitički instrumentarij kojim nas snabdijeva retoričko znanje znatno olakšati razlučivanje retoričke persuazije od demagoške manipulacije.

4. Politička retorika

U potpoglavljima koja slijede bit će riječi specifično o političkoj retorici, i to tako da će se ponajprije iznijeti svojevrsni povijesni pregled i status političke retorike, dakle govorit će se o njezinim korijenima te istaknutim političkim govornicima koji su u minulim stoljećima, ali i u suvremenosti, ostavili nemalen trag svojim političko-retoričkim djelovanjem. Potom, zaći će se u konkretna obilježja političke retorike, dakle u njezine osobitosti i nastojati pokazati što ta subdisciplina dijeli s retorikom kao svojom maticom, a koji su specifično njezini alati.

4.1. Povijesni pregled političke retorike

Kao što je poznato, kolijevka je retorike – u kontekstu, dakako, zapadnoga kulturnoga kruga – antička Grčka, točnije Atena.⁷ Vrijeme je to 5. st. pr. Kr., obilježenoga brojnim ratovima koje su grčki polisi međusobno vodili. U svojem predgovoru knjizi o grčkim političkim govorima Saunders (1970: 21) provlači tezu kako pojava i uspon retorike u staroj Grčkoj koincidiraju s njezinim (grčkim) političkim slabljenjem, imajući pritom u vidu razdoblje od Peloponeskoga rata (431–404. pr. Kr.) pa sve do osvajačkih pothvata makedonskoga kralja Filipa II. Političko slabljenje o kojemu spomenuti autor govori ogleđa se u kopnjenju političke moći grčkih gradova-država, društvenomu neuspjehu srednje klase da održi i proširi svoju demokratsku participaciju, kao i u stanovitu kulturnome neuspjehu zajednice koja je nastavila iskorištavati vlastitu radnu snagu, umjesto da je u svojih građana poticala znatiželju koja bi vodila do novih znanstvenih spoznaja (*ibid.*: 25).

⁷ Jasno da je zapadni kulturni krug tek jedan od civilizacijskih kulturnih krugova, no ovdje se retorici pristupa upravo iz vizure toga kulturnoga kruga stoga što je i naše podneblje civilizacijski i kulturno stasalo na antičkim zasadama. Usto valja reći da se najstarijim poznatim retoričkim priručnikom smatra spis iz vremena staroga Egipta, nešto prije 2000. g. pr. Kr. Riječ je o *Poukama Ptahotepa*, svojevrsnome priručniku dobra i razborita ponašanja, koji Ptahotep sastavlja za svoga sina, međutim on je s retoričkoga aspekta zanimljiv jer sadrži savjete o tome kako govoriti, ali uči i vještini vođenja rasprave (Petrović, 1982: 23). Također, pozamašna je literatura o retorici i iz vremena stare Kine i Indije, no više o tome može se naći u Kennedyjevoj *Komparativnoj retorici* (1998).

Kada je pak riječ konkretno o političkoj retorici, njezini su korijeni, kao što je i ranije rečeno, nerazdruživo povezani s pojavom demokracije. U takvu ozračju, ozračju građanskih sloboda i razdoblju koje se u povijesti naziva Periklovim dobom (sredina 5. st. pr. Kr., tj. od kraja perzijskih ratova do početka Peloponeskoga rata) – kada je javni govor bio jednom od vrhovnih atičkih vrijednosti – politička je retorika cvjetala, stoga može se kazati da je povijest političke retorike zapravo povijest demokracije (Hart i Dillard, 2001: 210). To je razdoblje, razumije se, ime dobilo prema atenskome državniku i vojskovođi Periklu (495–429. pr. Kr.). Bio je to političar nadahnut idejom helenskoga jedinstva pod vodstvom Atene, a svojemu je gradu želio osigurati političku slobodu, kulturni prosperitet i materijalnu neovisnost, u čemu je i uspio jer su sve te vrijednosti za njegove vladavine bile na vrhuncu. Imao je Periklo i reputaciju dobra i karizmatična govornika, no nijedan od njegovih govora nije, nažalost, sačuvan u izvornome obliku. Najpoznatiji mu je govor svakako *Epitaphios* ili *Palim Atenjanima*, nadgrobni govor u čast žrtvama prve godine Peloponeskoga rata, koji je do nas došao posredstvom Tukididova djela *Povijest Peloponeskoga rata*. U njemu se ponajprije slave ideje i vrijednosti koje konstituiraju atenski identitet, pa se tako govori o precima, državnoj moći, patriotizmu, slobodi pod okriljem ustava, a panegirički intonirani pasusi posvećeni palim Atenjanima tvore sliku atičkoga heroizma koja poprima gotovo mitski potencijal (usp. Tukidid, II, 34–47). Ipak, naznačeno je kako je taj Periklov govor nekrolog (nadgrobni govor), što ga istom smješta u skupinu prigodnih govora, dakle primarno je epideiktike, a ne političke provenijencije, no ovdje se o njemu tek uzgred govori, i to *à propos* Periklove političke figure.

Govoreći ranije o čvorištima retorike i politike, dapače persuaziji, bilo je riječi i o Platonu (427–347. pr. Kr.) i njegovu odnosu spram retorike. Tomu još valja dodati i činjenicu da je nasuprot retorici Platon postavio dijalektiku kao epistemološku metodu, odnosno racionalno-dijalektički diskurs zasnovan na objektivnim spoznajama i znanju naprema političko-socijalnome diskursu koji počiva na popularnim uvjerenjima (tzv. *doxa*), kako je svojevremeno govorio o retorici. Te postavke protkivaju i *Državu*, Platonovo kapitalno djelo u kojemu iznosi svojevrsnu političku reformu. Smatrao je da epistemološka metoda može biti podatno tlo za društvene i političke institucije samo ako državom upravljaju dijalektički obučeni i logičkome umovanju skloni pojedinci, stoga na vrh društvene hijerarhije postavlja filozofe.

Platonov suvremenik i u stanovitu smislu takmac – Izokrat (436–338. pr. Kr.) – nešto je drukčije gledao na retoriku od Platona. Oštro se, naime, protivio tvrdnji da je retorika tek čista i pusta tehnika, stoga je njegovo poimanje retorike bilo nadsvođeno idejom da retorika učinkovitost podređuje kreativnosti. Drugim riječima, on ne smatra da učinkovitost govora proizlazi iz ispravne primjene kakve tehnike, nego da je ona posljedica kreativnosti *logosa*, a

ta se kreativnost očituje u uvjeravanju koje za nj podrazumijeva uporabu retorike koje je svrha stvaranje kulturnih i civilizacijskih obrazaca kao posljedica proizvodnje govorničkih obrazaca (Carrilho, 2008: 28–29). Budući da je svojevremeno otvorio i vlastitu, vrlo uglednu, govorničku školu na Hiju i u Ateni, njegovi su klijenti bili različiti državnici i političari koje je ondje poučavao govorništvu. Smatrao je da Atenom može vladati samo onaj političar koji posjeduje prirodan talent za javno govorenje. Tek s tom predispozicijom moglo se dalje poučavati retoričkim vještinama, koje je potom trebalo uporno uvježbavati. Tako su prirodni talent, retoričko umijeće i praktično iskustvo (uvježbavanje) krucijalne točke Izokratova poučavanja, i tek pošto se zadovolje ta tri uvjeta moguće je doprijeti do onoga što se naziva *phronēsis*, tj. praktična mudrost, razboritost ili vrlina, a upravo je to ono što, smatrao je, treba krasiti svakoga političara prilikom donošenja odluka (Gronbeck, 2004: 137). Valja spomenuti i to da je Izokrat bio jedan od najpoznatijih profesionalnih logografa (sastavljača govora), a pisao je, dakako, i vlastite govore, međutim nikada ih nije izvodio. Uglavnom je pisao sudske govore, no među dvadeset i jednim sačuvanim govorom pet je političkih (deliberativnih): *Filipu*, *Govor o miru*, *Aeropagiticus*, *Platejski govor* i *Arhidam* (usp. *Isocrates I*, 2000; *Isocrates II*, 2004). U potonjim dvama izostaje Izokratov glas, tj. u jednomu je u prvome planu Platejac koji moli Atenjane za pomoć u ratu s Tebom, a u drugome, kako mu i ime pretkazuje, spartanski kralj Arhidam III., koji ulazi u disputaciju sa Skupštinom. Nije posve sigurno jesu li ti Izokratovi govori zaista i našli put do svojih adresata ili je sve to samo fikcionalizacija političke situacije, no čak i da je sve samo fikcija, jasno je da ti govori – ako ih se razmatra kao stanovite reakcije na trenutačno društveno stanje – mnogošta govore o političkim prilikama toga vremena, kao i o Izokratovu pojmu aktivnoga građanina.

Na temelju dosad rečenoga razvidna je polarizacija motrišta. S jedne strane nalazi se Platon koji smatra da državom trebaju upravljati dijalektičari koji će uz pomoć svojega epistemološkoga instrumentarija tragati za istinom, dok je s druge pak strane Izokrat koji se zalaže za to da državom upravljaju mudri retoričari, dakle oni koji posjeduju *phronēsis*. Negdje na pola puta između Platonova i Izokratova stanovišta stoji Aristotelovo. Ako je za nj retorika sposobnost iznalaženja uvjerljivoga u svakom danom slučaju, onda je slučaj kojemu Aristotel pridaje najviše pozornosti upravo deliberativna situacija, i to osobito zakonodavno odlučivanje. Smatrao je, naime, da je u središtu političkoga djelovanja princip *eudaimonie* (blaženstva, sreće), a političku je retoriku vidio kao sredstvo donošenja upravo onih političkih odluka koje će potaknuti *eudaimoniu* u Atenjana (Gronbeck, 2004: 138). Ono što Aristotela razlikuje od Platona jest to što smatra da su retorika i dijalektika dvije strane iste medalje, tj. da je retorika pandan, »antistrofa« dijalektici (Aristotel, *Rhet.* 1354a); prva je podatnija za opća, a druga za

specifična pitanja. Od Izokrata dijeli ga posebna pozornost koju pridaje tehničkoj strani i definicijama u poučavanju retorike, kao i poznata metafora iz njegove *Politike*, koja govori o odnosu vladatelja i vladanika: »(...) vladanik je kao frular, dok je vladatelj kao frulač što se služi frulom« (Aristotel, *Pol.* 1277b). Gronbeck (*ibid.*) tvrdi da se iz te metafore može uočiti kako Aristotel smatra da je politika uvijek ukorijenjena u uvjerenjima, vrijednostima i općeprihvaćenu mišljenju publike, stoga *phronēsis* promatra uvijek i u odnosu na samu publiku. U svakom slučaju, ako je za Aristotela politika ukorijenjena u potrebama publike (građana), onda je politička retorika sredstvo kojim se postiže to da te potrebe postanu osnovom javne politike, tj. općega interesa.

Kada se govori o političkoj retorici u antičkoj Grčkoj, važno je istaknuti da su politički govori – konkretno govori koji bi se održavali u ustavotvornoj skupštini te koji su smjerali izravno utjecati na političko djelovanje – bili rijetki, pogotovo uspoređi li ih se sa sudskim govorima, koji su činili glavninu javnih nastupa antičkih retoričara (Saunders, 1970: 7). U tome smislu prvi je istinski politički govornik bio Demosten (384–322. pr. Kr.), s obzirom na to da prije njega – izuzme li se Andokidov govor *O miru s Lakedemonjanima* – nema političkih govora održanih u Skupštini (*ibid.*: 12). Čini se da Demosten nije bio samo prvi politički govornik u povijesti; s njim se, naime, javlja i jedna potpuno nova praksa, a to je objavljivanje održanih govora. Činio je to s namjerom da mu govori budu dostupni široj publici, građanima, ali i zato da iza sebe ostavi određeno političko naslijeđe i dugoročni utjecaj na društvo (Kišiček, 2018: 18). O njegovu životu dosta se toga može doznati i iz njegovih govora, kao i iz Plutarhova djela *Životi deset govornika*. Kao sedmogodišnjak ostao je bez oca, a obiteljski imetak pripao je njegovim skrbnicima koji su ostavštinu upropastili, i čini se da je upravo želja za osvetom i povratkom očevine bila okidačem za Demostenovo bavljenje retorikom. Prilikom parnice koju je vodio protiv svojih skrbnika, kao dvadeset jednogodišnjak održao je i svoj prvi (sudski) govor. Premda je dobio vrlo skromnu odštetu, ta ga je parnica proslavila i omogućila mu da se bavi logografijom, a pri izboru klijenata bio je rigidan. U politički život Demosten ulazi kao tridesetogodišnjak, i to govorom *O poreznim razredima* (Hrvatska enciklopedija, 2018). Otada njegova govornička i politička karijera usporedno se razvijaju. Na Demostenovu je političku retoriku ponajviše utjecalo jačanje makedonskoga kralja Filipa II., protiv kojega je napisao čak tri govora, od kojih je najpoznatiji *Treći govor protiv Filipa* ili *Treće Filipike* iz 341. pr. Kr. U njemu se govori o važnosti očuvanja Atene i o nužnosti suprotstavljanja Filipu II. Zanimljivo je da govor započinje kritizirajući svoju publiku, Atenjane, no sve s namjerom da ih potakne da se ujedine u otporu prema makedonskome kralju. Osim toga, *Treće su Filipike* bogate primjerima, usporedbama, argumentima i protuargumentima koje uspješno pobija, a kada je

riječ o stilu, veliku je pozornost posvećivao ritmu, metrici, rasporedu glasova i slogova te redoslijedu riječi u rečenicama (Kennedy, 1994: 79). Svi ti napori i pothvati nisu bili dovoljni da se odoli makedonskim najezdama, stoga 338. pr. Kr., nakon pobjede u bitki kod Heroneje, Filip II. praktično je zagospodario Grčkom, dok je Demostenu nakalemljena optužba da ga je podmitio odbjegli rizničar Aleksandra Makedonskog – Harpal te je 324. pr. Kr. morao otići u egzil. Vratio se nakon Aleksandrove smrti 323. pr. Kr. i zalagao se za pobunu protiv Makedonaca, a kada je grčka saveznička vojska potučena u bitki kraj Kranona, ispio je na otoku Kalauriji otrov kako bi izbjegao zarobljavanje.

Kao govornika Demostena nije krasio prirodan talent, isprva nije imao samopouzdanja, gesta i glas nisu mu bili savršeni, nije se najbolje snalazio ni u improvizacijama, a neki kažu i da je mucao (Kišiček, 2018: 19). Ipak, postao je impresivan govornik zahvaljujući različitim vježbama, upornosti i volji koju je posjedovao, a na pitanje što je važno za dobra govornika, odgovarao bi da su važne tri stvari: izvedba, izvedba i izvedba! Da je Demostenu izvedba uistinu bila na prvome mjestu, svjedoči i zanimljiva anegdota koja kaže da si je jednom prilikom obrijao pola glave kako od srama ne bi mogao napustiti špilju u kojoj je vježbao te kako bi ondje mogao – sve dok mu kosa ponovno ne poraste – usavršiti određene tehnike dramske izvedbe (Habinek, 2005: 19). Navedena anegdota izvrsno korespondira s Demostenovom političkom vizijom Atene – Atene koja disciplinom, strpljivošću i povremenim drastičnim mjerama treba održati prevlast na istočnome Mediteranu i oduprijeti se Filipu II., a kasnije i njegovu sinu Aleksandru Makedonskome (*ibid.*: 20). Među poznatim govornicima uzor mu je bio Periklo, dok je Izokrat bio njegova sušta suprotnost, i to osobito kada je riječ o stavu spram retorike i politike. Za Izokrata retorika je, naime, bila stvar sama po sebi, on je, rečeno je, težio umjetničkoj kreativnosti. S druge strane, Demosten svoje retoričko umijeće svodi na razinu sredstva za obranu domovine. Jednom kada mu se probude politički instinkti, iz njih proizlaze svi ostali standardi: on u svemu može biti nedosljedan, osim kada je riječ o patriotizmu, pa u tome smislu retoriku vidi kao najjače sredstvo za postizanje svojega cilja (Kennedy, 1963: 208).

Ako su Grci retoriku izumili, Rimljani su je sasvim sigurno usavršili. U antičkome Rimu politički su se govori najčešće održavali na dvama mjestima – u komicijama i u Senatu. Komicije su bile narodne skupštine u kojima su se predlagali novi i mijenjali postojeći zakoni, dok se u Senatu – savjetodavnome tijelu rimskoga kralja – raspravljalo o obrani države (Hart i Dillard, 2001: 210). Valja reći i to da se u komicijama u to vrijeme profilirao osobit vid političkih govora, tzv. *contio/contiones*. I premda je primarno označavao sastanak, neformalnu sjednicu, spomenuti pojam ubrzo je počeo označavati i sve političke govore koji se održavaju izvan samoga Senata (Kennedy, 1972: 18).

Kada je riječ o političkim govornicima staroga Rima, osobito vremena Rimske Republike, istaknuto mjesto pripada Marku Tuliju Ciceronu (106–43. pr. Kr.). Glavna preokupacija njegova političkoga djelovanja i njegove retorike bila je sačuvati Rimsku Republiku i društvo u kojemu je odrastao od revolucionarnih prijetnji demagogâ, administrativne korupcije, (građanskoga) rata i ekonomske katastrofe (Kennedy, 1994: 128). U to vrijeme u Rimskoj Republici nije bilo organiziranih političkih stranaka, a uspon na društvenoj ljestvici ovisio je o imetku, vezama i obiteljskome zaleđu (Kišiček, 2018: 24). Ciceron nije imao ništa od navedenoga, no politički je svejedno munjevito napredovao; dovoljno je reći da je gotovo na svaku političku funkciju dospio kao najmlađi ikada. Tako se već sa četrdeset i tri godine (63. pr. Kr.) domogao najviše političke funkcije u Rimu – konzulata. U to je vrijeme bio zastupnikom tzv. *optimatâ*,⁸ a njegov konzulat – i njegovu političku karijeru u cijelosti – obilježilo je otkrivanje Katilinine zavjere, državnika koji je 65. pr. Kr. – kada mu je onemogućena kandidatura za konzulat – skovao plan da se ubiju izabrani konzuli i sruši senatska vlast. Takav se razvoj događaja odrazio, dakako, i na Ciceronovu govorničku karijeru, pa je potaknut time održao četiri govora protiv Katiline (*Protiv Katiline I–IV*), od kojih prvi i posljednji pred senatorima, a preostala dva pred rimskom javnošću. Najpoznatiji je među njima prvi govor protiv Katiline (usp. *Glasoviti govori*, 1999: 27–34), održan 7. studenoga 63. pr. Kr. Kao i u Demostenovim *Trećim Filipikama*, i u tome je Ciceronovu govoru osobito zanimljiv početak. Govor, naime, započinje retoričkim pitanjem »Pa dokle ćeš, Katilino, zlorabiti našu strpljivost?«, što začuđuje uzme li se u obzir uobičajena praksa Ciceronovih govora, koji su obično počinjali uvodom (lat. *exordium*) u kojemu se isticala važnost teme, no može biti da je ta rečenica posljedica improvizacije, na što ga je nagnala iznenadna spoznaja da je u publici i Katilina (Kišiček, 2018: 26). Također, velika se pozornost posvećuje izgradnji *ēthosa* (što je, uostalom, jedno od temeljnih obilježja političkoga govorništva, no više o tome vidi u sljedećemu potpoglavlju), i to tako da svoju tvrdnju o Katilininu izgnanstvu nastoji poduprijeti portretirajući sebe kao spasitelja koji brine o budućnosti države: »Bit će ti jasno da ja mnogo pažljivije bdijem kad želim spasiti državu, nego ti kad je želiš upropastiti« (*ibid.*: 27). Općenito govoreći, Ciceron je posjedovao izniman prirodni talent, a zahvaljujući širokoj naobrazbi iz prava, retorike i filozofije te discipliniranome uvježbavanju postao je vrsnim govornikom, stoga

⁸ Optimati su podrazumijevali konzervativnu frakciju Rimskoga senata koja je nastojala očuvati nadmoć Senata nad narodnim skupštinama. Oštro su se protivili tzv. popularima, populističkoj frakciji koja se pak zalagala za to da se težište vlasti sa Senata, kojim je vladala aristokracija, prebaci na rimske skupštine, u kojima su većinom bili plebejci, tj. običan narod.

i ne čudi da se upravo on smatra najutjecajnijim govornikom i retoričkim pedagogom svih vremena. Netom rečeno daje naslutiti da je kao govornik Ciceron bio potpuna suprotnost Demostenova, a ta je dva govornika uspoređivao i Kvintilijan u svojem djelu *Obrazovanje govornika* (*Inst. orat.* X,1,106):

Moje je mišljenje da ova dva govornika imaju vrlo mnogo zajedničkih vrлина jer su im koncepcija, raspored, metodi podjele, metodi pripremanja i dokazivanja i sve što stoji u vezi sa invencijom slični. Između njihova dva stila postoji prilična razlika. Demosten je sažetiji, Ciceron razvučeniji. Demosten u nekoliko riječi zaokružuje svoje periode, a Ciceron ih stavlja u mnogo šire okvire. Prvi se uvijek bori snagom i dubinom svojih misli, drugi često polaže važnost i na riječi. Od prvog se ne može ništa oduzeti a drugom ništa pridodati.

O političkome govorništву progovorio je Ciceron i u svojem nedovršenu djelu *De inventione*, u kojemu kaže da se ono (tj. govorništvo) bavi argumentima koji se tiču korisnosti i časnosti, pričem se korisnost ogleda u sigurnosti i moći (koje dolaze iz same države ili izvan nje), dok časnost dijeli na jednostavne i složene oblike. Jednostavni su oblici oni koji su vrijedni sami po sebi, a sastoje se od mudrosti, pravde, hrabrosti i umjerenosti. Složeni su pak oblici hvalevrijedni i korisni, a sastoje se od slave, društvenoga položaja, utjecaja i prijateljevanja (Benjamin, 2010: 171). Osim djela *O invenciji*, važno je Ciceronovo djelo i *Govornik*, u kojemu ističe tri dužnosti dobra govornika (*officia oratoris*): *delectare* (zadovoljiti), *docere* (poučiti) i *movere* (ganuti). Potonjoj Ciceron je pridavao najviše pozornosti jer, osim što može značiti ganuti, glagol *movere* znači i potaknuti koga na djelovanje, a upravo je to primarna intencija političkoga govorništva. Dužnost je to, govorio je, koja može najviše doprinijeti dobivanju sporova i u kojoj je sadržana čitava esencija govorničkoga umijeća (Remer, 2017: 170).

Srednji vijek obično je tek usputna stanica mnogih povijesnih pregleda retorike. Tomu je tako jer je opće mnijenje da je retorika u antičko vrijeme cvala i doživjela svoj vrhunac, a propašću Rimskoga Carstva, za njim je »potonula« i retorika, osobito politička. Premda je bila dijelom srednjovjekovnoga školskoga kurikula kao jedna od *septem artes liberales*, i to *Triviuma* (uz još gramatiku i dijalektiku), smatra se da je imala tek ornamentalnu funkciju, stoga ju u srednjemu vijeku karakterizira sraz između *inventia* (retorike mjestâ, otkrivanja argumenata) i *elocutio* (retorike figura, stila) (Timmermans, 2008: 71). Tako se retoriku promatra u okviru propovjednoga umijeća (*ars praedicandi*), umijeća sastavljanja pisama (*ars dictaminis*) i poetskoga umijeća (*ars poetriae*). Već je iz same takve konstelacije pretkazivo da tu nema osobito mnogo mjesta za političku retoriku, štoviše nema ga uopće, i mnogi će se suvremeni povjesničar retorike s time i složiti. Daleko od toga da netom navedeno nije točno ili činjenično stanje stvari, no postavlja se pitanje je li to i jedino stanje stvari i je li u toliko protežnu povijesnome razdoblju bilo mjesta kakvoj drugoj retoričkoj praksi; je li, prema tome,

uvriježeno, konvencionalno mišljenje tek posljedak sužavanja znanstvenih obzora, odnosno fokusiranja isključivo na propovijedi, epistolografiju i poeziju. Da je odgovor na prvo pitanje niječan, a na potonja dva jesan, pokazuje i Bliese (1994) koji tvrdnju o izostanku političke retorike u srednjemu vijeku smatra pretjeranom. On, naime, tvrdi da je politička retorika bila živa ponajviše sredinom srednjega vijeka (11–12. st.), i to upravo u feudalnim sustavima, kakvi su bili Engleska i sjever Francuske. Protokol je nalagao da se kralj/knez mora konzultirati sa svojim podanicima, stoga je redovito sazivano vijeće koje je vrhovni činio sa svojim barunima i vazalima, a na kojemu se raspravljalo o njegovim političkim odlukama. Na taj način antičku je političkoretoričku praksu smijenio feudalizam koji je posvema promijenio kontekst političkoga govorništva (Bliese, 1994: 275). U novije vrijeme pišu se i doktorske disertacije koje počivaju na postavkama kakve nudi i Bliese. Tako, primjerice, Ramsey u svojem radu elaborira tezu ne samo o postojanju političke retorike u srednjemu vijeku nego i, dapače, o retoričkoj participaciji žena plemkinja toga vremena, među kojima posebnu pozornost zavrjeđuje vojvotkinja Eleonora Akvitanska, koja se političkom retorikom služila upravo u svojevrsnoj diplomaciji (v. Ramsey, 2012). Navedeni primjeri dvaju autora zasigurno impliciraju zahtjev za revidiranjem određenih motrišta kada je riječ o pristupu (političkoj) retorici srednjega vijeka. Uostalom, već i sama činjenica da se nekad tako popularna sintagma *mračni srednji vijek* sve više napušta i u historikâ dovoljno govori o toj problematici.

Renesansni duh doveo je do revitalizacije klasičnih autora retorike, osobito Aristotela i Cicerona, stoga se grčka djela prevode na latinski, a rimskima se redovito vraća. Pioniri su u tome smislu bili, primjerice, Francesco Petrarca, Lorenzo Valla, Savonarola, Georgije Trapezuntski te Niccolò Machiavelli (Gronbeck, 2004: 139). Posljednji u nizu – N. Machiavelli (1469–1527) – posebno se ističe kada je riječ o retorici i politici. U svojem djelu *Vladar (Il Principe, 1515)* obrušio se na uvriježenu antičku političku praksu, samim time i na demokraciju kao državno uređenje, te se zalagao za nasilnu vladavinu, tj. za čvrstu apsolutnu monarhiju. Smatrao je, naime, da vlast treba kontrolirati javno mnijenje, kolektivna uvjerenja i emocije, a napose treba kreirati percepciju *ēthosa* u svojih građana (*ibid.*: 140). Retorika je za nj, prema tome, bila političko sredstvo pomoću kojega se krojila percepcija moći kako u građana tako i u neprijateljâ (*ibid.*). O političkoj je retorici pisao ponešto i renesansni autor Thomas Wilson, no ti su napisi bili više akademskoga karaktera (Hart i Dillard, 2001: 210).

U 17. stoljeću politička retorika doživljava zamah, ponovno se oživljuje usponom Britanskoga parlamenta. Do druge polovice stoljeća Parlament je djelovao na kraljev zahtjev; kralj ga je, dakle, jedini mogao sazvati i raspustiti (Oliver, 1986, prema Hart i Dillard, 2001: 210). No stvari se mijenjaju nakon tzv. Slavne revolucije 1688., kao i donošenja engleske

Povelje o pravima 1689., kada vladino djelovanje počinje nadzirati Parlament. Otada značajni trenuci britanske političke povijesti vezani su upravo uz Parlament, u kojemu su osobito istaknuta bila imena poput Bollingbrokea, Walpolea, Chesterfielda, Pitta, Gladstonea i Disraelia (Hart i Dillard, 2001: 210).

U to je vrijeme na istome prostoru djelovao i engleski filozof John Locke (1632–1704), koji je u svojem djelu *Dvije rasprave o vladavini* (1689) iznio teoriju vladavine koja počiva na eksplicitnoj retoričkoj vezi između vlasti i naroda (Gronbeck, 2004: 141). U svojem kapitalnu djelu, *Ogledu o ljudskome razumu* (1690), retoriku je označio nedostatnom, manjkavom jer je smatrao da ona pomućuje i pogrešno usmjerava ljudsko umovanje. Također, u istome je djelu izložio svoju teoriju komunikacije utemeljenu na argumentaciji, tj. predlaganju i obrani prijedlogâ. Upravo se u njegovim postavkama nalazi klica modernističke teorije političke retorike koja počiva na zakonodavnim procesima koji su svojevrsni posrednici između vlasti i građana (*ibid.*).

Devetnaesto stoljeće vrijeme je u kojemu predstavnička vlast i temeljna građanska prava postaju opće mjesto na Zapadu te dolazi do pojave – Habermasovom terminologijom rečeno – buržoaske javne sfere, što znači da postoje mjesta na kojima se građani mogu okupljati, raspravljati o svojim interesima, a potom i pritisnuti političke institucije kako bi se postojeće stanje promijenilo, a građanski se interesi zakonski regulirali (*ibid.*). Politička je retorika i dalje klasično orijentirana, nema značajnijih prinosa, pa samim time i nema velika odmaka od aristotelovske i ciceronovske koncepcije toga retoričkoga žanra.

U 20. stoljeću građanstvo se znatnije konsolidiralo, stoga se građani udružuju u određene ideološke političke stranke ili se pak priključuju određenim pokretima, kao što su pokret za građanska prava, zaštitu okoliša, prava žena, prava homoseksualaca i lezbijki i sl. (Gronbeck, 2004: 142). Osim toga, razdoblje je to obilježeno brojnim ratovima, stoga je takvo ozračje ono koje uvelike čini kontekst političke retorike toga vremena. Brojni su politički govornici 20. st. (npr. V. Lenjin, W. Churchill, H. Truman, M. Gandhi, J. F. Kennedy, R. Reagan, M. Thatcher) zaslužili da se o njima prozbori koja riječ više, što bi uistinu premašilo okvire i osnovnu intenciju ovoga pregleda, no jedan je politički govornik koji odolijeva i najrigidnijemu sažimanju, stoga slijedi nekoliko riječi o njemu. Riječ je, dakako, o Adolfu Hitleru (1889–1945), kao centralnoj ličnosti Drugoga svjetskoga rata (1939–1945) i osobi koja je obilježila svjetsku povijest 20. stoljeća.

Adolf Hitler bio je neobrazovan, neafirmiran i do dolaska na vlast potpuno anonimniji pojedinac, stoga zapanjujući utjecaj i reputacija koje je stekao među ostalim i svojom retorikom. Bio je to vrstan demagog, dakako, koji je svojim govorima širio opću hysteriju oduševljenja,

privrženosti ili mržnje, a vrlo se često služio metodom *pars pro toto* (sinagdohe), i to tako što bi dio istine predstavljao kao cjelovitu istinu (npr. pojedinačne izgrede predstavljao je kao sustavni teror nad njemačkim narodom) (Beker, 2007: 53). Mnogo računa Hitler je vodio o tzv. *kairosu*, tj. uvijek je imao na umu vrijeme, okolnosti i publiku kojoj se obraća, stoga mu govori pred stranačkim kolegama, Parlamentom ili njemačkim narodom nisu bili istovjetni. Dapače, nije tajna da se kao mlad prihvatio vježbanja govorništva kako bi usavršio svoje govorničko umijeće. Legati (2008) kao konstantu Hitlerovih govora ističe njegovu strasnu želju za odašiljanjem poruke, a – kao stručnjakinja za scenski govor – svraća pozornost i na Hitlerovo poznavanje nekih osnovnih uvjeta za scensku interpretaciju teksta (npr. duboko disanje, pravilna distribucija daha, svijest o važnosti pauze, osjećaj za prostor, postura), što ga zapravo uvodi u prostor glumačkoga djelovanja. U svakom slučaju, Hitlerov primjer itekako potvrđuje Platonovu bojazan i tvrdnju kako retorika u službi demagogije može imati kobne posljedice.

U jednome svojem napisu iz godine 1967. W. C. Booth, svojevremeno američki književni kritičar i profesor engleske književnosti na Sveučilištu u Chicagu, napisao je da je doba u kojemu živimo – misleći pritom na drugu polovicu 20. stoljeća – izrazito retoričko, štoviše najretoričkije od svih vremena (Booth, 1967, prema Beker, 1997: 6). Ta se tvrdnja sasvim lako može primijeniti i na suvremeno doba, dakle na 21. stoljeće. Naše je stoljeće, naime, stoljeće novih tehnologija, stoga smo političkoj retorici, htjeli mi to ili ne, izloženi svakodnevno, i to ne samo putem tiskovina, radija ili televizije. Dok su u prošlim, revolucionarnim, vremenima pamfleti nerijetko bili medijem posredovanja određenih poruka i ideja, današnji politički akteri svoje ideje, reakcije, stavove i vrijednosti dijele na internetu, putem različitih blogova i društvenih mreža (osobito *Facebooka* i *Twittera*), što je opet neka vrsta novoga ruha kojim se politička retorika zaodijeva. Toj se praksi priklonio i jedan od zasigurno najboljih govornika novoga doba, bivši američki predsjednik Barack Obama.

Barack Obama još se kao senator države Illinois istaknuo govorom koji je održao 2. listopada 2002., govoreći o antiratnome prosvjedu u Federal Plazi u Chicagu, no obično se smatra da je govor koji je održao na demokratskoj nacionalnoj konvenciji godine 2004. taj koji je pokrenuo njegovu političku karijeru (Weissman, 2010: 167). Postavši američkim predsjednikom godine 2008., i njegova se retorika našla pod povećalom stručnoga dijela javnosti. Nije dugo trebalo da se utvrdi kako je Obama jedan od najboljih, ako ne i najbolji, govornik današnjice. Štoviše, o njemu se pišu čitave knjige, njegovi govori, izvedba i argumentacija seciraju se do najtananijih detalja (usp. Leanne, 2010), a njegovo govorničko umijeće ogledni je primjer svima koji žele steći retoričku naobrazbu. U svojim govorima Obama znatnu pozornost posvećuje izgradnji *ēthosa*, osobito u kriznim situacijama i u

atmosferi prevladavajućega disensa (usp. npr. Mašić i Kišiček, 2015), no usto je spreman našaliti se na vlastiti račun, ali i sofisticiranim humorom na račun svojih protivnika. U knjizi *Najbolji prezenter* J. Weissman, vodeći američki edukator u području korporacijskih izlaganja, navodi što svaki govornik treba naučiti od Baracka Obame, posebno pritom ističući verbalizaciju kao tehniku uvježbavanja govorâ, povezivanje s publikom pomoću tehnike »licem u lice« i kimanja glavom, figurativnost, govor tijela i posturu te kontrolu kadenci (Weissman, 2010: 167–183). Opća je zabluda da se Obama takvim rodio, kao i da se uopće govornikom rađa, ne – govornikom se postaje, a put od urođenih predispozicija do vrsnoga govornika sastoji se od vježbanja i neprestanoga govorničkoga usavršavanja.

Povijesni prikaz političke retorike nastojao je barem ugrubo prikazati njezine povijesne mijene i različite kontekste, stoga se jedna misao navlastito nadaje kao zaključak: dok je, naime, epideiktčko govorništvo načelno neovisno o političkoj kulturi i državnome uređenju (bilo ono autoritarno ili demokratsko), dok sudsko govorništvo opstoji sve dok je zakonâ koji se primjenjuju, političko govorništvo svoj puni potencijal može dosegnuti tek u demokratskome uređenju, stoga je demokracija nužan preduvjet političke retorike. Suvremeno doba svakako ispunjava taj preduvjet, barem načelno, no nudi i neke nove izazove kojima se politička retorika mora prilagoditi, a svakako maštu golica i pomisao na tijek političke retorike u (daljoj?) budućnosti, kao i na možda neke nove izazove na koje će morati odgovoriti.

4.2. Obilježja političke retorike

Temeljce teoriji političkoga govorništva postavio je Aristotel u svojoj *Retorici*. Još kao mladić Aristotel je participirao u kulturnome i političkome životu atenske demokracije pohodeći predstave i, čini se, slušajući rasprave u Skupštini, te je na taj način prvi put došao u dodir s političkom retorikom. Otada njegov interes za političku retoriku ne jenjava, a mnogošta od napisâ u navedenu djelu inspirirano je ponajprije Platonovim radom, s tim da je Aristotel ipak bio pragmatičniji i usredotočen na uspostavu ravnoteže i stabilnosti u mješovitom društvenome uređenju, izuzimajući pritom sliku Platonove idealne države (Kennedy, 2007: 2–3).

Prema podjeli kakva se zatječe u *Retorici* političko je govorništvo jedno od triju vrsta govorništva. Naime, Aristotel je govore razdijelio u tri vrste, prema vrstama slušateljâ, iz čega slijede i tri vrste govorništva, pa tako razlikuje političko (»savjetodavno«, deliberativno), sudsko (forenzičko) i epideiktčko (pohvalno) govorništvo (Aristotel, *Rhet.* 1358b). Škarić

(2000: 13) pojašnjava da se do takve podjele došlo kriterijima auditorija, teme, funkcije, ambijenta i argumentacije.⁹

Za političke je govore karakteristična usmjerenost na budućnost, s obzirom na to da je cilj u takvim vrstama govora iznijeti nove ideje, projekte, ocrtati nove vizije i za njihovu aktualizaciju pridobiti publiku kojoj je govor namijenjen. Ukratko, cilj je političkih govora potaknuti na djelovanje, na akciju. Najčešće su teme političkih govora prihodi i rashodi, rat i mir, obrana zemlje, uvoz i izvoz proizvoda te zakonodavstvo (Aristotel, *Rhet.* 1359b).

Vrlo važan aspekt retorike, osobito političke retorike, već je spominjana persuazija. Riječ je o umijeću uvjeravanja putem kojega se nastoji djelovati na publiku na način da ju se dovede u stanje i raspoloženje optimalno za prihvaćanje govornikovih ideja, stavova, vrijednosti i prijedloga. Ne treba posebno naglašavati koliko je takvo što u političkome diskursu važno, dapače krucijalno, jer o tomu ovisi i konačan ishod političareva djelovanja (npr. pobjeda na izborima). Često se ističe kako u samome persuazivnome činu postoje dvije vrste uloga: aktivna uloga govornika (iza čijega se umijeća uvjeravanja skrivaju njegove namjere i cilj) te pasivna uloga publike (koju se nastoji uvjeriti) (Charteris-Black, 2011: 13–14), kakvom se postavkom zapravo implicira jednosmjerna vrsta komunikacije, superioran status govornika, a samim time ostavlja se prostora i za eventualnu manipulaciju, čime se iznova dolazi do mjesta spoticanja i previranja kada je riječ o valorizaciji retorike. No kao što se retoriku ne bi smjelo zlorabiti, tako bi zapravo i persuaziju valjalo shvatiti kao »recipročni proces u kojem obje strane ovise jedna o drugoj i riječ je o interaktivnoj (komunikacija jedne pa druge strane) ili transaktivnoj

⁹ Zanimljivo je ovdje spomenuti Reisiglovu klasifikaciju političkih govora iz politolingvističke vizure, no prije toga valja upozoriti na anglosasku terminologiju. Naime, u anglosaskoj tradiciji postoje tri pojma koja se rabe u političkoj teoriji – *polity*, *policy* i *politics*. U nas ne postoji tako razvedena terminologija, već je sve pokriveno pojmom *politika*. Govoreći upravo iz perspektive anglosaske politološke prakse, Reisigl (2008: 244–245) na osnovi triju spomenutih pojmova (i značenjâ što ih oni pokrivaju) razlikuje i različite vrste političkih govora. *Polity* označava formalnu dimenziju politike, tj. institucionalni poredak države unutar kojega se odvijaju politički procesi, pa tako Reisigl izdvaja političke govore koji smjeraju upravo na tu dimenziju, a to su: komemorativni govori, memorijalni govori, govori na obljetnicama, nekrolozi, govori utjehe, govori u čast dobitnikâ nagrada, pa čak i rođendanski govori. *Policy*, zatim, označava politiku kao aktivnost, tj. proces donošenja odluka u svim sferama ljudskoga života (državi, političkim strankama, vjerskim zajednicama itd.), a s obzirom na tu dimenziju Reisigl razlikuje inauguracijske govore, ministarske govore, govore prilikom otvorenja trgovačkih sajmova, govore ostavke itd. Naposljetku, *politics* označava politički proces, odnosno nastajanje, izražavanje, sukob i posredovanje interesa u državi, u demokratskim sustavima najčešće putem izbora, stoga s obzirom na to Reisigl govori o izbornim govorima, iako ostavlja prostora i za sve druge govore kojih je cilj zagovarati određenu političku poziciju te političaru priskrbiti utjecaj i moć.

komunikaciji (kontinuirani i dinamični proces sustvaranja značenja)« (Tafra-Vlahović, 2013: 128). Dakle, govornik koji razumije da je bit persuazije u *interaktivnoj* i *transaktivnoj* komunikaciji nikada publici neće dodijeliti pasivnu ulogu. Prilikom procesa uvjeravanja tri su načina na koje publika može reagirati: *formiranje odgovora*, *potkrepljivanje odgovora* te *promjena odgovora* (*ibid.*). Za politički je diskurs najvažniji potonji aspekt jer upravo on cilja na promjenu ustaljenih vrijednosti i stavova publike (tzv. »sidra«) te nastoji potaknuti na djelovanje, stoga ga je i najteže postići.

Kada je riječ o persuaziji, neumitno je spomenuti vodećega teoretičara 20. st. Kennetha Burkea i njegovu (post)modernističku koncepciju persuazije. U svojoj knjizi *Retorika motivâ* (*A Rhetoric of Motives*, 1969) on persuaziju poistovjećuje s *identifikacijom*, tvrdeći da je upravo identifikacija sadržana u biti persuazije; ona je, kaže, način premošćivanja podjela i razlika (Burke, 1969: 22), a uvjeriti koga u što moguće je jedino prilagodimo li se njegovu jeziku govorom, gestama, tonalitetom, imidžom, stavom, idejom – identificirajući se, dakle, s njegovim manirama (*ibid.*: 55). S identifikacijom neodvojivo je povezan i Burkeov pojam *konsupstancijalnosti* koji označava, može se reći, najviši oblik identifikacije, i to tako da se osobe međusobno identificiraju do te mjere da dijele zajedničke senzacije, reprezentacije, koncepte, ideje, stavove i vrijednosti, ali usprkos svim tim istostima slobodne su razvijati svoju individualnost i kreativnost, što potvrđuje ambigvitetnu prirodu toga Burkeova pojma.

Stup persuazije čine metode/načini putem kojih se ona odjelotvoruje, a izdvojio ih je još Aristotel u *Retorici* kao poznatu trijadu *logos* ili dokaz, argument; *ēthos* ili karakter govornika i *pathos* ili raspoloženje u koje se dovodi publika, tj. njezine emocije (Aristotel, *Rhet.* 1356a). Iako ta tri načina supostoje i smjenjuju se u svakomu govoru i ne može ih se »kirurški« odijeliti, valja naglasiti da je za političke govore najvažniji, dakako, *ēthos* govornika, tj. njegov kredibilitet i ugled. I sâm Aristotel (*Rhet.* 1378a) smatra govornikov karakter najučinkovitijim sredstvom uvjeravanja i navodi tri razloga koja utječu na uvjerljivost govornika, tj. koja konstituiraju njegov kredibilitet, a to su: mudrost/razboritost (*phronēsis*), čestitost (*aretē*) i dobrohotnost (*eunoia*).¹⁰ Mudrost/razboritost sastoji se od toga da govornik pokaže da zna što mu je činiti i da svoje znanje primjereno iznese publici; čestitost je sadržana u nepotkupljivosti,

¹⁰ Navedenim Aristotelovim činiteljima *ēthosa* Tafra-Vlahović (2013: 193) dodaje još vjerodostojnost, kompetencije, dinamičnost i objektivnost. Vjerodostojnost u ovome slučaju podrazumijeva Aristotelov pojam čestitosti (*aretēa*), kompetencije se donekle preklapaju s Aristotelovom mudrošću/razboritošću (*phronēsisom*), dok se dinamičnost odnosi na govornikov entuzijizam, energičnost i vjeru u ono što govori. Objektivnost, najzad, podrazumijeva govornikovu spremnost i sposobnost da govori u prilog svojoj tezi, ali i protiv nje, iznoseći protuargumente, čime iskazuje toleranciju prema različitim mišljenjima.

nekorumpiranosti, dok dobrohotnost označava iskazivanje naklonosti prema državi i njezinim građanima. Vjerodostojan je, dakle, onaj govornik koji posjeduje sve tri kvalitete.

Suvremena literatura ukazuje na određena ograničenja Aristotelove koncepcije *ēthosa* i potrebu za njezinom revizijom i proširbom, osobito stoga što je Aristotel u teorijskome smislu *ēthosu* pristupao samo iz jednoga ugla, fokusirajući se isključivo na to kako govornik *tijekom govora* gradi svoj kredibilitet (a ne na *ēthos* s kojim dolazi). To ograničenje ne treba shvatiti kao Aristotelovu omašku jer u obzir treba uzeti i vrijeme o kojemu je riječ i pretpostaviti da govornici koji su tada svoje govore održavali u sudnici ili u skupštini vjerojatno nisu bili – barem ne široj javnosti – dobro poznati pojedinci. Danas je situacija posve drukčija, nalazimo se pred onim što je još prije dva desetljeća Castells (1999) označio kao *personalizaciju politike*, u kakvu trendu pojedini analitičari vide trivijalizaciju politike i poimanje političarâ kako kakvih zvijezda šoubiznisa (Billig, 2003: 225–226), stoga je u takvu ozračuju *ēthos* političarâ (osobito onaj s kojim unaprijed dolaze) iznimno važan, pa je potreba za revizijom Aristotelova motrišta sasvim naravna. Na tome je tragu i suvremena koncepcija *ēthosa* koju je ponudila Amossy, a u kojoj sjedinjuje nazore klasične retorike, pragmatike i sociologije, na osnovi kojih razlikuje *diskurzivni* i *preddiskurzivni ēthos*, pri čemu prvi nastaje iz onoga što govornik govori i predstavlja skup vrлина koje proistječu iz toga govora, dok je drugi odslik govornikove osobnosti i institucionalnoga položaja (Amossy, 2001, prema Žmavc, 2012: 182). Vrlo slično *ēthos* tretiraju i Fahnestock i Secor (2004: 51) kada govore o *ekstrinzičnome* i *intrinzičnome ēthosu*, pri čemu ekstrinzični *ēthos* slijedi iz reputacije s kojom govornik dolazi, a temelji se na iskazanoj stručnosti u određenome području ili utvrđenim profesionalnim kvalifikacijama. Odnosi se, dakle, na znanje publike o govorniku i povjerenje u njega prije samoga govora, stoga se takva postavka donekle može koordinativno promatrati s Amossynom idejom preddiskurzivnoga *ēthosa*. Dojam koji govornik o sebi ostavlja tijekom govora, dakle svime onime što kaže i čini, konstituira intrinzični *ēthos*, koji je sličan Amossynu diskurzivnome *ēthosu*. Kennedy, May i Wisse koriste se terminima *konstruirani* i *prethodeći*¹¹ (*preexisting*) *ēthos*, čija se značenja preklapaju s terminima gore navedenih autora, s tim da troje potonjih svojom terminologijom ponajprije želi načiniti razliku između grčke i rimske koncepcije *ēthosa* (v. Žmavc, 2012: 186). *Ēthos* govornika, razumije se, osobito je važan u argumentativnome diskursu jer upravo ondje persuazivna retorička funkcija dolazi najviše do izražaja, kao što se čitava govornikova argumentacija ponajprije mora korijeniti u dobrim argumentima, počivati, dakle, na *logosu*, a *ēthos* i, nakraju, *pathos* – rabi li ih se svrhovito – tu su da posnaže i

¹¹ Prijevod autorov (T. F.).

unaprijede cjelokupnu argumentaciju, no o svemu tome više riječi uslijedit će u dijelu o argumentaciji.

U političkome diskursu persuazija je nerijetko generirana *ideologijom* i gotovo da nema političkoga govora koji nije ma kako ideološki intoniran. Štoviše, upravo je ideologija onaj konstituens političkih govora kojega je kranja svrha potaknuti na djelovanje. Naime, vrlo je važno naglasiti da je ideologija inherentno društveni fenomen zato što doprinosi formiranju grupnoga identiteta, čime se stvara podloga za posredovanje određenih svjetonazora, stoga ju Seliger (1976, prema Charteris-Black, 2011: 22) definira kao »skup ideja putem kojih govornik postavlja, tumači i opravdava ciljeve i načine organizirana društvenoga djelovanja, osobito političkoga, bez obzira na to je li svrha takva djelovanja očuvati, izmijeniti, iskorijeniti ili ponovno uspostaviti određeni društveni poredak«. Tomić je u svojoj knjizi *Osnove političkog komuniciranja* izdvojio četiri osnovne funkcije ideologije: (1) pomaže u objašnjavanju političkih fenomena i političke prakse; (2) može se identificirati sa složenim sustavom vrijednosti; (3) može se identificirati s obzirom na društvene skupine i (4) pruža osnovni temelj za formuliranje političkoga programa i njegovih ciljeva (Tomić, 2012: 114). Ideološku komponentu političkih govora nerijetko posnažuju *mitovi*, tj. narativi koji nude objašnjenja za segmente čovjekova života koji su obavijeni velom misterije, pa nam kao takvi nisu racionalno posve dokučivi, kao što su npr. postanak svijeta, podrijetlo dobra i zla, život i smrt i sl.¹² Njihova je funkcija u političkome diskursu stvoriti pozitivne ili negativne predodžbe te tako u publike potaknuti osjećaj da je govornikova priča prava i vrijedna pozornosti. No da bi se mogao razumjeti retorički učinak koji se ideologijom odnosno mitom postiže, važno je reći nešto i o vezi između tih dvaju pojmova. Ideologija i mit, naime, imaju zajednički cilj, a to je persuazija (uvjeravanje), međutim razlika je u tome koliko smo mi kao adresati svjesni načinâ kojima se retorički učinak postiže. I ideologiji i mitu potreban je medij putem kojega će posredovati određeni sustav vjerovanja, a to je jezik. Jezik im je potreban kako bi obogatili našu – van Dijkovom terminologijom rečeno – *socijalnu kogniciju*, tj. sustav dugoročnih mentalnih predodžbi i procesâ koju dijele pripadnici određene skupine, a koji se posreduje načinima konvencionalne uporabe jezika (Charteris-Black, 2011: 23–24).

Netom iznesena razmatranja zapravo su svojevrsna prolegomena posebnoj vrsti mita – *političkome mitu*, koji podrazumijeva ideološko tumačenje kakva političkoga fenomena, u čiju istinitost vjeruju određene društvene skupine, premda o njegovoj istinitosti ne postoji dokaz.

¹² Iscrpnu studiju o mitu pod nazivom *Edipova braća i sinovi*, u koju su uklopljena i njegova predavanja dok je bio profesorom na zagrebačkome Filozofskome fakultetu, napisao je Milivoj Solar (2008).

Zanimljiv je ovdje Burkeov pogled na politički diskurs uopće, a koji je, uostalom, jedan od njegovih važnijih doprinosa teoriji retorike. Za nj, naime, politički diskurs nije ništa drugo doli evokacija političkoga mita, s obzirom na to da je pod mitovima podrazumijevao repozitorije uvjerenjâ koji se nalaze ispod površine naše svijesti (King, 2001: 625). Budući da je politički mit opće mjesto političkoga diskursa, Edelman (prema Charteris-Black, 2011: 26) je načinio svojevrsnu tipologiju političkih mitova, izdvojivši pritom tri vrste. Prva je kategorija *mit o urotničkome neprijatelju*, koja podrazumijeva mitove koji prikazuju neprijateljsku skupinu kao onu koja kuje zloglasne i štetne planove. Druga je kategorija *mit o hrabrome vođi*, koja okuplja mitove u kojima se politički vođa prikazuje kao dobrohotan i učinkovit u pomaganju ugroženim ljudima, pri čemu se osobito stavlja naglasak na vrline poput hrabrosti, agresije i sposobnosti prevladavanja teškoća. I treća je kategorija *mit o jedinstvu*, a odnosi se na mitove koji počivaju na vjerovanju da se neprijatelja može nadvisiti pristajući uz vođu i žrtvujući se za nj.

Sva gore navedena obilježja (persuazija, ideologija, politički mit) nerijetko svoj izraz nalaze u sveprisutnoj dimenziji političkoga diskursa – *retorici* »Mi« i »Oni«. Tom se domenom političke retorike osobito bavi tzv. diskurzivna psihologija, disciplina koja se početkom 90-ih godina 20. st. razvila u okviru britanske socijalne psihologije. Diskurzivni psiholozi u svojim se istraživanjima koriste metodologijom konverzijske analize i kritičke analize diskursa, kao i spoznajama teorije retorike. Budući da je na neki način nastala kao reakcija na tradicionalnu psihologiju i njezine postulate, ono što ju od nje ponajviše razlikuje njezina je osnovna premisa. Naime, fenomeni koje tradicionalna psihologija obično pripisuje našim unutarnjim mentalnim procesima, za diskurzivnu su psihologiju stvar diskurzivne prakse, što će reći da ju ponajprije zanima uporaba jezika u interakciji. Polazi se, dakle, od toga da je pomoću izravne analize čovjekove komunikacije (čovjekova govora)¹³ moguće proučavati način na koji ljudi razmišljaju; prema tome, do političkoga mišljenja moguće je doći izravnom analizom upravo političkih govora i njihove diskurzivne i retoričke uloge (Billig, 2003: 228–229). Retorika *Mi* i *Oni*, jasno je, polarizacijskoga je karaktera, a navedene lične zamjenice ovisne su jedna o drugoj. To znači da kad političari govore iz perspektive *Mi*-tabora, gradeći autopredodžbe, oni ne samo da se s tom stranom identificiraju već se istom određuju prema suparničkoj strani, *Oni*-taboru, istovremeno posredujući heteropredodžbe.¹⁴ Takva retorika cilja na socijalnu

¹³ Ovdje treba imati na umu temeljnu dihotomiju govora, tj. sloj glasa i sloj teksta (v. Škarić, 1991: 76–78). Na ovom mjestu misli se, dakako, na tekst.

¹⁴ S obzirom na to da je vrlo teško naći hrvatski adekvat koji bi u potpunosti odgovarao engleskim terminima *ingroup* i *outgroup*, autor ovoga rada poslužio se imagoškom terminologijom, držeći da njome može najbliže

kategorizaciju, koja je osnovicom za uspostavu socijalnoga identiteta (čime se bavi teorija socijalnoga identiteta /engl. Social Identity Theory – SIT/), pa tako primjerice Reicher i Hopkins (2001, prema Condor i sur., 2013: 279) političare u retoričkome smislu nazivaju doslovno upraviteljima identiteta, a to »upravljanje« trojako se postiže: (1) pregrupiranjem različitih zajednica u jednu identitetsku kategoriju; (2) predstavljanjem političareva osobnoga projekta kao utjelovljenja normi i vrijednosti uspostavljene identitetske kategorije i (3) identifikacijom i samopredstavljanjem kao prototipnoga pripadnika *Mi-tabora*. Treba reći da je katkada upotreba prvoga lica množine (*mi*) dvosmislena, tj. ovisno o tome u kakvu ga se kontekstu uporabi, može imati uključujuće i isključujuće značenje. Svima je dobro poznat Obamin efektan slogan *Yes We Can*, kao dio govora što ga je bivši američki predsjednik održao godine 2008. pošto je pobijedio na izborima. U tome govoru prvo lice množine podrazumijeva uključivost, identifikaciju s publikom, poruku da su svi na jednoj strani, da dijele iste interese te da će predsjednik raditi za dobrobit svojega naroda. S druge strane, isključivo *mi* često se javlja u totalitarnim društvima, čime se jasno naznačuje samovolja te distancija, jaz između vladajuće strukture i samoga naroda.

Suvremena političkoretorička praksa suočena je s brojnim izazovima, a kao dva najveća među njima nadaju se odnos prema tradiciji s jedne strane te s druge strane odnos prema tehnološkome napretku i digitalnim tehnologijama, koji su nemalo uzburkali ustaljenu konfiguraciju političke retorike. Kada je riječ o odnosu prema tradiciji, Reisigl (2008: 257–259) posebno upozorava na veliku tipološku raznolikost suvremene političke retorike, koja vrvi mnoštvom (pod)vrsta političkih govora. Osim toga, za razliku od tradicionalno jednostavnoga lingvističkoga konteksta, lingvistički je kontekst suvremenoga političkoga diskursa vrlo kompleksan, što znači da su politički govori mahom intertekstualni i interdiskurzivni. Također, tradicionalno gledano govornik je uglavnom bio i tvorcem, piscem svojega govora, osim u slučajevima angažiranja logografa, no danas, osobito u razvijenim zemljama koje drže do retoričke kulture (npr. Sjedinjenim Američkim Državama), iza političara i njegova govora stoji čitav tim ljudi, od tzv. pisaca iz sjene (*ghost writersa*), zaduženih za sastavljanje govora, pa do tzv. spin-doktora, ljudi kojih je cilj vještim manipuliranjem masovnim medijima oblikovati

prići značenju što ga nose engleski pojmovi u konkretno ovomu kontekstu. Tako će se izraz *ingroup* najčešće prevoditi izrazom *Mi-tabor*, a izraz *outgroup* izrazom *Oni-tabor*. Usto, autor je – radi lakšega snalaženja – iz imagološkoga instrumentarija posudio i termine *autopredodžbe* i *heteropredodžbe*, pa tako autopredodžbe označavaju sklop predodžbi što ga pripadnici *Mi-tabora* (pa onda i sâm političar koji se s tom stranom identificira) imaju o sebi, dok su heteropredodžbe predodžbe pripadnikâ *Mi-tabora* o njihovim suparnicima, protivnicima, tj. pripadnicima *Oni-tabora*.

povoljne percepcije javnosti o političarima ili političkoj stranci. Masovni mediji dijelom su izmijenili i kronotopsku pozadinu političke retorike.¹⁵ Tako izuzev tradicionalnoga akustičko-vizualnoga kontakta i kronotopskoga jedinstva govora, recepcije i reakcije, danas zahvaljujući posredstvu masovnih medija među tim trima komponentama javlja se i kronotopska disocijacija, pa se vrijeme izvedbe govora ne mora podudarati s vremenom recepcije i reakcije na nj, već se potonji procesi javljaju s vremenskim odmakom. Od masovnih medija danas, čini se, na politički diskurs ponajviše utječu televizija (kao elektronički medij) te internet (kao vrsta novih medija). Televizija je apsolutno vodeći medij u svijetu i ima značajnu ulogu u oblikovanju javnoga mnijenja te utječe na društvene procese. Uostalom, poznato je da se izbor američkoga predsjednika J. F. Kennedyja nerijetko povezuje upravo s utjecajem toga medija. To ne treba začuditi uzme li se u obzir činjenica da je televizija audio-vizualni medij, pri čemu je vizualna komponenta osobito važna jer svraća pozornost na govornikovu osobnost, ali i njegovu neverbalnu (a ne samo verbalnu) komunikaciju. Upravo stoga televizija je neizmjerljivo važna prilikom političkih kampanja, pa se o njoj u tome kontekstu govori i kao o najemotivnijemu mediju (Tomić, 2012: 159). Postoje i brojne političke reklame koje se emitiraju na televiziji (npr. životopis, izjave potpore, ulomci govora, izravan govor u kameru, svjedočanstvo, humor itd.), a koje u birača stvaraju dojam kao da osobno poznaju političara (*ibid.*). Internet je pak, kao vrsta novoga medija koji se tijekom posljednjih dvaju desetljeća progresivno razvija, znatno utjecao na političku komunikaciju, ali i na naše poimanje demokracije. Budući da je za korištenje usluga koje on pruža dovoljno imati računalo ili pametni telefon, te usluge postaju, praktično, dostupne svima, pa se o internetu često govori kao o »najdemokratičnijemu« mediju. Njegov je najveći potencijal sadržan u trenutačnome prijenosu informacija velikomu broju ljudi te u njihovoj dostupnosti. Političkim savjetnicima nije trebalo dugo da spoznaju kako internet, kao oblik moderne komunikacije, može biti vrlo praktičan u političkoj komunikaciji i političkome marketingu. Na taj način političari mogu biti u stalnome kontaktu sa svojim biračima, a birači dobivaju izravniji kontakt s političarima, tj. komunikacijska se barijera smanjuje. Danas gotovo da nema političara koji se ne koristi internetom kao vidom komunikacije sa svojim biračima, a o političkim kampanjama više se ne govori isključivo u kategorijama televizije i radija (dakle elektroničkih medija), pa se tako redovito na televizijskim dnevnicima mogu zateći različite vrste oglašavanja političkih aktera, osobito one s *Facebooka*

¹⁵ Iz pragmatičnih razloga autor je na ovom mjestu posegao za Bahtinovim književnoteorijskim pojmom *kronotopa* koji inače označava vremensko-prostornu povezanost pripovjednoga teksta, stoga ga je u ovom radu dovoljno tumačiti kao jedinstvo vremena i mjesta, tj. temporalne i spacijalne dimenzije.

i *Twittera*. Pokazalo se to ponajviše u slučaju bivšega američkoga predsjednika Baracka Obame, kojega je dominantan sustav političke komunikacije bio upravo internet.

Navedena obilježja političke retorike ukazala su na njezina ključna mjesta o kojima treba voditi računa kada ju se promišlja, osobito u kontekstu vremenske lente koje je ishodište u antičkoj Grčkoj, a dočetak u suvremenosti. S obzirom na ubrzan razvoj novih tehnologija, za pretpostaviti je da će u budućnosti doći i do novih interaktivnih izuma koji će u jednome dijelu odrediti političku retoriku, a ograničenu ljudsku umu uvijek je zanimljivo propitivati dokle taj progres može ići i postoji li kakva kranja točka u kojoj će tekovine moderne civilizacije naprosto kolabirati. Kako bilo, činjenica je da živimo u digitalnome dobu, a da je digitalnim nanosima zahvaćena i politička retorika, nemoguće je dezavuirati.

5. Politička argumentacija

Svaki je javni govor usmjeren određenome slušateljstvu. Posebno to vrijedi za političke govore koji svojim sadržajem pretendiraju na poveću auditorij, tj. brojniju publiku. Koncept publike kao važan čimbenik argumentacijskoga procesa u teoriji su retorike inaugurirali Perelman i Olbrechts-Tyteca u svojoj kapitalnoj knjizi *Nova retorika* (1958), u kojoj razlikuju tri vrste publike: univerzalnu, partikularnu i publiku jednoga. Prve su dvije vrste publike široko prihvaćene u retoričkoj teoriji. Univerzalnu publiku čini, kako autori navode, svi ljudi ili barem sve normalne, razumne osobe (Perelman i Olbrechts-Tyteca, 1969: 30), no valja reći da je to tek idealna koncepcija s obzirom na koju govornik gradi svoju retoričku poziciju. Naime, Perelman se posvetio analizi dinamike ljudskih odnosa te ga je zanimalo na koje načine funkcionira razmjena mišljenja u svakodnevnoj, neformalnoj komunikaciji te mogu li ljudi biti razboriti služeći se jezikom svakodnevnice, pa upravo tu razboritost utjelovljuje u konceptu univerzalne publike (Drezga, 2015: 32). U tome smislu univerzalna je publika svojevrzni korektiv, standard, mjerilo valjanosti argumenta u konkretnoj retoričkoj situaciji. S druge strane, partikularna je publika ciljana skupina pojedinaca koja je u konkretnoj situaciji podložna promjeni stavova posredstvom dobro uobličjenih argumenata. Univerzalna je publika, dakle, konstrukt jer u stvarnosti zapravo i ne postoji, no govorniku može pomoći pri uvjeravanju partikularne publike (koja oslikava pojedine aspekte univerzalne publike), tj. pri evaluaciji argumenata – dobri su oni argumenti koji bi univerzalnoj publici bili prihvatljivi, a loši argumenti oni su koje bi takva publika odbila prihvatiti (Jarvis, 2001: 61). Politički su govori prema tome usmjereni partikularnoj publici, dakle konkretnoj publici kojoj se govornik obraća kada iznosi svoje argumente.

Kada je riječ o demokratskim društvenim uređenjima (tzv. predstavničkoj demokraciji) – u kojima je izbor političarâ u rukama naroda – tada ne treba posebno isticati koliko je političarima važno da svojim javnim nastupima, svojim govorima ponajviše, pridobiju ciljanu publiku. Drugim riječima, da bi u svojim govorima bili što uvjerljiviji i što uspješniji, za političare je nužna dobra argumentacija ili – prema Škariću (2011: 13) – »oblikovanje teksta kojim se pridobiva razumski«.

Svaki argumentativni čin započinje tvrdnjom, a ona – kao »sud koji treba argumentirati ili obrazložiti da bi bio razumski prihvatljiv« (*ibid.*: 23) – posjeduje određene formalne zakonitosti. Tako tvrdnja (teza) treba biti jedna izjavna, stilski neobojena rečenica koja je pritom branjiva, netrivialna i zanimljiva publici. Osim, dakle, izjavne formulacije tvrdnje, vrlo je važno da ona sama po sebi nije izraz stanovišta s kojim se svi slažu ili koje je podrazumijevano jer to automatski umanjuje njezinu jakost i ne postoji potreba za njezinom argumentacijom. Prema tome, vrijednost je tvrdnje veća što je veće početno razmimoilaženje, disens, i što ju je teže argumentirati (*ibid.*).¹⁶

Fahnestock i Secor (2004) razlučili su četiri vrste tvrdnji: činjenične, vrijednosne, uzročno-posljedične i političke. Političke su tvrdnje, dakako, najfrekventnije u političkim govorima zato što se pomoću njih naočigled publike detektiraju postojeći problemi te se publiku nastoji uvjeriti da je predloženo rješenje detektiranoga problema ujedno i najbolje. Struktura je političkih tvrdnji trojaka: u prvome dijelu – preliminarnoj argumentaciji – u publike se nastoji osvijestiti postojanje problema, dakle nužno je eksplicitno ukazati na problem, a koliko će govornik na to utrošiti vremena, ovisi o stupnju svjesnosti publike o postojanju problema i njegovoj vrsti. Nakon toga slijedi iznošenje konkretnoga prijedloga za promjenu stanja odnosno iznošenje rješenja izrečenog problema, tj. govornik izriče svoju tvrdnju. I posljednji dio političkih tvrdnji sastoji se u iznošenju argumenata za predloženo rješenje.

U argumentacijskome procesu sama je tvrdnja nedovoljna, ona samo daje oris idejama. Da bi uvjeravanje bilo potpuno, tvrdnju je nužno potkrijepiti očitostima i logičkim vezama. Očitost je, naime, »članak u argumentu koji je publici sam po sebi prihvatljiv. On nije sporan

¹⁶ Ch. Kock, kopenhaski profesor retorike, neće se, primjerice složiti s tom uvriježenom koncepcijom argumentacije. Oslanjajući se na Habermasovu distinkciju epistemološkoga umovanja (kojega je svrha traganje za istinom) i praktičnoga umovanja (kod kojega je u prvome planu odlučivanje o djelovanju), on tvrdi da je u praktičnome umovanju (kakvome, dakle, pripada politička argumentacija) trajan disens neizbježan, pa takav disens naziva *legitimnim disansom*, a »legitimnost« opravdava činjenicom da se taj disens ne otklanja, bez obzira na to što se sudionici diskusije drže svih pravila i rabe zdravorazumske argumente. Zato, tvrdi on, krajnje je vrijeme da argumentacijska teorija to počne potpuno i neodvojivo razumijevati (Kock, 2017).

na način da bi ga trebalo argumentirati, ali može biti upitna njegova točnost pa se na njega prigovara s ispravkom pogrešnoga navoda ili se propitkuje točnost navoda« (Škarić 2011: 25). Očitosti mogu biti: definicije, toposi, stereotipi, citati, autoriteti, zakoni, slučajevi, ilustracije, podaci, činjenice, svjedočenja. S druge strane, logičke su veze one veze koje povezuju očitosti s tvrdnjom, i to su: dedukcija, indukcija, analogija, kauzalnost i semiotičnost. Što su činjenice čvršće urezane u svijest slušača, što su zornije predočene, što se navedeni podaci daju bolje provjeriti, što su svjedoci vjerodostojniji, autoriteti slaviji i istovjetni slučajevi brojniji, to je argumentacija jača (*ibid.*: 21–27).

Kada govori o političkoj argumentaciji, Zarefsky (2014: 88) smatra da su joj ciljevi stjecanje i korištenje moći, kolektivno odlučivanje za opće dobro, poticanje pojedinca da sudjeluje u ostvarivanju zajedničkih ciljeva i uvjeravanje pojedinca da glasuje za promjene. Usto, ekstrahirao je i četiri osnovne karakteristike političke argumentacije (*ibid.*: 88–92). Prva je od njih nedostatak vremenskoga ograničenja, a povezana je s dugim i ne posve jasnim argumentima, što onda znatno otežava selekciju onog bitnog. Druga je nedostatak jasne terminologije, što otežava raspoznavanje toga što sve u političkome govoru čini jedan argument, odnosno kada argument završava. Također, naglašava Zarefsky, ta karakteristika političke argumentacije znatno otežava mogućnost klasifikacije argumenta s obzirom na četiri faze pragmatodijalektičkoga modela idealne diskusije (konfrontacijska faza, faza otvaranja, argumentacijska faza, zaključna faza). Treće je obilježje političke argumentacije heterogenost publike, koja proizlazi iz početnoga disensa, odnosno različitih početnih nazora i uvjerenja. Dobar će političar oslušivati bilo publike i svoje argumente razvijati na temelju onoga što Farrel (1976, prema Zarefsky 2014: 91) naziva socijalnim znanjem (*social knowledge*) koje publika posjeduje, a ono se temelji na čvrstim vrijednostima i uvjerenjima. I posljednje je obilježje političke argumentacije činjenica da je ona dostupna svima, a to dovodi do određenih ograničenja pri argumentaciji jer je vrlo važno da se ostane stručnim, a opet jasnim širokoj publici. Sva ta ograničenja, smatra Zarefsky, plodno su tlo za ono što su van Eemeren i Houtlosser (2002) označili kao *strateško manevriranje*. Strateško manevriranje javlja se kao posljedak govornikova balansiranja između cilja da se otkloni nesporazum i postigne konsenzus s jedne strane i cilja da publika nesmetano prihvati govornikovu retoričku poziciju s druge strane. Može se stoga reći da je strateško manevriranje posljedak govornikova uznastojanja da pomiri svoj dijalektički i svoj retorički cilj, ili da barem umanji tenziju između njih (van Eemeren i Houtlosser, 2002: 135). Van Eemeren i Houtlosser (2002) navode tri kategorije strateškoga manevriranja: (1) topički potencijal, koji se odnosi na izbor argumenata; (2) zahtjev publike, koji podrazumijeva prilagođavanje argumenata uvjerenjima i stavovima publike i (3)

način izvedbe, što podrazumijeva stil, strukturu, doslovno i figurativno značenje i sl. Zarefsky pak izdvaja sedam tipova strateškoga manevriranja: (1) promjenu teme, (2) modificiranje relevantne publike, (3) pozivanje na liberalne i konzervativne pretpostavke, (4) preoblikovanje argumenta, (5) uporabu kondenzacijskih simbola, (6) uporabu »toposa nepovratnosti« (*the Locus of the Irreparable*) i (7) argumentativnu uporabu figura i tropa (Zarefsky, 2014: 93–96).

Argument je, prema Groarkeu i Tindaleu (2004: 2), »skup ponuđenih razlogâ koji podupiru tvrdnju«, no u političkoj argumentaciji osobito je važan tzv. *praktični argument*. Kock (2017) tvrdi da suvremena teorija argumentacije posvećuje premalo pozornosti tome argumentu. Zanimljivo je, tvrdi autor, temeljna razlika između *epistemološkoga* i *praktičnoga* umovanja, tj. između onoga koje se odnosi na »točnost« i »istinitost« i onoga koje podrazumijeva pitanje *Što učiniti?* Takvu distinkciju nalazi i kod samoga Aristotela te smatra da Aristotel nije odbacio praktični argument kao svojevrsno laskanje i manipulaciju (poput Platona) upravo zbog prirode koncepta deliberacije i deliberativnoga izbora. Deliberacija je, naime, vrsta umovanja koja prethodi donošenju odluke, dok za deliberativni izbor Aristotel rabi termin *proairesis*, što doslovno znači 'odlučiti se baš za to, a ne nešto drugo'. Praktični je argument stoga važan jer on prosvjetljuje publiku, tj. omogućuje joj da dođe do svojega vlastitoga mišljenja u vezi s onim o čemu je riječ. Također, svaki argument ima i svoj protuargument, i zato je za političare vrlo važna sposobnost njegove anticipacije. To znači da prilikom prikupljanja argumenata kojima će podržati vlastitu tvrdnju, političar sam sa sobom mora iznaći najjači mogući protuargument i pokušati ga pobiti jer ako to uspije, uspjeh će se tada izboriti i sa svim ostalim, slabijim, protuargumentima.

Politička bi se argumentacija ponajviše trebala korijeniti u *logosu*, no postoje i teoretičari koji gotovo da izjednačavaju *logos* i *pathos* po važnosti u argumentaciji. Jedan je od njih Gilbert, koji se zalaže za reviziju tradicionalnoga pristupa emocijama unutar neformalne logike, koja na emocije gleda kao na svojevrsni poremećaj u logičkome svijetu. On naime zagovara *multimodalnu argumentaciju*, koju čine četiri moda: (1) logički, (2) emocionalni, (3) visceralni (fizički i kontekstualni) i (4) kisceralni (intuitivni, mistični, religiozni) (Gilbert, 2004). Tvrdeći da su emocionalne poruke jednake ili barem slične logičkim porukama, Gilbert zaključuje: »(...) ako su emocije sastavni dio ljudske komunikacije, onda pravila za evaluaciju argumenata moraju biti primjenjiva i na emocionalni sadržaj argumenata« (*ibid.*). U tome je smislu, tvrdi, primjenjiv model neformalne logike *relevantnost – dostatnost – prihvatljivost* (*Relevance – Sufficiency – Acceptability /RSA/*) pomoću kojega se može uspostaviti okvir za vrednovanje emocionalnih argumenata koji je pouzdan i normativno određen barem jednako kao logička argumentacija. Autor, dakle, smatra da su emocije potpuno legitimne u argumentaciji, a njihova

legitimnost nije daleko od legitimnosti »racionalnih« ili »logičkih« argumenata. Ipak, valjalo bi s emocijama biti na oprezu, a govornik bi trebao biti vješt u procjeni u kojoj je mjeri emocionalni angažman primjeren određenoj situaciji. Sasvim je sigurno da je djelovanje na emocije političarima vrlo važno, štoviše može im donijeti i pobjedu na izborima, no tim se načinom uvjeravanja zasigurno ne bi valjalo primarno koristiti u, primjerice, sučeljavanju predsjedničkih kandidata, kada su u prvome planu argumenti kojima kandidati raspolažu. Političke kampanje i komemorativni govori, međutim, prepuni su *pathosa*, što je i razumljivo s obzirom na to da političar odašilje ponajprije poruku jedinstva, zajedništva i zajedničkih vrijednosti. Također, vrijeme rata i poraća vrlo je plodno tlo za uporabu *pathosa*, a to je posvjedočio još i Periklov govor *Palim Atenjanima*. Takvi govori pripadaju epideiktickome žanru, a važno je naglasiti kako su Perelman i Olbrechts-Tyteca (1969) upravo taj žanr povezali s argumentacijom, tvrdeći da se isticanjem određenih vrijednosti i vrlina u publike stvara osjećaj privrženosti tim vrijednostima, što je vrlo dobra podloga za argumentaciju.

U nedostatku vještine argumentacije političari nerijetko pribjegavaju populističkoj retorici koja »koristi stereotipe, koristi predrasude, koristi »popularna« i »uvriježena« mišljenja kako bi se identificirala s publikom. Izabire se taktika koja zamjenjuje nedostatak argumenata, koja djeluje na osjećaje publike, dovodi ih u raspoloženje u kojemu svaka tvrdnja postaje lakše prihvaćena« (Kišiček, 2018: 99). Na svjetskoj političkoj sceni takvu je vrstu retorike u novije vrijeme osobito popularizirao aktualni američki predsjednik Donald Trump, a u nas u tome je neprikosnoven Milan Bandić. Osnovna obilježja populizma u vidu sedam teza izdvojio je Müller (2017: 107–109) u svojoj knjizi *Što je populizam? One glase ovako*:

- populizam nije autentična sastavnica moderne demokratske politike, već stalna sjenka predstavničke politike
- nije svatko tko kritizira populist; populist su i antipopulisti; populist tvrde kako oni i samo oni predstavljaju narod
- često se može činiti kako populist tvrde da predstavljaju opće dobro kako ga zamišlja narod
- premda populist često pozivaju na referendum želeći ostaviti dojam poticanja izraza demokratske volje građana, oni u osnovi žele samo potvrdu onoga što su već sami definirali kao volju pravoga naroda
- populist mogu gospodariti tako da se upuste u kolonizaciju države, masovni klijentelizam, korupciju i suzbijanje bilo kakva oblika kritičkoga civilnoga društva, a sve pod okriljem ideje da jedino oni predstavljaju narod
- populiste treba kritizirati zbog onoga što jesu – istinska opasnost za demokraciju

- populizam nije korektiv za liberalnu demokraciju u smislu »približavanja politike narodu«, no može biti koristan u razjašnjavanju toga da postoje nedovoljno zastupljeni dijelovi stanovništva (u smislu interesa ili identiteta, ili oboga).

U političkim govorima, barem u nas, praksa je najčešće takva da se na argumentaciju potpuno zaboravlja, ne pridaje joj se značaj, a ako gdje gdje i postoji, tada je ona vrlo krnja. Predizborne su kampanje postale opća mjesta kada je riječ o oskudici logičkih veza za iznesene tvrdnje, a obiluju ponajviše, nažalost, populizmima. Na taj način biračima, kao ciljanoj publici, uskraćuje se mogućnost zdravorazumskoga rezoniranja o valjanosti pojedine tvrdnje, a istovremeno pruža im se mogućnost da u istinitost i korisnost tvrdnje sumnjaju (Kišiček i Stanković, 2014: 17–18). Sve to upućuje na nisku razinu retoričkoga znanja i kulture, pa su nam politički srazovi najčešće karnevalesknoga karaktera.

5.1. Argumentacijske pogreške

Sastavni dio argumentacije svakako su i argumentacijske pogreške. O njima je govorio još i Aristotel razdijelivši ih na *fallaciae dictionis*, one koje su ovisne o jeziku, i *fallaciae extra dictionem*, tj. one koje ne ovise o jeziku. Kada je riječ o suvremenoj teoriji argumentacije, jedan od vodećih autoriteta na području argumentacijskih pogrešaka svakako je Tindale, koji ih definira kao specifičan način pogrešnoga rezoniranja koje ozbiljno potkopava snagu razumskog argumenta (Tindale, 2007: 1). Do argumentacijskih pogrešaka, naime, dolazi kada se za određenu tvrdnju rabi pogrešan argument koji *izgleda* poput valjana. U svojoj klasifikaciji Tindale (2007) razlikuje *pogreške diverzije* (*straw man*, *red herring* i *non sequitur*), *strukturne pogreške*, *pogreške u jeziku* (poput ekvivokacije i kompleksnoga pitanja), *argumente ad hominem*, *ostale ad-argumente*, *ad verecundiam*, *pogreške u zahvaćanju uzorka*, *pogreške u uzročno-posljedičnim vezama* i *pogreške u analogijama*.

Pogreške u argumentaciji, kao što je rečeno, rezultat su pogrešnoga rezoniranja i najčešće se javljaju zbog nedovoljna poznavanja argumentacijske sheme i nedostatka logičke kontrole, međutim katkada mogu poslužiti i kao namjerna sredstva manipulacije, sredstva kojima se vješti govornici služe kako bi pobijedili u raspravi, i tada je riječ o smicalicama (Kišiček i Stanković, 2014: 11). Još je poznati njemački filozof Schopenhauer (2002) govorio o eristici – točnije, on to naziva *erističkom dijalektikom* – kao o vještini prepiranja pomoću različitih trikova koje je cilj pobjeda pod svaku cijenu. Jedna je od frekventnijih smicalica u političkome diskursu primjerice *mutatio controversiae*, tj. promjena teme. Osim toga, tu su se potpuno udomaćile smicalice poput *kvalifikacija* i *etiketiranja*, a podrazumijevaju »riječi koje se pridodaju činjenicama te izriču stav ili mišljenje o nekim postupcima, ali se taj stav ni na koji

način ne argumentira« (Kišiček i Stanković, 2014: 12–13). Povrh toga, tu su još i *argumentum ad misericordiam* ili poziv na sažaljenje, koji je, dakako, usmjeren na emocije i često se vezuje uz socijalna pitanja; zatim veoma čest *argumentum ad populum*, pomoću kojega se tvrdnje koje se iznose maskiraju u činjenice, a temelje se na aktualnostima, odnosno onome što ljudi žele čuti. Najčešće se izriče vezama poput »To je svima poznato«, »Svatko tko malo bolje razumije, znat će...«, »Opće je poznato« itd. (*ibid.*).

Kada govori o političkoj argumentaciji, Zarefsky (2014) također utvrđuje da je politički diskurs veoma plodno tlo za manipulaciju i smicalice te upravo u tomu kontekstu govori o gore spomenutu strateškome manevriranju i sedam navedenih taktika putem kojih se ono odjelotvoruje (od promjene teme, modificiranja relevantne publike, pozivanja na liberalne i konzervativne pretpostavke do preoblikovanja argumenta, kondenzacijskih simbola i vješte porabe figura u argumentaciji). Kienpointner i Kindt (1996: 555) pak, istražujući političke rasprave o političkome azilu u Njemačkoj i Austriji, upozoravaju na *pristranost*, koju definiraju kao »nedostatak primjerene ravnoteže i kritičke sumnje u vezi s određenom vrstom argumentacijskoga diskursa«. Pritom razlikuju dvije vrste pristranosti, *globalnu* i *lokalnu*. Globalna pristranost podrazumijeva zanemarivanje globalnih aspekata problema o kojemu je riječ, a lokalna pristranost posljedica je nepotpune i/ili pogrešne primjene argumentacijske sheme. Upravo je potonja nešto što bi moglo ići u red argumentacijskih pogrešaka.

Politički govori u nas, gdje god bili održavani, obiluju argumentacijskim pogreškama i retoričkim smicalicama, koje su katkada rezultat političareve intencije, a koji puta i pučke stilizacije. U svakome slučaju, u hrvatskoj se javnosti o tome još uvijek nedovoljno govori, a činjenica da nam u saborskim foteljama sjede retorički nepismeni političari za sobom povlači i pitanje o retoričkoj pismenosti i nas kao građanâ koji takve predstavnike bira. Time se još jednom potvrđuje alarmantno stanje u hrvatskome političkome diskursu, kao i nužnost retoričke naobrazbe.

6. Govorna izvedba i stil

Govorna izvedba posljednji je korak koji treba svladati da bi javni govor bio uspješan jer upravo o njoj ovisi kako će govor biti prihvaćen, tj. njegov konačan ishod. O govornoj izvedbi prvi govori Aristotel u trećoj knjizi *Retorike* i naziva ju *deklamacijom*, a definira kao »korišćenje glasa, kako se njime valja koristiti u odnosu na svako osećanje, to jest kad treba glasno, kad tiho, a kad osrednje govoriti; dalje, kako se koristiti intonacijom, to jest kad treba govoriti visokim, kad dubokim, a kad osrednjim tonom, i, naposljetku, kakvim se ritmom

poslužiti u pogledu svakog osećanja« (Aristotel, *Rhet.* 1403b). Osim toga, izdvaja i tri ključne točke svake deklamacije, a to su raspon glasa (snaga, jačina glasa), harmonija (intonacija) i ritam (*ibid.*). Izvedba je gotovo jednako važna kao i sadržaj govora jer ona je element koji razlikuje dobar ili izvrstan govor od osrednjega ili lošega govora, pa nije čudno što ju Aristotel uspoređuje s glumačkom vještinom jer zna da je izvedba ta kojom se pridobiva publika, a ako je k tomu učinkovita i dobro prilagođena, može znatno doprinijeti prijemčivosti publike. U 1. st. pr. Kr. govorna je izvedba sintetizirana u rimskome retoričkome priručniku *Retorika za Herenija* (*Rhetorica ad Herennium*, oko 90. pr. Kr.) kojega je autor nepoznat, premda se često atribuirao Ciceronu. U tome priručniku navodi se pet tzv. kanona retorike: iznalaženje teme (*inventio*), raspoređivanje građe (*dispositio*), jezično i stilsko oblikovanje govora (*elocutio*), pamćenje govora (*memoria*) i izvedba govora (*actio*). Sada je jasnije zašto je govorna izvedba »posljednji korak« do uspješna govora. Nepoznati autor posebnu pozornost svraća na glas i geste, a kao tri najvažnija aspekta glasa navodi glasnoću (jačinu, intenzitet), stabilnost (čvrstoću) i fleksibilnost, koja se dalje dijeli na konverzaciju (razgovor), debatu i amplifikaciju (Welch, 2001: 217). Najveći rimski retoričar i pedagog Ciceron izvedbu smatra najvažnijim dijelom govora jer, kako kaže, »bez nje se vrhunski govornik uopće ne može smatrati govornikom, a prosječan, upućen u nju, često može nadmašiti i vrhunske« (Ciceron, *De Oratore* III, 56, 213), a na istome mjestu govori i o Demostenu i važnosti koju je on pridavao izvedbi. Da bi klasični trolist bio potpun nedostaje, naravno, Kvintilijan. Poput Aristotela i Cicerona, i on naglašava vezu između izvedbe i emocija publike jer »ono što smo (...) u svojim mislima složili i sastavili nije toliko važno koliko način na koji to iz sebe dajemo, jer će se osjećanja svakog našeg slušaoca zasnivati na njegovim utiscima prilikom slušanja govora. (...) Sva će osjećanja neizbježno splasnuti i oslabiti ako ne budu potpomognuta glasom, izrazom lica i čitavim držanjem tijela« (Kvintilijan, *Inst. Orat.* XI, 3, 2).

Suvremeni retorički priručnici (Snellow, 2005; Lucas, 2015) govornu izvedbu najčešće definiraju kao način prenošenja poruke oralnim i vizualnim putem, koji uključuje upotrebu glasa, izraza lica i tijela. Ta definicija izravno vodi do konstitutivnoga aspekta govorne izvedbe – *neverbalne (sugovorne, uzgovorne) komunikacije*, tj. do oblikovanja i prenošenja poruke svim drugim vrstama znakova osim jezičnih (Vuletić, 2007: 24). Često se neverbalni znaci dijele nadvoje, na one znakove koji su vezani uz fizičku realizaciju jezičnoga znaka – *paralingvističke (glasovne, uzjezične) znakove* i one koji prate verbalnu komunikaciju, tj. glasove, šumove i izgovaranje riječi – *ekstralingvističke (izvanjezične, vizualne) znakove* (*ibid.*: 24–25). Paralingvistički znakovi neodvojivi su od sloja teksta i u govoru su uvijek prisutni te posreduju informacije o govorniku, njegovu raspoloženju, njegovu stavu prema sugovorniku ili

poruci i sl. Paralingvističkim znakovima pripadaju i *prozodijski paralingvistički znakovi* koji su vezani uz oblikovanje verbalne poruke i iznimno su važni za razabiranje njezina smisla. U paralingvističke znakove ubrajaju se stoga boja glasa, brzina govora (tempo), glasnoća (intenzitet), visina glasa (intonacija), izgovor (dikcija), logički naglasak i stanke (pauze). Ekstralingvistički se pak znakovi dijele u dvije skupine, u *kinezičke* i *proksemičke* znakove (*ibid.*). Kinezički se znakovi oblikuju pokretima mišića, pa se tako razlikuju *geste* (pokreti tijela /osobito ruku/ i držanje tijela) i *mimika* (pokreti mišića lica, tj. facijalna ekspresija). Tjelesni izgled također se ubraja u skupinu kinezičkih znakova, i premda na prvu ne djeluje toliko važnim, istraživanja su potvrdila da osobni izgled ima itekako važno ulogu u javnome nastupu jer slušatelji govornika najprije doživljavaju vizualno pa tek onda auditivno (Lucas, 2015: 255). Proksemički znakovi govore o prostornom ponašanju, što će reći da zauzimanjem položaja u komunikacijskome prostoru čovjek daje obavijest o sebi i svojem odnosu prema drugima, a čine ih tri kategorije prostornoga ponašanja: *fizička udaljenost*, *položaj* (tj. zauzimanje položaja u odnosu na druge sudionike komunikacije) i *teritorijalno ponašanje* (tj. držanje i postupci kojima sudionici komunikacije jedni drugima ukazuju na svoje pravo na privatni, osobni prostor) (Vuletić, 2007: 25–27).

Da je govorna izvedba zaista važna, ukazuje na to i stereotipija prisutna pri njezinoj procjeni, osobito kada je riječ o paralingvističkim znakovima. Tako, primjerice, šuman glas povezuje se s ljutnjom, neurotičnošću i niskim samopoštovanjem; nazalnost može ukazivati na poniznost te niski ekonomski i društveni status, dok vrlo glasan i nizak glas korelira s visokom nadmoći (Varošaneć-Škarić, 2005: 33–34). Također, ako je u govoru većina intonacija uzlazna, a stanke minimalne i tempo govora ubrzan, stječe se dojam da je govornik nervozan, nesiguran pa brzinom pokušava prikriti nepripremljenost. Nedostatna dikcija konotira s dojmom lijenosti govornika, pa ju se impresionistički počesto tako i naziva, dakle *lijenom dikcijom*. U prilog rečenome govori istraživanje Kolić i Martinović (2003), u kojemu su autorice pokušale uspostaviti vezu između političareva glasa i njegovih karakternih osobina. Rezultati su pokazali kako se osobe s lošim glasovim kvalitetama doživljavaju kao osobe s negativnim karakternim osobinama (neiskrenost, bezosjećajnost, neozbiljnost, zatvorenost, antipatičnost, mlakost, brzopletost, mrzovolja, arogancija, samodopadnost, škrtost, lijenost), pa je visoku korelaciju nosan glas imao s neiskrenošću, zatvorenošću, lijenošću, bezosjećajnošću, antipatičnošću i mlakošću, dok je najveći stupanj korelacije primijećen između tzv. seljačkoga glasa i arogancije.

Stil je s druge strane sveprisutna kategorija jer ima duboko ukorijenjeno kulturno značenje. Kao govorni izraz sadržan je u biti retorike, no o stilu govori se i u književnosti, u

kiparstvu, u arhitekturi, u modnoj industriji itd.; dakle gdje je artifičnosti, tu je i stila; hoće reći, gotovo da nema područja ljudskoga djelovanja čiji se artefakti ne mogu stilski valorizirati. U biti su stila prema tome socioestetske implikacije. Kako se i s početka ovoga poglavlja može vidjeti, stil (*elocutio*) zauzima središnje, treće, mjesto u hijerarhiji retoričkih kanona što se nalaze u *Retorici za Herenija*. Autor toga rimskoga priručnika opisuje ga kao »prilagodbu prikladnih riječi i rečenica temi o kojoj je riječ« (Müller, 2001: 745). Izostankom stila *inventio* i *dispositio* izgubili bi efektivnost, a nedostajala bi i valjana osnova za *memoriu* i *actio*. Važan dio *elocutio* čine njegove kvalitete ili obilježja dobrog stila koje su izdvojili Aristotelovi sljedbenici Teofrast i Demetrije, a kasnije prigrlili Ciceron i Kvintilijan. Prvo je obilježje *jezična ispravnost*, koja se, dakako, tiče gramatike, dakle uporabe pravilnih oblika riječi i poštovanja sintakse. Drugo je obilježje *jasnoća*, a podrazumijeva uporabu riječi prozorna, a ne dvosmislena i nejasna značenja. Treće obilježje moglo bi se prevesti kao *slikovitost*, *predočivost* ili *zornost*, koje je svrha postići u govoru ozračje u kojemu će se pobuditi osjećaji publike (*pathos*) tako što će im se govornikove rečenice pred očima odigravati gotovo kao slike, pa će se osjetiti kao da su i sami bili svjedocima pripovijedanih događaja. Četvrto obilježje odnosi se na (*ne*)*prikladnost* govornikovih riječi temi o kojoj je riječ, samoj osobi govornika, publici te vremenu i mjestu govora. Peto se obilježje odnosi na *ornamentalnost* (ures, govorne ukrase), koja se sastoji od tropa, retoričkih figura, zvuka i ritma (*ibid.*: 745–746). Govorni ukrasi, tj. figure, vrlo su važan aspekt govora jer – rabi li ih se na pravi način – doprinose stvaranju njegova užitka, a užitak je pak vrlo značajan za pridobivanje publike; osim toga figurativan jezik lijek je za sadržajnu i doživljajnu monotoniju, a figurativno izrečen sadržaj lakše se pamti i ostaje duže u svijesti slušateljâ. Škarić (2000: 109) retoričke figure definira kao »izraz (...) kojim se nešto kaže na neobičan ili nedoslovan način. Ali za divno čudo izraz figurama ne stvara nesporazume, nego sporazumijeva ljude brže i potpunije, i najčudesnije – neposrednije«. Ta paradoksalna priroda retoričkih figura možda se najbolje vidi u porabama najfrekventnije među njima – metafore. Zašto je baš metafora najčešće korištena retorička figura objašnjavaju dosezi konceptualne analize, tj. procesa raščlambe značenja proizišloga iz kognitivne lingvistike. U tome procesu značenje se izjednačava s *konceptualizacijom*, odnosno misaonim procesom oblikovanja pojmova koji čovjek temelji na vlastitu fizičkome, emocionalnome, osjetilnome i intelektualnome iskustvu o svijetu koji ga okružuje. Na tom polju iznimno su dragocjeni radovi Lakoffa i Johnsona, koji su na temelju jezičnih dokaza otkrili da je najveći dio našega konceptualnoga sustava metaforične naravi, pa su tako u svojoj knjizi *Metaphors We Live By* (1980; *Metafore koje život znače*, 2015) razvili *pojmovnu (konceptualnu) metaforu*, tj. mentalni mehanizam s pomoću kojega razumijevamo i organiziramo stvarnost. Pojmovna

metafora, dakle, omogućava razumijevanje jednoga pojma (pojmovne domene) pomoću drugoga pojma (pojmovne domene). Prototipan je primjer konceptualna metafora RASPRAVA JE RAT koja se u jeziku odražava u čitavu nizu izrazâ, kao u npr.: *Tvrđnje su ti neobranjive.*, *Oborio sam njegovu tvrdnju.*, *Pobio je sve moje argumente.* itd. Dakle, RASPRAVU djelomično ustrojavamo, razumijevamo, izvodimo i o njoj govorimo pomoću RATA (Lakoff i Johnson, 2015: 4–5). Pritom bi RAT bila tzv. *izvorna domena* jer »posuđuje« svoju strukturu, a RASPRAVA tzv. *ciljna domena* jer se razumijeva na temelju izvorne domene. U političkome diskursu metafora je posebno zastupljena zato što se njome vrlo vješto i gotovo neopazice mogu proturiti ideologija i propaganda. Metafora, naime, u publike pobuđuje emocionalne asocijacije te tako političarima omogućuje konstituiranje političkoga mita. Središnje su metafore u političkome diskursu one koje konotiraju s pojmom obitelji i vrijednostima koje se uz taj pojam vezuju, pa je vrlo česta pojava konceptualna metafora NACIJA JE OBITELJ. Charteris-Black (2011: 32–33) navodi da su svrhe metafore u političkome diskursu: (1) oblikovati naše viđenje ili razumijevanje političkih problema, eliminirajući pritom alternativna motrišta; (2) negativna predodžba problematičnih situacija i pozitivna predodžba budućih djelovanja koja se prikazuju kao rješenja problemâ; (3) doprinijeti izgradnji govornikova autoriteta kao onoga koji govori prâvo, a u čijemu se govoru redovito napadaju i diskreditiraju politički protivnici i njihove ideje. Usto, autor naglašava kako je pri vrednovanju metafora vrlo važno voditi računa o tome u kolikoj mjeri one zapravo maskiraju govornikove namjere. Time se osobito bavi kritička analiza metafore, koja se sastoji od tri faze (utvrđivanja, interpretacije i objašnjavanja metafore), a glavni joj je kriterij pitanje postoji li pri uporabi metafore razlika u značenju u odnosu na frekventnije ili primarno značenje (*ibid.*: 45). Upravo zbog tolike raširenosti metafore, politički diskurs (ali i javni i privatni diskurs uopće) oskudijeva metaforom koja bi oslikavala gore spomenutu Škarićevu definiciju retoričkih figura, te su sve češće »izlizane«, klišeizirane metafore, koje se u stilistici nazivaju *konvencionalnim*, *leksikaliziranim* ili *okamenjenim metaforama*.

Nakon svega rečenoga postavlja se logično pitanje: Što je dobra govorna izvedba i što je dobar govornički stil? Dobra govorna izvedba ona je koja ne privlači pozornost, koja, dakle, publici jasno i zanimljivo posreduje poruku, bez smetnji i digresija. Istraživanja su pokazala da većina slušatelja najviše voli nastup koji je kombinacija s jedne strane stanovite formalnosti, a s druge strane stanovite konverzacijske slobode i neformalnosti kao što su otvorenost, spontanost, izravnost, ekspresivnost, ukratko živopisna komunikativnost (Tafra-Vlahović, 2013: 116). Također, dobra govorna izvedba uključuje razumljivost, ekspresivnost i govornost. Lucas (2015: 244) kaže da je govorna izvedba umijeće, a ne znanost, i ono što vrijedi za jednoga

govornika, ne mora za drugoga; što se dopada današnjoj publici, ne mora sutrašnjoj, stoga govornu izvedbu valja brusiti vježbom i iskustvom, a udžbenici mogu pružiti neka osnovna znanja. Zanimljivo je tek uzgred spomenuti i pojam izvedbe unutar feminističke teorije. Judith Butler je, naime, oslanjajući se na Foucaulta te preuzimajući Austinov pojam performativnosti, posebnu pozornost posvetila ulozi što je govorna izvedba ima u tvorbi socijalnoga, osobito rodnoga identiteta, pa tako rod postaje jedna vrsta retorički ustrojene kategorije.

Dobar stil uglavnom je određen gore navedenim klasičnim obilježjima, a Freeley i Steinberg (2009: 287–291) navode još i konciznost, konkretnost, jednostavnu strukturu, konotativnost, klimaks, koherentnost, etičku i uključivu uporabu jezika (tj. rodno i rasno uključiv jezik) i sl. Stil je osobito važan u političkome diskursu, on je političarev »pečat« po kojemu postaje prepoznatljiv, nadalje on mu pomaže da se što prije i što uspješnije istakne u odnosu na druge političare, što nesumnjivo doprinosi izgradnji njegova *ēthosa*, a usto djeluje i na *pathos* jer publika postaje prijemčivija za ono što joj političar ima kazati. Osobito su obilježje političke komunikacije tzv. *zvučni isječci* ili *zvučni zalogaji* (engl. *soundbites*), koji predstavljaju jednu frazu ili ideju koja je potencijalna poruka u svakoj razmjeni između političara i njegova sugovornika. Zvučni isječak mora biti kratka, zaokružena, suvisla, inovativna i rečenica vrijedna ponovnoga emitiranja (Tomić, 2012: 79–80). Stil i govorna izvedba tiču se, dakle, uglavnom estetske strane govora. I baš kao što ne postoji jedna univerzalna, najprikladnija i najbolja govorna izvedba, tako ne postoji ni jedan prikladan stil; oni ovise o publici, stoga nije rijetkost da će ista ili slična publika zahtijevati različitu govornu izvedbu i govornički stil u različitim prilikama. Više puta u ovom je poglavlju naglašavana sposobnost govorne izvedbe i govorničkoga stila da publiku dovede u stanje u kojemu će lakše prihvatiti govornikove argumente, prema tome učinkoviti su ona govorna izvedba i onaj govornički stil koji publiku uspiju dovesti ne samo do toga da prihvate govornikovo izlaganje već i do toga da ga *žele* prihvatiti.

7. Ciljevi i hipoteze rada

Cilj je ovoga rada načiniti analizu i usporedbu argumentacije, govorne izvedbe i retoričkoga stila predsjednikâ HDZ-a te, kada je riječ o argumentaciji, utvrditi kako spomenuti političari formuliraju tvrdnje te kojim se tvrdnjama u argumentaciji dominantno koriste, tj. jesu li političke tvrdnje najučestalije, kao što pravo za takvu pretpostavku daju napisi u Fahnestock i Secor (2004: 67). Također, pozornost u argumentaciji obratit će se i na način uvjeravanja te uporabu očitosti i logičkih veza kojima se tvrdnje podupiru. Budući da je riječ o govorima na

obljetnici te predizbornome skupu, očekuje se da će se u prvima – kao što navodi i Aristotel – najviše uvjeravati *pathosom* te da će se javljati vrijednosti i toposi, a u drugima *ēthosom* te pojava statističkih podataka, argumenata autoriteta i primjerâ. Od argumentacijskih pogrešaka u govorima na obljetnici očekuje se učestalija pojava argumentacijske pogreške zanemarivanja alternative, s obzirom na to da je u tim prilikama važno učvrstiti vjerodostojnost stranke i prikazati ju kao jedinu i najbolju opciju koju treba podržati na izborima. U predizbornim govorima pak očekuje se znatnija uporaba argumenata *ad hominem*, kojih je cilj diskreditirati protivnika te izbjeći valjanu argumentaciju.

Kada je riječ o govornoj izvedbi, nastojat će se utvrditi kakve glasove imaju predsjednici HDZ-a, imaju li izgovornih mana i pogrešaka, kakva im je dikcija, imaju li lokalni izgovor, kakvi su im naglasci, kakvi su im izražajnost, tempo, ritam i glatkoća. Očekuje se kako će na predizbornim skupovima glasnoća biti veća nego u govorima na obljetnici, kako će izražajnost biti bolja, tj. veća varijacija izražajnih sredstava, osobito u logičkome isticanju, stankama i brzini govora.

Raščlambom stilskih komponenti u govorima predsjednika HDZ-a pokušat će se utvrditi jasnoća, slikovitost, (ne)prikladnost i ornamenatnost izrazâ. Pretpostavlja se kako će retorički stil biti uzvišeniji i svečaniji u govorima na obljetnici, s obzirom na to da je to i govornički uzus u tim prilikama, te kako će retorički stil na predizbornim skupovima u dojmu biti nešto niži te naginjati prema svakodnevnome jeziku.

Povrh svega navedenoga cilj je rada ukazati i na važnost retoričkoga obrazovanja, poštovanja i njegovanja kulture dijaloga i civilizirane, retorički utemeljene rasprave, apelirati na nužnost uvođenja retoričkoga obrazovanja i u sve hrvatske škole te poslužiti kao stručna literatura svima koji se zanimaju za područje političke retorike ili se njime profesionalno bave.

8. Metodologija rada i korpus za analizu

U radu će se metodom deskriptivne analize nastojati utvrditi retoričke karakteristike četiriju predsjednikâ HDZ-a, i to, redom, Franje Tuđmana, Ive Sanadera, Tomislava Karamarka te aktualnoga predsjednika HDZ-a i hrvatske Vlade Andreja Plenkovića. Premda je u razdoblju od godine 2009. do 2012. obnašala funkciju predsjednice HDZ-a, Jadranka Kosor izostavljena je iz analize jer ju – za razliku od ostalih predsjednika stranke – na spomenutu funkciju nisu izabrali članovi HDZ-a.

Svaki je od navedenih predsjednika u analizi zastupljen dvama govorima, ovisno o tome je li riječ o govoru na obljetnici ili predizbornome skupu. Iznimka se pojavljuje u retoričkoj

analizi Ive Sanadera, s obzirom na to da nije bilo moguće doći do videozapisa njegova govora s predizbornoga skupa, stoga je kao alternativa uzeto Sanaderovo gostovanje u HRT-ovoj emisiji *Nedjeljom u dva*. Kao kriterij odabira govora za analizu služila je uvriježena klasična, Aristotelova, podjela govora na tri vrste: epideiktičke (svečane), deliberativne (političke, »savjetodavne«) i sudske (forenzičke). Intencija je stoga bila da jedan od dvaju govora bude govor na obljetnici (dakle inherentno epideiktički žanr), a drugi govor na predizbornome skupu (dakle »čisti« politički govor, deliberativni žanr).

Svi će se govori, odnosno analitički predlošci, raščlanjivati na trima razinama: argumentacijskoj, izvedbenoj i stilskoj. U analizi argumentacije predsjednikâ HDZ-a posebno će se obratiti pozornost na vrstu tvrdnji, ulogu *ēthosa*, *pathosa* i *logosa* u uvjeravanju, kao i na zastupljenost očitosti i logičkih veza. Također, pokušat će se istražiti postoje li u govorima argumentacijske pogreške te elementi strateškoga manevriranja.

Govorna izvedba najvećim će se dijelom analizirati putem *Protokola fonetskoga statusa govorne izvedbe* koji je u svojoj knjizi *Fonetska njega glasa i izgovora* iznijela Varošaneć Škarić (2010). Navedeni se protokol rabi u metodici rada na govoru u elektroničkim medijima, a u obzir uzima govorna sredstva i izražajnost, tj. uporabu tih sredstava (*ibid.*: 101). Pomoću njega govorna se izvedba raščlanjuje na fonaciju (glas), segmentalne i suprasegmentalne članke izgovora, a to su dikcija, naglasci, izražajnost i glatkoća (fluentnost). Dikcija se dalje raščlanjuje na izgovor glasnika, asimilacije i izgovorne pogreške, a može biti nedostatna (labava, loša), dostatna, dobra ili izvrsna, a katkada i tzv. presnažna dikcija. U obzir se također uzimaju logičko isticanje, logičke stanke, ritam (primjeren ili isprekidan) te brzina (tempo) govora, koja može biti primjerena, spora te brza. Glatkoća (fluentnost) procjenjuje se kao loša, srednja ili izvrsna (*ibid.*: 102). Uz navedeno, na razini govorne izvedbe pozornost će se posvetiti i neverbalnim komunikacijskim znacima.

U analizi govorničkoga stila obratit će se pozornost na jasnoću, slikovitost/zornost i (ne)prikladnost izrazâ te ornamentalnost. Usto, nastojat će se izdvojiti retoričke figure, osobito konceptualna metafora, i ukazati na njihov retorički učinak.

9. Retorička analiza predsjednikâ HDZ-a

Potpoglavljima koja slijede začinje se analitički dio ovoga rada, a to je – kako i sam naslov poglavlja pretkazuje – kronološki ustrojena retorička analiza četiriju predsjednika HDZ-a. Za početak, o svakome predsjedniku iznijet će se tek osnovni biografski podaci, nakon čega će uslijediti analiza njihovih govora na trima razinama: argumentacijskoj, izvedbenoj i stilskoj.

9.1. *Franjo Tuđman*

Franjo Tuđman rođen je 14. svibnja 1922. godine u Velikom Trgovišću. Godine 1941. sudjelovao je u antifašističkom partizanskom pokretu. Nakon Drugoga svjetskoga rata završio je studij u Beogradu na Višoj vojnoj akademiji. Godine 1961. u Zagrebu je osnovao Institut za historiju radničkoga pokreta, u kojemu je obnašao funkciju direktora do godine 1967. Profesorom na zagrebačkom Fakultetu političkih znanosti postao je godine 1963., a doktorom povijesnih znanosti godine 1965.

Iznimno se protivio nametanju kompleksa krivnje hrvatskome narodu zbog NDH u Drugom svjetsku ratu, što ga je izložilo političkim, a zatim i sudskim progonima. Iz Saveza komunista Hrvatske izbačen je 1967., kada je morao napustiti i Institut, a istovremeno biva uklonjen sa Sveučilišta u Zagrebu te umirovljen zbog sprječavanja javne djelatnosti. U prvome političkome procesu godine 1972. osuđen je na dvije godine zatvora, a godine 1981. na tri godine zatvora, uz zabranu petogodišnjega javnoga djelovanja, zbog svojega zalaganja za pluralističku demokraciju. Od godine 1987. putuje po inozemstvu, gdje svojim predavanjima dovodi do stvaranja hrvatskoga nacionalnoga demokratskoga pokreta među iseljeništvom.

Godine 1989. osniva Hrvatsku demokratsku zajednicu te postaje njezinim predsjednikom, a nakon HDZ-ove pobjede na prvim višestranačkim izborima, u Saboru je 30. svibnja 1990. izabran za predsjednika Predsjedništva tada još Socijalističke Republike Hrvatske. Nakon donošenja novoga demokratskoga Ustava Republike Hrvatske 22. prosinca 1990., u kolovozu god. 1992. izabran je za predsjednika RH. Na istu je funkciju izabran i god. 1997., a svojom je politikom dao ključan povijesni doprinos suverenosti, samostalnosti i međunarodnome priznanju Republike Hrvatske. Umro je u Zagrebu 10. prosinca 1999 (Predsjednica Republike Hrvatske, 2019).

9.1.1. Argumentacija

Pošto je HDZ pobijedio na prvim višestranačkim izborima, 30. svibnja 1990. Franjo Tuđman izabran je za predsjednika Predsjedništva tadašnje Socijalističke Republike Hrvatske, nakon čega je održao svoj pristupni govor u Hrvatskome saboru, i taj će se govor ovdje prvi analizirati. Riječ je zapravo o proslavi Dana hrvatske državnosti, koji se do godine 2001. slavio upravo 30. svibnja.

Kako se i pristoji, govor se započinje pozdravljanjem i oslovljavanjem prisutnih – zastupnikâ, gostiju, uzvanikâ i uopće svih nazočnih, nakon čega slijedi zahvala na ukazanu povjerenju za obnašanje dužnosti na koju je izabran. Prilikom zahvale govornik iznosi vrijednosnu tvrdnju, govoreći da je ta dužnost časna i odgovorna, a odmah potom istu tvrdnju proširuje: »Usudio bih se, štoviše, reći – i najodgovorniju dužnost (...)« Zašto je ta dužnost časna i odgovorna, dapače najodgovornija, obrazlaže time što ona obvezuje na čuvanje i zastupanje, jačanje i osiguranje »punoga suvereniteta hrvatskoga naroda i neokrnjivih sloboda i građanskih prava svih državljana Hrvatske«. Izričući navedenu vrijednosnu tvrdnju, govornik posredno gradi svoj *ēthos*, i to onaj ekstrinzični (preddiskurzivni, prethodeći), koji je odslik govornikova institucionalnoga položaja i profesionalnih kvalifikacija. Kada pak nastoji obrazložiti svoju tvrdnju, Tuđman tada – već, dakle, na samome početku svojega govora – poseže za dominantnim vrijednostima na kojima počiva čitav govor (puni suverenitet, neokrnjive slobode i građanska prava) i kojima će se višestruko navraćati. Budući da je riječ o obljetnici, proslavi Dana hrvatske državnosti, nije neobično što su govorniku upravo vrijednosti u temelju govora. Naime, još su Perelman i Olbrechts-Tyteca (1969) epideiktički žanr povezali s argumentacijom, tvrdeći kako isticanje određenih vrijednosti doprinosi prijemčivosti publike, tj. kako se u publike stvara osjećaj privrženosti proklamiranim vrijednostima, što znatno olakšava uvjeravanje. Osvrćući se na činjenicu da je riječ o prvome Hrvatskome saboru izabranu na slobodnim i tajnim izborima, Tuđman naglašava da je on, Sabor, »također nastavak njegove [saborske] povijesne opstojnosti na braniku hrvatske državne samobitnosti«, a zatim želi podsjetiti na »slavne tradicije i povijesne nedaće«. Kako se može primijetiti, Tuđman se ovdje neosporno koristi toposom tradicije, koju glorificira (*slavne*), čime zapravo nastoji postići identifikaciju s auditorijem kojemu se obraća, ističući, dakle, zajedničku povijest kao veoma snažnu i važnu sponu koju svi dijele, a sve je to u službi konstituiranja *pathosa*.

Od toga trenutka nadalje slijedi poduža povijesna retrospektiva o ulozi i opstojnosti Hrvatskoga sabora, što se potkrepljuje brojnim povijesnim činjenicama. Kompozicijski gledano, čitava ta retrospektiva ima ulogu priče. Na njezinu početku Tuđman iznosi činjeničnu tvrdnju kako »ni u jednoj ustanovi hrvatskoga narodnog života nije bila tako izrazito očuvana

opstojnost, samosvojnost i samoodređenje kao u neprekidnosti trajanja i djelovanja Hrvatskoga sabora« te kako »tijekom svih tih dugih stoljeća i tegobne nam povijesti, Hrvatski državni sabor bio je čuvarom suvereniteta (s izuzetkom razdoblja od 1918. do 1941.) hrvatskoga naroda u odnosu na druge nacionalne i državne zajednice«. Ta tvrdnja bit će okosnicom retrospektive, njezin svojevrsni lajtmotiv jer će se u više navrata, u različitim varijacijama, ponavljati. Razmotre li se navedeni citati, jasno se mogu uočiti ključne vrijednosti koje Tuđman zastupa, a to su: opstojnost, samosvojnost, samoodređenje i suverenitet. U drugome citatu osobito je zanimljiva uporaba posvojnoga dativa (»tegodne *nam* povijesti«), kojim se govornik identificira s publikom, i kao da poručuje: »Da, ja sam jedan od vas i svi mi zajedno nosimo biljeg vlastite povijesti.« Taj jedva primjetni dativ nije jedina identifikacijska taktika koja se nalazi unutar iste rečenice. U njoj se Tuđman koristi i kontrastom, retoričkom taktikom koja podrazumijeva iznošenje činjenica i podataka s ciljem da se istaknu razlike (Cialdini, 1993), a razlika koju ovdje Tuđman ističe upravo je hrvatski (*sic!*) narod i njegov suverenitet u odnosu na »druge nacionalne i državne zajednice«.

Idući dalje, kronološki, Tuđman izriče činjeničnu tvrdnju: »Sva važnija zbivanja u političkom, kulturnom i vjerskom životu od srednjovjekovne do suvremene Hrvatske događaju se na Saboru«, a kako bi ju potkrijepio odmah potom služi se argumentom autoriteta te citira bizantskoga pjesnika iz 6. st. Prokopija koji bilježi »da Slaveni i Hrvati »od starine žive u demokraciji«, rješavajući opće poslove »na zajedničkim skupovima«. Iz navedenoga jasno je da se, osim na dugoj povijesti Hrvatskoga sabora, inzistira i na demokraciji kao vrhovnoj vrijednosti društveno-političkoga uređenja. Ideja demokracije podržava se i u nastavku, gdje Tuđman navodi nekoliko hrvatskih kraljeva i banova (Tomislava, Dmitra Zvonimira, Petra Krešimira IV.) koje je izabrao upravo hrvatski narod i kler, pričem se u svijest ponovno priziva topos tradicije. Posebno se ističe uloga Hrvatskoga sabora za vrijeme hrvatske teritorijalne razjedinjenosti (u vrijeme Trojedne kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije), kada »Hrvatski sabor i hrvatski ban bijahu nositelji nacionalnoga suvereniteta i branitelji državnosti«, za što odmah potom slijede povijesni podaci o zasjedanjima Hrvatskoga sabora. Ipak, iako se Tuđman tu referira na »povijesna vrela«, nedostaju konkretni podaci o njima, dakle o tome koja su to vrela iz kojih crpe podatke o kojima govori, tko su autori i sl. jer time bi dodatno osnažio svoj argument.

Kada pak govori o hrvatskome odolijevanju silnicama koje su dolazile iz Beča i Pešte, a glede zajedništva s Austrijom i Ugarskom, služi se poznatom latinskom izrekom *Regnum regno non praescribit leges* (»Kraljevstvo kraljevstvu ne propisuje zakone.«), koje je uloga istaknuti ideju samostalnosti Hrvatskoga sabora i hrvatskoga državnoga suvereniteta. Potom govornik

iznosi činjeničnu tvrdnju da je latinski, kao jezik učene Europe, bio zaprekom hegemonističkim pokušajima nametanja njemačkoga i mađarskoga kao službenoga jezika u Hrvatskoj, a podupire ju činjenicom da se u Hrvatskome saboru do 1845., a dijelom i do 1847., govorilo latinskim jezikom. Potkraj povijesne retrospektive niže se nekoliko tvrdnji. Prva je od njih uzročno-posljedična (kauzalna) i njome Tuđman tvrdi da je posljedica uspostave federalne države Hrvatske i njezina priklanjanja u antifašističkome ratu demokratskim silama SAD-u, Velikoj Britaniji i SSSR-u međunarodno priznanje odluka ZAVNOH-a i AVNOJ-a te priključenje Istre, Rijeke, Zadra i hrvatskih otoka. Druga je tvrdnja također uzročno-posljedična, a kaže se da je bivši komunistički jednostranački sustav onemogućio stvarno priznanje prava hrvatskoga naroda na samoodređenje. I posljednja je tvrdnja u ovome dijelu činjenična, a govori o tome da se hrvatska državna suverenost može ostvariti jedino na konfederativnim osnovama, kao savez slobodnih i suverenih država. Dok za prve dvije tvrdnje ne postoje potkrjepe, posljednja se tvrdnja obrazlaže primjerom stvaranja Europske zajednice. Ovdje se dočinje podugačka povijesna retrospektiva, a njezin je cilj svakako bio utvrditi tradicijske vrijednosti koje se propagiraju pružanjem jasnih primjera i povijesnih činjenica, stvoriti snažno integracijsko ozračje u publike i, svakako, izgradnja intrinzičnoga (diskurzivnoga, konstruiranoga) *ēthosa* govornika.

U nastavku govora Tuđman se osvrće na netom završene prve višestranačke izbore, naglašavajući kako je pobjeda pripala HDZ-u, stranci koja je najjasnije istaknula »vjekovne težnje hrvatskoga naroda: da bude slobodan i svoj na svome. Da (...) ima nesputano pravo na nacionalnu samobitnost i neokrnjeno pravo na samoodređenje koje podrazumijeva pravo na suverenu, samostalnu državu te na odcjepljenje od drugih naroda i državnih tvorbi ili na udruživanje s drugima u skladu s njegovim životnim interesima.« Dakle, Tuđman se ponovno vraća vrijednostima kao što su sloboda, samostalnost i suverenitet, no zanimljivo je da odmah potom jasno naglašava kako su temeljne težnje za postizanje demokratskih prava svih građana i suverenosti hrvatskoga naroda bile prisutne i u programskim zahtjevima gotovo svih stranaka koje su sudjelovale na izborima. Na taj način posredno hvali i oporbu, tj. dio njihova programa, što će se rijetko čuti od današnjih političara, a uz tu taktiku, moglo bi se reći da se na istome mjestu naziru elementi retoričke skromnosti jer govornik ne inzistira na ekskluzivnome zastupništvu navedenih vrijednosti, već priznaje da su se i ostale stranke, barem u nekoj mjeri, vodile sličnim mislima i načelima. Danas su obično takva mjesta u govorima »idealno« tlo za populističku retoriku, za posezanje za matricom prema kojoj samo određena stranka, i samo ona, predstavlja narod i njegove težnje. Sjetimo li se samo, primjerice, Milana Bandića, sasvim je sigurno da na takvu mjestu on ne bi propustio graditi svoj *ēthos* na identifikaciji s »malim

čovjekom iz naroda«. Tuđman ovdje čini upravo suprotno te ne pada u populističku klopku, a svojom porukom dodatno osnažuje svoj intrinzični *ēthos*. Štoviše, i dalje u svojem govoru on njeguje, moglo bi se reći, neku vrstu integrativna pristupa. Naime, premda kritizira prethodnu vlast iznoseći činjeničnu tvrdnju da ona nije donijela mnogo dobroga (no ne daje dokaze kojima bi to potkrijepio) te da su pod njezinim okriljem patila tri naraštaja (pričem je očito uvjeravanje *pathosom*), dodaje kako »(...) to ne znači da je sve ono što nam ostavljaju bez ikakve vrijednosti« te kako »uz sve promašenosti to mora ostaviti i pozitivne posljedice i tragove koji se ne mogu i ne smiju izvrgavati posvemašnjem zatiranju«. Na taj način Tuđman odaje dojam političara koji je svjestan povijesnoga trenutka u kojemu govori, publike kojoj se obraća, odaje dojam čovjeka koji je sposoban kritički sagledati prošlost i iz nje izvući ono pozitivno kako bi mogao ulagati u bolju budućnost. Istina, ono što svakako nedostaje tim tvrdnjama jesu potkrjepe. Uvjeravanje bi bilo daleko učinkovitije da je Tuđman naveo konkretne primjere za to što je bilo loše, a što dobro u politici prethodne vlasti. Time bi puno više doprinio izgradnji svojega *ēthosa*.

Nadalje, kada govori o problemima s kojima se nova vlast suočava, prvi puta rabi političku tvrdnju: »Ona će morati u kratkom roku rješavati mnoge probleme od životne važnosti, koje su druge europske i zapadne države riješile prije pola stoljeća ili čak prije pola tisućljeća«. Nakon toga slijedi preliminarna argumentacija u kojoj se ukazuje na probleme: »Da spomenemo samo glavne: vlasničke odnose i gospodarski život; ustavni poredak pluralističkog civilnog društva s primjerenim državnim ustrojem po uzoru na zemlje slobodnoga svijeta; osuvremenjivanje i revalorizaciju javnih službi, osobito znanosti i kulture, školstva i prosvjete, zdravstva i socijalne skrbi, upravnih službi i javnih djelatnosti (informatika, novinarstvo, RTV) itd.« Prema Fahnestock i Secor (2004), da bi politička tvrdnja bila potpuna, ona, uz preliminarnu argumentaciju, mora sadržavati još dva elementa. Prvi je od njih iznošenje prijedloga koji bi bio potencijalno rješenje problema detektiranoga u preliminarnoj argumentaciji, dok posljednji element političke tvrdnje podrazumijeva iznošenje argumenata za taj prijedlog, tj. obrazlaganje zašto bi baš taj prijedlog, i na koji način, riješio problem, odnosno zašto bi ga se trebalo usvojiti. No, kako se i vidi, kod Tuđmana izostaju posljednja dva elementa političke tvrdnje, sve ostaje na detekciji problemâ, no ne navode se prijedlozi kojima bi se oni mogli riješiti, pa se samim time ne ostvaruje ni posljednji element političke tvrdnje. Slijedi vrijednosna tvrdnja kako »živimo u uzbudljivom i burnom vremenu (...) koje je kreata mnogim otvoreno nazočnim prijetnjama, ali i podmuklim opasnostima.« Toj tvrdnji nedostaje prokazivanje tih prijetnji i »podmuklih opasnosti« – kakve su to prijetnje, tko prijeti, kakve su to opasnosti, i k tome još podmukle. No ta tvrdnja ima jednaku svrhu kao i rečenica koja ju

slijedi: »Mnogi suvremenici bijahu, a poneki još uvijek i jesu, opsjednuti morom svakojakih pogibelji što vrebaju na nas na svim putovima prema demokraciji i nacionalnoj suverenosti.« Svrha je, dakle, navedenih rečenica djelovanje na strah publike, što se crpe iz toposa opasnosti i prijatnje, za koje Wodak (2009: 44) ističe da se često rabe u situacijama kada se pregovara o određenim temama ili kada se publiku nastoji uvjeriti u određene ideje, vizije, pozicije. A upravo to Tuđman i želi – uvjeriti publiku u svoje ideje i viziju budućnosti hrvatske države i hrvatskoga naroda. Štoviše, istim rečenicama konstruira se i politički mit, za koji Charteris-Black (2007: 49) ističe da je posebno retorički učinkovit jer se temelji na dvjema najdubljim čovjekovim emocijama, a to su ljubav prema životu te strah od smrti, a nije se zgorega prisjetiti da je i Freud svojevremeno isticao kako su u temelju mnogih naših psiholoških stanja upravo instinkti života i smrti, ili, kako ih on naziva, *eros* i *tanatos*. Tuđman, dakle, konstruira politički mit o neprijateljima koji prijete, koji vrebaju iz zasjede, koji kuju zloglasne planove protiv demokracije i nacionalnoga suvereniteta, a konstrukciju toga mita dodatno potpomaže uporaba metafore *mora svakojakih pogibelji* jer u publike izaziva emocionalne asocijacije, pa im mit postaje prihvatljivijim.

Tvrdnje su u nastavku mahom političke. U prvoj od njih kaže se kako bi zadaća nove demokratske vlasti morala biti »stvaranje svih duhovnih, materijalnih i pravnih pretpostavki za osjećaj pravne građanske i nacionalne sigurnosti svih njezinih građana, za mir i povjerenje među njima«. S obzirom na to da se tvrdnja ni na koji način ne argumentira, argumentacijska joj je vrijednost ništavna. I premda sve nabrojeno može zvučati retorički učinkovito, apstraktan i neodređen jezik sputavaju argumentacijski potencijal. Sljedeća tvrdnja glasi: »Naše prvotne zadaće moraju biti da promišljenim koracima i odlukama zakonodavne, izvršne i sudske vlasti (...) osiguramo: normalne uvjete za slobodno poduzetništvo i stvaralaštvo, pravnu i građansku sigurnost, rad, štednju i slobodan život u civilizacijskom poretku po uzoru na demokratske države suvremenog svijeta«. No, kao i prethodnoj tvrdnji, izostaje joj argumentacija: kako postići sve nabrojeno, a ako su uzor suvremene demokratske države, koje su to države i na što bi se njihovo valjalo ugledati itd.

Završni dio govora posvećen je zadaćama koje predstoje HDZ-u, a izriču se pomoću niza političkih tvrdnji. Gotovo svim tvrdnjama nedostaje argumentacijska pozadina, no postoji jedna koju Tuđman nastoji potkrijepiti: tvrdnju da treba poduzimati sve potrebne korake radi što skorijega uključanja Hrvatske u Europsku zajednicu obrazlaže činjenicom da je Hrvatska stoljećima bila sastavnim dijelom zapadnoeuropske kulture te udjelom hrvatskih latinista u europskom životu prije nekoliko stotina godina. Netom navedeno problematično je iz barem dvaju razloga. Prvo, nedostaje informacija o tome koji su to koraci kojima bi se pospješilo

pripajanje Hrvatske Europskoj zajednici, što bi dakle konkretno trebalo poduzeti. Drugo, u potpori su uočene dvije argumentacijske pogreške. Dovodeći u odnos modernu tvorevinu Europske unije i prilike kakve su bile prije više stotina godina, Tuđman je počinio argumentacijsku pogrešku krive analogije. Naime, dva su koncepta suviše kvalitativno različita da bi takva analogija imala smisla. Besmisleno je uspoređivati Europsku uniju i status Hrvatske prije nekoliko stotina godina jer su prilike sasvim drukčije, uvjeti su drukčiji, stoga to nikako ne može biti dobra potkrjepa. Osim toga, to se vrlo lako može i pobiti jer pripadnost ili nepripadnost Hrvatske Europskoj uniji ni na koji način nema veze s hrvatskom pripadnošću zapadnome kulturnome krugu. Dakle, i bez ulaska u Europsku uniju, Hrvatska je svakako dio zapadnoga kulturnoga kruga jer to je naprosto geografski, povijesno i kulturološki uvjetovano. Također, na istome mjestu može se prepoznati i pozivanje na tradiciju, gdje se argument uobličuje prema shemi »oduvijek smo tako činili, pa tako trebamo i sada«. To nikako ne može biti dostatan argument jer činjenica da je nešto stvar duge tradicije ne mora nužno podrazumijevati da je to i dobro, pozitivno, pohvalno. Pomalo banalan, ali vrlo zgodan primjer koji to ilustrira navode Freeley i Steinberg (2009: 201), rekavši kako su se ubojstva i krađe prakticirali u svim narodima i svim razdobljima, ali to nikako ne znači da je ubijati ili krasti pohvalno.

Završno je obraćanje upućeno »svim građanima Hrvatske i svemu hrvatskome narodu«, u kojemu je ponovno dominantno uvjeravanje *pathosom*, tj. djelovanje na emocije publike putem toposa nacionalnoga suvereniteta i ostalih vrijednosti koje se protežu čitavim govorom.

Drugi Tuđmanov govor čija analiza slijedi u nastavku govor je s HDZ-ova predizbornoga skupa održanoga u Slatini 19. srpnja 1992.

Nakon pozdravljanja i zahvaljivanja, govor se započinje pohvalom publike, dakle retoričkom taktikom stvaranja naklonosti: »Veoma mi je drago što sam prvi puta među građanima Slatine, među hrvatskim pukom koji je i prije bio takav kakav je i danas (...)« Premda nije jasno kakav je to točno puk, u govornikovo su zamisli zasigurno pozitivne vrijednosti, a usto očito se aludira i na protekli politički sustav i povijesne okolnosti. Potvrda su tomu rečenice koje slijede, a u kojima se Tuđman prisjeća prilika prije dvije i pol godine: tada se zbog *Lijepa naše* – »te najljepše pjesme na svijetu« – zatvaralo, tada se s HDZ-om nije smjelo ući u Slatinu, tada su iz vladajućega SKH-a poručivali hapšenja jer je HDZ »stranka opasnih namjera« itd. Odmah zatim govornik se služi kontrastom, taktikom uvjeravanja kojom želi naglasiti razlike:

A danas... Vi imate svoju Slatinu, Slatina je postala hrvatski grad onakav kakav može biti i treba biti usred zemlje Hrvatske, a Hrvatska je postala po prvi puta u svojoj povijesti ne samo samostalna, nezavisna, suverena nego i međunarodno priznata. Hrvatski barjak – bez ideoloških obilježja, sa povijesnim hrvatskim grbom, oplemenjenim sa grbovima svih hrvatskih pokrajina, svih krajeva – vije se danas pred zgradama Ujedinjenih naroda, među nezavisnim, samostalnim državama, i onim najvećim i onim najmanjim čitavoga svijeta.

Dakle, za razliku od situacije kakva je bila prije dvije i pol-tri godine, danas je Hrvatska samostalna, nezavisna, suverena i međunarodno priznata zemlja. Osim tih vrijednosti u navedenu se citatu mogu prepoznati i elementi strateškoga manevriranja. Riječ je o uporabi kondenzacijskih simbola, tj. vizualnih ili verbalnih znakova koji sažimaju čitav spektar različitih značenja u načelno pozitivne ili negativne konotacije (Sapir, 1934, prema Zarefsky, 2014: 123). Ovdje se mogu uočiti dva takva simbola: hrvatska zastava (barjak) i (povijesni) hrvatski grb. Njihova je uloga u publike pobuditi osjećaje patriotizma, ponosa, nacionalnoga jedinstva i kolektivnu identifikaciju. Iz svega navedenoga posve je očigledno da se Tuđman za uvjeravanje ovdje služi *pathosom*. Treba isto tako reći da je uvjeravanje *pathosom* ovdje legitimirano povijesnim trenutkom i povijesnim (ne)prilikama u kojima se nalazila hrvatska država. Riječ je, dakako, o ratnome razdoblju, pa je u prvome planu tzv. ratna retorika (*war rhetoric*), koju Booth (2005: 222) opisuje kao potkategoriju političkih govora za koju je karakteristična česta uporaba vrijednosti i toposa u argumentaciji. Također, smatra se kako se u takvim govorima najčešće uvjerava upravo *pathosom*, a ne *logosom*.

Dalje u govoru Tuđman se publici obraća s »draga hrvatska braćo i sestre« (čime se s njom identificira) te rabi kauzalnu tvrdnju govoreći kako su zbog »hipoteke NDH« i laži koje su širili »oni iz Beograda« da je Hrvatska u Drugome svjetskom ratu bila fašistička i kako HDZ zapravo hoće nastaviti NDH i oni koji su im inače bili skloni prešućivali svoju potporu. Potom iznosi činjeničnu tvrdnju kako »danas ima onih koji upravo opet hoće da sramote hrvatski narod pozivanjem na te nekakve endehaške i motive i simbole, što opet smeta Hrvatskoj«. Ne kaže izrijekom tko su oni, ne nudi na prvi pogled ni potkrjepe za svoju tvrdnju, međutim netom nakon tvrdnje govori: »Pitam vas, dragi prijatelji, šta bi bilo od Njemačke da je htjela graditi na Hitleru? Šta bi bilo od Italije da je htjela graditi na Mussolinijevom fašizmu?« Iako tvrdnji nedostaju uobičajene potkrjepe, Tuđman se ovdje služi retoričkim pitanjima koja apsolutno imaju argumentativni potencijal, i to zato što – kao što ističu Perelman i Olbrechts-Tyteca (1969: 169) kada govore o retoričkim figurama kao argumentima – utječu na promjenu perspektive te je njihova uporaba primjerena situaciji, tj. kontekstu u kojemu se rabi. Moglo bi se reći da je navedenim retoričkim pitanjima implicirana i vrijednosna tvrdnja kako je NDH loša (npr.: »Nacizam i fašizam su loši. NDH nastala je na nacističkim i fašističkim zasadama.

Dakle, NDH je loša.«), a istovremeno odgovorio na prozivke kako HDZ želi nastaviti endehašku politiku. Svi se uglavnom slažu kako su nacizam i fašizam loše, pogubne ideologije, stoga publiku nije potrebno dodatno u to uvjeravati, pa je u takvu kontekstu argumentativna snaga spomenutih retoričkih pitanja tim veća.

U nastavku Tuđman se obrušava na političke protivnike, osobito na SDP, koje naziva komunistima (iako je gotovo dvije godine prije ovoga Tuđmanova govora ta stranka deklarirala svoje socijaldemokratsko opredjeljenje) i kaže: »I govorili su tada, za vrijeme izbora, da nisu ni protiv ni za Jugoslaviju. Znači, nisu znali šta hoće, nisu znali prosuditi povijesni trenutak.« Pokušavajući diskreditirati protivnike, Tuđman rabi jedan od podoblika dedukcije – entimem. Tuđmanovu entimemu nedostaje velika premisa. Njegova bi shema glasila ovako: »Tko nije ni za Jugoslaviju ni protiv nje, taj ne zna što hoće. Oni nisu bili ni za Jugoslaviju ni protiv nje. Dakle, oni nisu znali što hoće.« Problematičnost velike premise još je očiglednija kada ju se potpuno poopći: »Tko nije ni za nešto ni protiv toga, taj ne zna što hoće.« I u teoriji argumentacije (Škarić, 2011: 32) tvrdi se kako je razlika između entimema i silogizma upravo u stupnju pouzdanosti premisa te kako silogizam pripada kritičkom, teže oborivom diskursu (argumentativnoj strategiji), dok entimem pripada retoričkome pridobivanju (persuazivnoj strategiji), i upravo je o potonjemu riječ u navedenu primjeru. Odmah potom SDP-u Tuđman suprotstavlja svoj HDZ, kao stranku koja je izišla s čistim programom stvaranja samostalne i suverene Hrvatske (koja je dakle »znala što hoće«) te iznosi činjeničnu tvrdnju kako su u svojem programu išli za tim da iz novije hrvatske povijesti, iz svih sastavnica hrvatskoga političkog života uzmu ono što je pozitivno i odbace ono negativno kako bi ostvarili svoj konačni cilj – samostalnu i neovisnu državu. Gotovo istom tvrdnjom Tuđman se poslužio i u prethodno analiziranu govoru, dvije godine ranije, no ondje je u potpunosti izostala argumentacija, nije se znalo što je to konkretno pozitivno što je stranka preuzela, a čega se to negativnoga odrekla. Ovdje Tuđman barem nastoji reći nešto više o tome:

Pa smo i od starčevićarstva uzeli svehrvatstvo i hrvatsko državotvorstvo, ali i odbacili nerazboritost. Pa smo iz radićevštine, od HSS-a, uzeli od njega seljačko-radnički program, uzeli mirotvorno republikanstvo, ali i odbacili pasivno prepuštanje da drugi odlučuju o sudbini Hrvatske. Uzeli smo od hrvatske ljevice ono što je ona imala (...) pozitivno, a to je da je i ona imala na svojim zastavama zapisano pravo hrvatskog naroda na samoodređenje, pa i to da do svoje države dođe revolucionarnim putem. Ali smo odbacili sve ono lažno (...) i sav pakao komunizma koji nam je ta ljevica donijela u socijalističkom razdoblju.

Dobro je što se svaki primjer sagledava s dvaju aspekata, onog pozitivnog i onog negativnog, no da bi obrazloženje bilo potpuno nedostaju definicije ili barem okvirne odrednice pojmova kao što su *svehrvatstvo*, *hrvatsko državotvorstvo*, *mirotvorno republikanstvo*. Sve su to, naime,

apstraktni pojmovi koje je potrebno jasno odrediti. Također, što znači *nerazboritost* u ovome slučaju, što je to bilo *lažno* u komunizmu i kakav je to *pakao* komunizma? Nedefiniranje takvih pojmova ostavlja mjesta za manipulaciju jer, primjerice, riječi kao što su *laž* i *pakao* imaju snažan emocionalni odjek u publike.

Nakon programa govornik se dotiče rata te iznosi činjeničnu tvrdnju kako je HDZ i u ratu morao voditi odlučnu politiku, a onda ju nizom primjera podupire: »(...) da se spremamo da pretvaramo one redarstvene snage, onu miliciju koja je bila protuhrvatska (...), da stvaramo vojsku ni iz čega, da se dovijemo (...) da u okviru unutrašnjih poslova stvaramo najprije Zbor narodne garde, da stvaramo hrvatsku vojsku u uvjetima kad je čitav taj demokratski svijet, Europa i Amerika, ne samo zabranila da se prodaje hrvatsko oružje nego su nam zatvarali i sudili hrvatske ljude i u Europi i u Americi, koji su pokušavali da kupe ne topove i avione, negoli sitno oružje za Hrvatsku.« Uporabom polisindetona dodatan se naglasak stavlja na sadržaj koji slijedi nakon veznikâ *da*, što potpomaže argumentaciju i čini ju retorički učinkovitijom, osobito stoga što takva konstrukcija omogućuje publici da lakše uoči, zapamti i prihvati izrečeno. Osim toga, inzistiranjem na odlučnoj politici u tako kriznim uvjetima kao što su ratni, govornik gradi svoj *ēthos*, a potkraj može se uočiti i djelovanje na emocije publike, no uvjeravanje *pathosom* navijestio je već i posvojni dativ (»[...] nego su *nam* zatvarali i sudili hrvatske ljude [...]«), kojim se govornik identificira s publikom.

Slijedi poduži osvrt na tzv. Desetodnevni rat (27. lipnja 1991–6. srpnja 1991) između Slovenije i JNA-a, koji je čitav u funkciji izgradnje govornikova *ēthosa*. Naime, iznose se činjenice kako je to bio fingirani rat i kako je beogradski vojni vrh dao dopuštenje Sloveniji da iziđe iz Jugoslavije samo zato da bi se onda mogao okomiti na Hrvatsku. Međutim, HDZ s Tuđmanom na čelu »nije upao u tu klopku«, osim toga, svjesni nedostatnoga naoružanja za samostalnu obranu, »znali s[u] da to ne bi[...] mogli izdržati«. Tuđman dakle gradi autoportret odlučnoga vođe, vođe koji zna kako djelovati u kriznim situacijama i koju odluku donijeti, čime se podcrtava mudrost (*phronēsis*) kao jedan od elemenata aristotelovskoga *ēthosa*. Svoju poziciju podupire i retoričkim pitanjem »A šta bi se onda desilo?«, dakle što bi se zaista dogodilo da su »upali u klopku«. Na publici je da si u mislima odgovori na to pitanje, čime posljedično postaje prijemčivija za govornikovu poziciju. »Pogledajte,« kaže dalje, »dragi prijatelji – danas, kad smo mi tu jugoslavensku vojsku porazili na svom hrvatskom tlu, kad je Srbija međunarodno izolirana – šta rade još ta jugosrpska vojska u Bosni i Hercegovini – ruše Sarajevo, ruše sve bosanskohercegovačke gradove, osim onih mjesta koja su Hrvati uz strašnu povezanost obranili.« Kvalificirajući jugoslavensku vojsku kao *jugosrpsku* Tuđman u publike nastoji izazvati negativne emocije, poput bijesa, ljutnje i ogorčenja (*argumentum ad iram*). S

druge strane, naglašavajući kako nisu porušena samo ona mjesta koja su Hrvati uz *strašnu povezanost* obranili, potiču se pozitivne emocije, poput ponosa (*argumentum ad superbiam*) i nacionalnoga jedinstva. Odmah potom izriče se činjenična tvrdnja kako nisu mogli ni u Hrvatskoj sve obraniti, što se podupire primjerima Vukovara, Baranje i Knina. No da fokus ne bi ostao na neobranjenim područjima, tomu se doskače sljedećim riječima: »Ali smo obranili Hrvatsku, (...) njeno pravo na samostalnu državu, istjerali iz čitave Hrvatske jugosrpsku armiju, oslobodili Jadransko more, stvorili svojom politikom, svojom razboritom politikom, pretpostavke da nas svijet prizna, da Hrvatsku prizna u njezinim granicama (...)« Da bi ih svijet mogao priznati, morali su pristati na priznavanje građanskih prava srpskoj manjini u Hrvatskoj. Također, govornik se služi kauzalnom tvrdnjom kada kaže da su pristali i na angažiranje mirovnih snaga UN-a (UNPROFOR-a) zato da se prekine rat, da se prekinu daljnja stradanja hrvatskih ljudi, hrvatskih naselja i hrvatskih gradova. Kako bi obrazložio svoju tvrdnju, Tuđman se koristi *slippery slope* argumentom: »Jer da to nismo učinili, rat bi se nastavio i ne bi bio razoren samo Vukovar, Gospić nego bi bili razoreni vjerojatno i Slatina i Požega, a sasvim sigurno i Zagreb, i Varaždin, i Rijeka, i Zadar, i Šibenik, i Split, i ne samo gradovi nego i sva hrvatska industrijska poduzeća jer su imali takvu moć u avionima, tenkovima, u topovima.« *Slippery slope* argument ili argument »skliska terena« najčešće se svrstava u argumentacijske pogreške, no može se smatrati legitimnim argumentom u situacijama neposrednoga ugrožavanja sigurnosti i kriznim situacijama odnosno onda kada su negativne posljedice koje se ističu zaista i vjerojatne, što i jest slučaj u Tuđmanovu primjeru.

Dalje u govoru Tuđman se obračunava s pojedincima iz oporbe (koje, naravno, ne imenuje) koji su ga na predizbornome skupu u Dalmaciji prozivali da je sklopio »tajni sporazum« na štetu Hrvatske i prodao istočnu Slavoniju i Baranju. Da bi opovrgnuo takve optužbe, Tuđman se osim činjenicama služi i retoričkom figurom antiparastaze:

Ne, nisam sklopio tajni sporazum o kojima vi govorite, ali imam tajni sporazum da otkrijem da otkrijem i vama i svijetu, imam tajni sporazum, imao sam i imam, sa hrvatskim narodom u koga sam vjerovao i u koga vjerujem (...) I osim tog tajnog sporazuma sa vlastitim narodom koji je kroz program HDZ-a progovorio iz svojih duša i koji je bio spreman da ga ostvari, (...) imam tajni sporazum i sa svevišnjim Bogom jer je to što smo mi postigli, to čudo, to čudo stvaranja demokratske Hrvatske, pobjede u obrambenom ratu (...)

Kako se može vidjeti, sintagmu *tajni sporazum* koja je u početku imala negativne konotacije i čije je značenje bilo predmetom spočitavanja Tuđman pomoću retoričke figure antiparastaze logički obrće i pridaje joj pozitivne konotacije. Sada *tajni sporazum* ne znači više protuhrvatsko, protudržavno djelovanje već označava »izabrana vođu« koji je sklopio savez s

Bogom i svojim, naravno, »izabranim« narodom pa ih vodi na putu do »obećane zemlje« – slobodne, samostalne i nezavisne Hrvatske.

Na samome kraju govornik šalje poruku kako će do kraja »slomiti kičmu i ostatke, sve izdanke i korijene, komunističkog birokratizma iz državne uprave i uopće iz javnog života u Hrvatskoj« (*argumentum ad baculum*), a potom iznosi kauzalnu tvrdnju kako to dosad nisu mogli učiniti zbog toga što su htjeli pomirbu hrvatskoga naroda i zato što im je bio nametnut rat. Govor se završava uz nadu da će hrvatski narod znati ostvariti svoju državu u svojem interesu i interesu svoje djece u budućnosti.

9.1.2. Govorna izvedba

Franjo Tuđman ima normalan glas, srednje visine, srednje glasnoće i srednje čvrstoće, uz blagu laringalnu napetost te modalne fonacijske vrste. Da bi išao k ugodnijemu, glasu nedostaje voluminoznosti, dakle energije u niskom području spektra. Dikcija je dostatna, s tim da se pri bržem tempu govora zna narušiti, i to pri izgovoru složenijih riječi. Izgovornih mana nema, a od izgovornih pogrešaka zamjetna je redukcija vokalâ /e/ i /i/ u medijalnome položaju, dakle njihovo sinkopiranje (npr. *suvereniteta* → *suverniteta*, *konfederativnim* → *konfederativnim*, *plebicitarni* → *plebcitarni*). Govornikov naglasni sustav sadrži sva četiri naglasaka, pa se svrstava u tzv. prihvatljivi tip izgovora hrvatskoga, a primjećuju se i brojne naglasne pogreške (npr. *odlučnost*, *samobitnost*, *nadmétanje*, *ovisnost*, *demokràcija*). Kada je riječ o izražajnosti, tu valja razgraničiti dva Tuđmanova govora. U prvome govoru, održanome u Hrvatskome saboru, izražajnost je loša, izostaju logičko isticanje i logičke stanke, ritam je isprekidan, a tempo govora primjeren. Razlog je narušenosti govornikove izražajnosti njegova vezanost uz tekst, dakle čitanje, što znatno utječe na dojam koji svojom izvedbom ostavlja. Tako govor teče pravocrtno, a govornik postaje monoton jer nema varijacija u elementima govorne izražajnosti. Taj dojam popravljen je u drugome Tuđmanovu govoru, onomu održanome u Slatini, u kojemu govornik ne čita, nego govorno interpretira, pa su tako prisutni i logičke stanke i logičko isticanje, stoga se za taj govor izražajnost procjenjuje kao dobra. Glatkoća (fluentnost) procjenjuje se kao srednja.

Već je spomenuto kako je Tuđman prvi govor čitao, dok je drugi govorio naizust. To je, naravno, znatno utjecalo na govornikovu govornu izvedbu i čitav dojam što ga je ostavio svojim govorom. Tako je u prvome govoru Tuđman toliko vezan uz tekst da su mu čak i ruke zauzete papirima (premda govori za govornicom, pa se papiri mogu odložiti), a posljedično, dakako, izostaju i geste kojima bi se izrečeno popratilo. Mimika je također minimalna, a ponajviše ispašta povezivanje pogledom (kontakt očima) s publikom. Ne samo da kontakt očima s

publikom nije uspostavljen nego i u situacijama kada odigne pogled s papirâ govornikov je pogled prazan, vrlo kratak, iz čega se zamjećuje kako mu je bitno vratiti se na mjesto u tekstu od kojega je pogled odvratio, kako ne bi pogriješio. Samim time, publika nema dojam kao da joj se govornik izravno obraća te, usprkos brojnim lijepim porukama zajedništva i mnogim svečanim riječima kakve dolikuju takvu jednu trenutku, formalni se jaz na relaciji govornik – publika izvedbeno ne dokida, stoga govor djeluje programiran, matematički, neprirodan i – što je najgore – monoton i nezanimljiv. Potpuno je jasno da bi Tuđman puno bolji dojam ostavio da se nije odlučio za čitanje govora jer time ne samo da bi doprinio svojoj – kvalitetnijoj, dakako – retoričkoj slici nego bi istovremeno doprinio i svečanu trenutku u okviru kojega govori i uvećao ga. Premda se čitanje govora najmanje preporuča kao način izvedbe, valja reći kako vrstan govornik i takvoj izvedbi može dati prirodno ruho; govor, dakle, može zvučati sasvim naravno i spontano. No, jasno je, to već umnogome graniči i s glumačkim talentom. U svakom slučaju, ako se već Tuđman nije mogao odreći velikih, upadljivih i nezgrapnih papira, mogao se barem odreći njihova grčevita držanja u rukama i odložiti ih na govornicu, a onda slobodne ruke i pogled iskoristiti kao dodatan potporanj sadržaju svojega govora.

Kako je govor održan u Požegi govoren napamet, tako su na vidjelo izašli i Tuđmanova spontanost, logičko isticanje i logičke stanke, osobito isticanje riječi koji imaju emotivni potencijal, kao što su *domovina*, *Domovinski rat*, *zajedništvo* i sl. Za razliku od govora u Saboru, tu su geste zaista bile uočljive i pratile su sadržaj govora, a pogled je ravnomjerno bio raspoređen od početka do kraja govora. Najčešće su govornikove geste na tomu predizbornome skupu pružanje jednoga ili obaju dlanova prema publici, čime se odašilje poruka iskrenosti i poštenja (Pease i Pease, 2012: 42), zatim ispruženi kažiprst koji prati ritam govora, a označava nadmoć i prijetnju (*ibid.*: 46), no valja reći kako se potonja gesta rabi kada govornik govori o ratnim prilikama, primjerice o vojsci JNA-a i njezinu urotničkome planu protiv Hrvatske, tako da izraz nadmoći i prijetnje nije direktno usmjeren na publiku na skupu. Također, kod takvih dijelova u govoru, govornik često desnom rukom udara o govornicu, naglašavajući tako svaku riječ u rečenici, kao primjerice: »Nismo pali u klopku!«

9.1.3. Govornički stil

Franjo Tuđman govornik je staroga kova koji je njegovao čvrst, državnički nastup, a takvoj su slici doprinijele i okolnosti u kojima je djelovao. Nalazeći se u ratnome ozračju i na pragu ostvarenja vrhovnoga cilja – stvaranja nacionalne države, istaknuo se kao vodeća figura u ravnanju nacionalnim pitanjima, stoga je njegova retorika zapravo kondenzacija njegova političkoga programa, a sam Tuđman, pokazavši se dobrim strategom u pokretanju i dovršenju

procesa osamostaljenja hrvatske države, nadaje se kao predsjednik s mesijanskom zadaćom, pa tako govoreći kako »osim tajnoga sporazuma sa hrvatskim narodom« ima »tajni sporazum i sa svevišnjim Bogom« kao hrvatski Mojsije nagoviješta slobodu svojem (»izabranu«) narodu, izbavljajući ga iz okova bivšega režima (»ropstva«) i vodeći ga u obećanu zemlju, novi Jeruzalem – samostalnu, neovisnu i slobodnu Hrvatsku. Biblijsko ruho dominantna je potka Tuđmanovih govora, što se jasno ogleda i na leksičkoj razini, tj. u uporabi riječi tipičnih za propovjednički, proročki stil, npr.: »*Uskrisivši (...)* prigušenu nacionalnu svijest i sputani ponos hrvatskih ljudi (...)*«*, ili: »*A znadete li, draga hrvatska braćo i sestre (...)*«. Svojim biblijskim stilom Tuđman gradi fatalističku sliku svijeta, pa kao izabrani pojedinac predvodi svoj narod do odjelotvorenja sudbinskoga zapisa, tj. uspostave vlastite nacionalne države, pa i pod cijenu ratnih stradanja. Tako je borba za slobodu i vlastitu državu zapravo borba na sve ili ništa, borba na život i smrt. Fatalističku sliku svijeta Tuđman podupire i temeljnom dihotomijom *Mi i Oni*, u okviru koje se posreduju negativne predodžbe o protivnicima (heteropredodžbe). Osobitost je biblijskoga stila, pa tako i Tuđmanovih govora, česta uporaba aorista i imperfekta (npr. *držahu, bijahu, bijaše, dođoše, dadoše*), čime izrečeni sadržaj dobiva na dinamičnosti i živosti. O arhaičnosti Tuđmanova stila svjedoči i sljedeći primjer: »Njegova je učinkovitost (...) ovisila o općim okolnostima, ali i o mudrosti i odlučnosti *muževa* što su Hrvatskoj stajali na čelu.« Izborom imenice *muževi* umjesto sintagme *ugledni ljudi* Tuđmanov je izričaj zadobio obrise kakva realističkoga štiva, stoga navedena rečenica pomalo djeluje kao da je istrgnuta iz primjerice kojega od Gjalskijevih romana. Ipak, u pretjeranoj želji za demonstracijom elokvencije, događa se da se govornik koristi riječima koje nisu toliko frekventne i kojih značenje običnoj publici ostaje neprozirno, pa se tako naprimjer govori o mađarskoj *supremaciji* i *plebiscitarnu* očitovanju, kao da se mislilo da će se, uporabe li se, publici bliži, sinonimi *dominacija* i *jednoglasno*, govornički stil uniziti, a jedino što je Tuđman uporabom »učenih« riječi poručio zapravo je to kako ne vodi računa o slušateljima. Franjo Tuđman volio je posezati za neobičnim riječima, dapače, volio je izvoditi jezikoslovne akrobacije, pa je jedno od obilježja njegova stila i stvaranje neologizama, kao što su primjerice *mrakobjesje* ili *zrakomlat*, zbog čega je početkom 90-ih godina 20. st. skovan eponim *tuđmanice*, »kao naziv za riječi koje su ušle u uporabu nakon 1990. kako bi kao »čisto« hrvatski izrazi zamijenili »nepodobne« hrvatske riječi ili riječi stranoga podrijetla« (Ravlić, 2005: 112). Uz sve navedeno valja reći i to kako je Tuđmanov jezik u pravilu zasićen, dakle prepun emocionalno nabijenih riječi, kao što su *rat, domovina, sloboda, ljubav, zajedništvo* i sl., što ne čudi jer je riječ o ratnim okolnostima, pa je svrha takvih riječi izazvati emocionalan odgovor u publike.

Tuđmanovi govori obiluju i retoričkim figurama. Od logičkih je figura najzastupljenije proširenje tvrdnje (npr.: »[...] kad je [...] Europa i Amerika ne samo zabranila da se prodaje hrvatsko oružje nego su nam zatvarali i sudili hrvatske ljude [...]«; »[...] što su izbori protekli mirno i dostojanstveno, mogli bismo dapače reći na zavidnoj razini.«), a jedan je primjer i antiparastaze, kojom se naglo postiže logički obrat, a Tuđman se njome služi kako bi sintagmu *tajni sporazum*, koja je imala negativne konotacije i bila izrazom spočitavanja, obrnuo i pridao joj pozitivne vrijednosti, dapače učvršćujući je u biblijskoj motivici. Od figura misli prisutne su emfaza (očituje se u isticanju emocionalno nabijenih riječi), antiteza (npr.: »Pod njenim okriljem *patila su*, ali i *radila* sva tri naraštaja.«, »Hrvatski barjak [...] vije se danas među nezavisnim samostalnim državama, i onim *najvećim* i onim *najmanjim* čitavoga svijeta.«), retoričko pitanje (npr.: »Šta bi bilo od Njemačke da je htjela graditi na Hitleru? Šta bi bilo od Italije da je htjela graditi na Mussolinijevom fašizmu?«), ironija (npr.: »Neki od oporbenih vođa [...] koji su imali onakve *mudrosti političke* kakve su imali kad su se suprotstavili HDZ-u (...)« te sermonicija (npr.: »Štoviše, ne samo pristrani nego i oni jednostrano opredijeljeni promatrači dođoše do spoznaje da su izbori u Hrvatskoj označili jednu od najblistavijih pobjeda demokracije [...]«). Kada je riječ o figurama konstrukcije (sintaktičkim figurama), u govorima se nalaze: inverzija (*mudrosti političke, broj njegov*), polisindeton (gomilanje veznika *da* te veznika *i*), upravni govor te zeugma (*ni za ni protiv Jugoslavije*). Ipak, od svih figura najbrojnije su tropi: aluzija (npr.: »[...] potakli smo *zanosni preporodni polet* [...]« – aluzija na hrvatski narodni preporod; »Svi mi moramo, naime, biti prožeti sviješću da od svoje Hrvatske ne možemo očekivati više negoli što sami pridonesemo njezinu boljitku [...]« – aluzija na rečenicu J. F. Kennedyja »Ne pitajte što vaša zemlja može učiniti za vas, nego što vi možete učiniti za svoju zemlju.«), epitet (*»zlosretna Jugoslavija«*), personifikacija (npr.: »Uskrisivši [...] prigušenu u povrijeđenu nacionalnu svijest i ponos hrvatskih ljudi [...]«), metonimija (npr.: »*Hrvatska demokratska zajednica* izašla je s čistim programom.«), sinegdoha (npr.: »A *Hrvat*, koji je bio istjerivan iz domovine [...]«). Osobitu pozornost zaokuplja uporaba i čestoća uporabe metafore, a posebno su zanimljive konceptualne metafore, koje otkrivaju govornikov stav i odnos spram onoga o čemu govori, tj. posreduju način govornikova uokvirivanja (*framing*). Po učestalosti najzastupljenije su metafore putovanja, dakle one kojima je izvorna domena PUTOVANJE ili KRETANJE (npr.: »Iako smo do sada prešli kratki dio *puta* u parlamentarnu demokraciju [...]«, »Mnogi suvremenici bijahu [...] opsjednuti morom svakojakih pogibelji što vrebaju na nas na svim *putovima* prema demokraciji i nacionalnoj suverenosti.«, »Našavši se na tom *raskrižju* [...]«, »Na tom *putu* za taj uzvišeni cilj prvotna i najveća odgovornost leži na svima nama [...]«). Koncept putovanja uključuje fizičko kretanje od polazišne točke do cilja.

Polazišna je točka najčešće u sadašnjem vremenu te je poznata, a odredište je uglavnom u budućnosti te kao takvo ne mora biti poznato. Izvorna se domena putovanja/kretanja uglavnom upotrebljava kako bi se referiralo na unaprijed određen cilj, a u ovomu je slučaju on parlamentarna demokracija i nacionalni suverenitet. Jednako su zastupljene i metafore rata, dakle one kojima je izvorna domena RAT (npr.: »No svoj dio odgovornosti u tome ne mogu izbjeći ni ostale stranke što su ishodom izbornoga *nadmetanja* dospjele u »udobnije« fotelje saborske oporbe.«, »Ne samo veliki scenaristi iz suprotnih, naročito hegemonističko-unitarističkih *tabora* [...]«, »Među ine uspjehe HDZ-a, koji su znatno doprinijeli već dosada *izvojevanoj* demokratskoj preobrazbi [...]«, »[...] samo jedinstven hrvatski narod može *izvojevati* svoju samostalnost i svoju nezavisnu državu«). Kako se iz navedenih primjera može vidjeti, svi oni upućuju na konceptualne metafore POLITIČKI SU IZBORI RAT odnosno POLITIKA JE RAT. Slijede dvije vrlo bliske konceptualne metafore. Prva je od njih DOMOVINA JE MAJKA, izražena riječima »Taj Hrvat danas s ponosom može kazati čiji je *sin*, da je Hrvat, da je Hrvat slobodne demokratske Hrvatske.«, a druga je NACIJA JE OBITELJ, izražena riječima »A znadete, draga hrvatska *braćo* i *sestre* (...)«. Prvom konceptualnom metaforom govornik se služi kako bi izazvao snažne emocije u publike, dok se drugom konceptualnom metaforom služi kako bi se s publikom identificirao, poručujući: »I ja sam jedan od vas.« Posljednja konceptualna metafora mogla bi se formulirati kao POLITIČKI JE REŽIM OSOBA / POLITIČKI JE REŽIM BILJKA, a razabire se iz sljedećih govornikovih riječi: »Moći ćemo do kraja slomiti *kičmu* i ostatke, sve *izdanke* i *korijene* komunističkog birokratizma (...)« Navedena je metafora vrlo retorički efektna jer potiče trenutačne emocionalne asocijacije i mentalne predodžbe u slušateljâ. Ne treba posebno tumačiti što znači slomiti čovjeku kičmu, taj osovinski stup njegova tijela, uništiti biljci korijene, taj izvor njezina života... Sve su to snažni mentalni okidači koji publiku malo-pomalo razoružavaju, a govorniku postavljaju izvrsne temelje za uvjeravanje.

Jezična je ispravnost prvoga hrvatskoga predsjednika na zadovoljavajućoj razini, iako je prisutno nekoliko jezičnih pogrešaka, kao što su oslovljavanje sa *štovani*, a ne *poštovani*; zatim beziznimna uporaba naveska u prijedlogu *s(a)*; pogrešna uporaba glagola *koristiti se*, koji je pravi povratni glagol, pa ga treba rabiti u povratnoj konstrukciji, a nikada bez *se* (pogrešno je dakle *koristiti računalo*, a pravilno je *koristiti se računalom*); potom pleonazam (*podanički poslušnici*); nepotpuna uporaba vezničkoga skupa *s obzirom na to da*, pa se često pojavljuje samo *s obzirom da*; uporaba upitno-odnosne zamjenice *šta* umjesto *što*; uporaba sveze *ni za ni protiv Jugoslavije* umjesto *ni za Jugoslaviju ni protiv nje*; i na kraju neprikladna uporaba glagola *spadati*, koji ne valja rabiti u značenju 'pripadati čemu' jer taj glagol primarno znači 'spustiti se' (npr. *spadaju mi hlače*), stoga je bolje rabiti izraze *ubraja se* ili *pripada*. Kao

elementi koji narušavaju, unižavaju Tuđmanov dobar retorički stil javljaju se leksikalizirane, konvencionalizirane ili »okamenjene« metafore (npr. *otkriti toplu vodu, progledati kroz prste*) te nezgrapnan izbor riječi, kao u rečenici: »U vremenu koje je *krcato* mnogim otvoreno nazočnim pitanja, ali i podmuklim opasnostima.« Problem je s leksikaliziranim metaforama taj što je njihov sadržaj toliko »iscijeden« da svojim izrazom ništa novoga ne doprinose govornikovu stilu jer su poodavno izgubile ornamentalnu funkciju. Problem u drugomu primjeru taj je što je riječ *krcato* karakteristična za razgovorni, dakle niži stil, a kako je ipak riječ o obljetnici, i to proslavi Dana državnosti, svečanu trenutku, takve bi riječi valjalo izbjegavati, a naš jezik u takvim nam slučajevima najčešće daje zaista lijep broj mogućnosti. Srećom, posljednje su dvije stilske pogreške tek okazionalne, stoga nisu znatnije utjecale na čitav dojam.

9.2. Ivo Sanader

Ivo Sanader rođen je 8. lipnja 1953. u naselju Dugobabe kod Klisa. Osnovnu je školu završio u Velom Varošu, splitskome predgrađu, a Nadbiskupsku je gimnaziju upisao u Splitu godine 1968. Osim odličnih ocjena koje je imao, za gimnazijskoga doba bio je i jedan od pokretača i urednika *Navyštenja*, mjesečnika Nadbiskupskoga sjemeništa, u kojemu je objavio zapažene članke i intervjuje. Po svršetku gimnazije upisao se na Bogoslovni fakultet u Splitu, gdje je proveo tek godinu dana, nakon čega odlazi na odsluženje vojnoga roka u Pulu. Godine 1974. odlazi u Rim, gdje upisuje studij filozofije, no ubrzo shvaća da ga to ne zanima te se vraća u Split, a nakon vjenčanja s Mirjanom Šarić, 1975., odlazi u Austriju (Innsbruck) i ondje upisuje studij komparativne književnosti i romanistike. Godine 1982. doktorirao je na temu *I ružičasto je crno: nazor o svijetu u kazališnom djelu Jeana Anouilha*.

Političku karijeru započinje god. 1990., kada nakon prvih demokratskih izbora pristupa HDZ-u, a potom u Innsbrucku osniva i HDZ-ov ogranak te ostvaruje prve kontakte s Franjom Tuđmanom. Na izborima u kolovozu 1992. izabran je za zastupnika u Zastupničkom domu Sabora RH, međutim ulazi u vladu Hrvoja Šarinića, u kojoj obnaša dužnost ministra znanosti i tehnologije. U siječnju 1993. postaje zamjenikom ministra vanjskih poslova, a u razdoblju 1995–1996. obnaša dužnost predstojnika Ureda Predsjednika Republike Hrvatske i glavnog tajnika Vijeća obrane i nacionalne sigurnosti. Na V. Općemu saboru HDZ-a izabran je za predsjednika stranke, naslijedivši tako Franju Tuđmana. Pošto je HDZ godine 2003. pobijedio na parlamentarnim izborima, Sanader postaje premijerom, a istu poziciju potvrđuje i na parlamentarnim izborima godine 2007. Međutim, 1. srpnja 2009. podnosi ostavku na mjesto premijera i sve stranačke dužnosti, a 4. siječnja biva i trajno izbačen iz HDZ-a zbog zloporabe položaja i ovlasti te različitih afera za koje ga se tereti. Danas Sanader više nije politički aktivan,

u prvome su plane njegove afere i političke nepodopštine, a trenutačno se nalazi u remetinečkome zatvoru jer je u travnju 2019. pravomoćnu osuđen kada je riječ o aferi *Planinska* (Radoš, 2015; Wikipedija, 2019).

9.2.1. Argumentacija

Prvi od dvaju Sanaderovih govora koji će se u nastavku analizirati onaj je održan na XI. Općemu saboru HDZ-a. Zbilo se to 30. lipnja 2007. u zagrebačkoj *Ciboni*.

Govor se, dakako, započinje pozdravljanjem i oslovljavanjem prisutnih: hrvatskih izaslanica i izaslanika, hrvatskih branitelja i umirovljenih generala, veleposlanika itd., a poseban pozdrav upućen je hrvatskim sportašima, »velikanima hrvatskog sporta, ljudima koji su pronosili ime Hrvatske i kad je bilo najteže«. Odmah zatim, uviđajući plodno tlo, Sanader nastavlja:

Sjećam se Gorana [Ivaniševića] 90-e kad je sa onim rupčićem, odnosno onom maramicom oko čela sa hrvatskim grbom – još Hrvatska nije bila priznata u svijetu – igrao turnire u svijetu... Ali i Stipe, i Ivano, i Pero, i Teo, i Zdeslav – hvala vam... Hvala vam na svemu što ste učinili za Hrvatsku pronoseći ime Hrvatske. (...) I kao što je Lino Červar dobro rekao, naši sportaši igraju za svoje, za cijelu Hrvatsku, bez obzira koje političke opcije. Nisu ni stranački pripadnici, ali došli su pozdraviti stranku koja zna rješavati najteže hrvatske probleme, koja je vodila Hrvatsku u ratu i vodi je danas u miru. Hvala na tome!

U prvome dijelu citata može se razabrati kako Sanader djeluje na emocije publike, dakle uvjerava *pathosom*. U tome smislu vrlo je indikativna i uporaba deminutivâ *rupčić* i *maramica*, koji korespondiraju sa slikom Hrvatske što se konstituira, zacrtavajući tako dominantan semantički okvir unutar kojega publika upisuje vlastita značenja i asocijacije. Baš kao što je to *mali rubac*, baš kao što je to *mala marama*, tako je – hoće poručiti Sanader – *mala* bila i Hrvatska, tj. nesamostalna, nesuverena i međunarodno još uvijek nepriznata država. Bivanje hrvatskim »ambasadorom« u takvim prilikama – znao je Sanader – činjenica je na koju publika zasigurno neće ostati imuna. Ako je tkogod možda i ostao imun na to, Sanader mu je doskočio i oboružao ga posežući za kondenzacijskim simbolom (jednim od elemenata strateškoga manevriranja), kada je na tom istom *rupčiću*, na toj istoj *maramici* ukazao na *hrvatski grb*. Naravno, *rubac* može postati *rupčić*, *marama* može postati *maramica*, ali *hrvatski grb* nipošto ne može biti – premda se logički sasvim naravno nadaje – *hrvatski grbić*. Ta antiteza dodatno rasvjetljuje pozadinu izrečenih riječi i skrivenu govornikovu namjeru, a osobito dobro ukazuje i na semantički potencijal kondenzacijskih simbola te njihovu ulogu u izazivanju emocionalnoga odgovora slušateljâ. Svime navedenim, jasno je, želi se postići identifikacija s publikom i u nje pobuditi osjećaje patriotizma, nacionalnoga ponosa i jedinstva. U drugome

dijelu citata dominantno je uvjeravanje *ēthosom*, pa pozivajući se na vrhunske sportaše, Sanader implicitno šalje poruku kako činjenica da su ga oni došli podržati, koji pritom nisu stranački pripadnici i ne haju za politiku, govori u prilog tome da je dobar političar i dobar premijer, onaj koji zna »rješavati najteže hrvatske probleme«. Ranije je bilo istaknuto kako je u političkim govorima obično dominantno uvjeravanje *ēthosom*, no jedna je od najučinkovitijih strategija u političkome diskursu udruživanje *ēthosa* i *pathosa* prilikom uvjeravanja jer njihovim spajanjem govornik postaje znatno uvjerljiviji, a »slušajući takvog govornika, publika se osjeća kao da stoji pred zrcalom i sluša vlastite interese i uvjerenja vješto izražene« (Kišiček, 2018: 48). Činjenica da je upravo to slučaj i u Sanaderovu primjeru, dovoljno govori o tome koliko je svaka rečenica, pa i riječ, dobro promišljena.

Nakon uvodnoga dijela služi se kontrastom, dovodeći u odnos stanje iz godine 2003. i trenutačno stanje, 2007.:

Danas, kad pogledamo unatrag, možemo reći s ponosom: Hrvatska nije ista kao 2003., Hrvatska je danas bitno i kvalitetno drugačija i bolja. Hrvatska danas nema pravo na gubitak vremena, na gubitak energije, hrvatski građani to žele. Oni jasno vide da Hrvatska 2007. nije ona iz 2003., ali oni žele izborom i 2007. potvrditi da žele Hrvatsku drugačiju u 2011. (...)

No kontrast je ovdje samo površinski naznačen, ostvarena je njegova površinska struktura, no dubinski, u biti, on nije ostvaren. Zna se da je glavna zadaća kontrasta istaknuti razlike dvaju koncepata koji se dovode u odnos. U ovome slučaju on se rabi deklarativno i zadovoljava tek osnovnu matricu (*A je različito od B.*). To se najbolje vidi i u izostanku argumentacije za činjeničnu tvrdnju kako Hrvatska 2007. nije ista kao i 2003. te kako je bitno i kvalitetno drugačija i bolja. Umjesto da takvu tvrdnju argumentira potkrjepama i da ukaže na to kako je, po čemu i zašto Hrvatska 2007. drukčija nego 2003., govornik čini argumentacijsku pogrešku *ad populum* i izrečenu tvrdnju argumentira time da građani jasno to vide. U tome se ogleda očito povlađivanje publici jer je argument utemeljen na shemi »Oni su pametni, pa jasno vide...«, što argumentaciju čini potpuno promašenom. Ubrzo nakon toga iznosi kauzalnu tvrdnju kako zahvaljujući politici HDZ-a Hrvatska 2007. ima novo lice. Slijedi ju činjenična tvrdnja u kojoj se kaže da je Hrvatska zemlja u kojoj se bolje živi te je četiri godine kasnije uspješnija u svim segmentima, što se nastoji potkrijepiti primjerima kao što su pregovori o članstvu u EU-u te pregovori o ulasku u NATO. Međutim, to opet nije dovoljno dobra argumentacija. Ako govornik tvrdi da se bolje živi, onda se od njega u najmanju ruku očekuje da to podupre konkretnim podacima, kao što su primjerice rast BDP-a, rast plaća, niža stopa nezaposlenosti i sl., dakle statistički podaci. Na ovaj način tvrdnje su ostale neučvršćene, a izostanak valjane argumentacije maskiran je govorom o NATO-u i osobito Europskoj uniji,

koja je već i tada počela dobivati obrise mitskoga mjesta. Na istome mjestu Sanader iznosi činjeničnu tvrdnju kako Hrvatska nikada nije uživala veći ugled i imala bolji međunarodni položaj nego toga trenutka, a to pak potkrepljuje činjenicom da kao premijer i predsjednik HDZ-a razgovara sa svim vodećim državicima u Europi, navodeći pritom Busha, Putina, Barossa i Merkel, ne propustivši istaknuti kako ga s Merkel veže i osobno prijateljstvo. Dakle, kako bi podupro vlastitu tvrdnju, Sanader se ovdje služi argumentom autoriteta, i to uzimajući sebe sama za autoritet, tj. svoju uvjerljivost crpe iz institucionalnoga položaja u društvenoj hijerarhiji, čime učvršćuje svoj ekstrinzični *ēthos*, a navođenjem imena važnih političara s kojima je u kontaktu – osobito ističući prijateljstvo s jednom od najmoćnijih europskih političarki Angelom Merkel – gradi svoj intrinzični *ēthos* i portretira se kao vrlo poduzetan i menadžerskim vještinama obdaren političar. Dakako, čitava poruka dodatno se podcrtava očekivanim riječima: »To je rezultat naše politike, osmišljene politike, jasnog cilja i dosljedno provedene, politike koja nema alternative (...)«, čime govornik čini argumentacijsku pogrešku zanemarivanja alternative jer svoju stranku predstavlja kao jedini izbor, po principu »Ili HDZ, ili nema Hrvatske.«, to jest, jednostavnije govoreći, »Bez HDZ-a nema Hrvatske.«

Iako je najavio da o tome neće puno govoriti (»Dame i gospodo, o tome što smo ostvarili u protekle četiri godine, nećemo puno govoriti.«), u nastavku govora govornik kroz šest točaka, vrlo detaljno, iznosi ostvarenja HDZ-a u proteklome mandatu, te se na taj način poslužio preteracijom, retoričkom taktikom koje je svrha usmjeriti pozornost publike upravo na ono za što se u najavi tvrdilo da se neće (puno) spominjati. Tako govori o smanjenju deficita sa zatečenih 6,3% na 2,6% (što dodatno potkrepljuje i zahtjevom Europske unije, koji je 3%, a oni su bolji i od toga), povećanju proračuna za 30 milijardi kuna u odnosu na 2003., otvaranju 85 000 novih radnih mjesta, rastu BDP-a, otvaranju tristo poduzetničkih zona te ukupnoj dobiti hrvatskih poduzeća koja se s 23 milijarde kuna 2003. povećala na 35 milijardi kuna 2006. Svim tim podacima Sanader gradi svoj *ēthos*, osobito ciljajući na onaj element *ēthosa* koji je Aristotel označio kao *phronēsis*, tj. stručnost. U istome dijelu ne izostaje ni tipična retorika *Mi – Oni*, pa se kontrastom i kvalifikacijom nastoji diskreditirati političke protivnike: »(...) i tu je razlika između nas i svih drugih, tu je razlika između HDZ-a i nesposobne bivše Vlade predvođene SDP-om i HNS-om, te koalicije koja je trčila vrijeme, i svoje i Hrvatske, na međusobne svađe, na diobu fotelja, a zaboravila za koga su tu, za hrvatske ljude (...)« U navedenim riječima do izražaja dolazi ustrajanje na drugome elementu aristotelovskoga *ēthosa*, a to je *eunoia*, tj. dobrohotnost. Dakle, Sanader gradi sliku o sebi kao političaru koji ima rješenje za svaki problem (stručan je), koji se drži predizbornih obećanja (pouzdan je) i kojemu su »hrvatski ljudi« preči od vlastitih interesa (dobrohotan je).

Jedan od potporanja HDZ-ove retorike svakako je figura HDZ-ova utemeljitelja i prvoga hrvatskoga predsjednika Franje Tuđmana, »čovjek[a] koji je imao vizije, hrabrosti i snage pozvati hrvatski narod na jedan povijesni put, na ostvarenje one želje koju smo dugo nosili putem svih naših naraštaja u našem srcu, a to je da hrvatski barjak vijori pred UN-om, da Hrvatska bude ucrtana u mapu Europe i svijeta«. Tim riječima Sanader njeguje tradiciju i vrijednosti HDZ-a okupljenih oko Tuđmanova lika, a čitav se dojam podržava uporabom kondenzacijskoga simbola u vidu hrvatskoga barjaka. Ubrzo nakon toga poručuje: »Hrvatska je umorna od povijesti i prošlosti, i od rasprava o prošlosti! Hrvatska je umorna od podjela na ustaše i partizane! Hrvatska 21. stoljeća ima novu paradigmu hrvatstva. Pustimo mi 41., imamo 91., dragi prijatelji. To je naša snaga! Imamo 95.!« Potom ilustracijom implicira negativan aksiološki sud o NDH: »Rekao sam nekidan u emisiji Branimira Bilića na HRT-u da je ta Pavelićeva država bila i ostala... Ja koji sam se rodio u Splitu, dragi prijatelji, ne bi nikada mogao biti hrvatski premijer, možda najviše talijanski.«, a nakraju ističe Domovinski rat i antifašizam kao temeljne vrijednosti na kojima je stasala hrvatska država. Retorika podjela svakako nije ono čime bi se hrvatski političari u svojim govorima trebali služiti. I zaista, javnost jest umorna od ustaša i partizana i isključivih, binarnih podjela. U tom smislu poruka je na mjestu, međutim, umjesto da se u potpunosti zatru takve vrste podjela, nastavkom govora one samo niču na drugome tlu, prebacuju se u drugi kontekst – nije više riječ o 1941., sada je riječ o 1991., nije više (toliko) riječ o ustašama i partizanima, sada je riječ o »hrvatofilima« i »hrvatofobima«. Na taj način, jasno je, samo se stvara plodno tlo za takvu nepoželjnu retoriku, a barem su dva razloga tomu. Prvi je taj što političarima to (nažalost) odgovara jer im je na taj način lakše manipulirati masom, potičući netrpeljivost, agresiju i uopće negativne osjećaje prema neistomišljenicima (zašto birači uopće pristaju na to i tomu podliježu, druga je strana medalje), a drugi je jednostavno linija manjega otpora: kada ostanu bez argumenata ili ne znaju o čemu govore, najlakše je prijeći na osobnu razinu i podgrijati ideološke teme.

Nadalje, govornik se obrušava na bivšu Vladu i iznosi činjeničnu tvrdnju kako je ona »udarila na najbolnije točke u hrvatskom društvu«, tj. na majke, djecu i branitelje, što potkrepljuje činjenicama o smanjenju dječjega doplatka, roditeljskih naknada i roditeljskoga dopusta, o oduzimanju prava hrvatskim braniteljima. Svoju argumentaciju dodatno podupire činjenicom da je u protekle dvije godine prirodni prirast stanovništva bio negativan, no ne iznosi konkretne statističke podatke o tome. Da ih je iznio i usporedio, argumentacija bi u tom slučaju bila još jača, a govornik bi dobio na uvjerljivosti, dodatno bi si osnažio *ēthos*. O istim temama govori se i dalje iznošenjem činjenične tvrdnje kako je HDZ populacijsku politiku i lošu demografsku situaciju shvatio kao prvorazredno nacionalno i strateško pitanje, što se

potkrepljuje činjenicama o povećanju roditeljskih naknada, povratku trogodišnjega plaćena dopusta, besplatnim udžbenicima za obitelji s osmero i više djece, povećanju dječjega doplatka, pronatalitetnu dodatku za svako treće i četvrto dijete itd. A onda slijedi osvrt na drugu »najranjiviju točku« hrvatskoga društva, hrvatske branitelje:

Hrvatskim braniteljima vratili smo dostojanstvo, ali i materijalna prava. Jer, vidite, ne možemo mi braniteljima reći »Vi ste borci za privilegije.« Ne! Oni su bili borci za Hrvatsku jer ih nitko nije pitao »Je li te strah?«, niko ga nije pitao »Kako se osjećaš na prvoj crti bojišnice?«, dragi prijatelji, i zato im svaka čast.

U navedenu dijelu iznosi se činjenična tvrdnja kako je HDZ vratio braniteljima dostojanstvo i materijalna prava, no argumentacije za to nema. Na koji su im način vratili dostojanstvo, što su to poduzeli i što konkretno podrazumijeva sintagma *materijalna prava* pitanja su koja ostaju visjeti u zraku. To osobito i ne čudi kada je riječ o ovoj temi. Sav svoj ulog Sanader je ovdje stavio na uvjeravanje *pathosom*, djelovanje na emocije publike, jer je vrlo svjestan koliko je tema branitelja društveno osjetljiva tema, osobito među HDZ-ovim pristašama, s obzirom na to da su upravo branitelji jedan od temeljnih elemenata HDZ-ova ideološkoga repozitorija.

Dio koji slijedi posebno je argumentacijski zanimljiv. U njemu, naime, Sanader »češlja« SDP-ov izborni program i nastoji opovrgnuti jednu po jednu stavku. Prvo se osvrće na SDP-ov sustav regija, čije postavke parafrazira: »Kažu: (...) mi ćemo Hrvatsku podijeliti u četiri regije, a onda ćemo mi sjesti za stolom pa ćemo mi reći da u toj regiji moraju biti te četiri industrije, a u drugoj regiji te četiri industrije, tako, četiri puta četiri... Gledam Marka Veselicu, ekonomskog stručnjaka, i ostale, Šošića, koji... Dražena Kalogjeru Vedriša...« Osim što parafraziranjem i prostim stilom nastoji uniziti prijedlog oporbene stranke, kako bi implicirao besmislenost takva prijedloga, Sanader stvara zametak argumenta autoriteta, pozivajući se na Veselicu, Šošića, Kalogjeru Vedriša, sve odreda ekonomske stručnjake. Prema Walton (1997), takav se argument autoriteta naziva kognitivnim ili stručnim autoritetom, a podrazumijeva pozivanje na eksperte iz određenih područja, za razliku od administrativnoga autoriteta koji podrazumijeva pozivanje na ustav, pravilnike, deklaracije i slične akte. Osim toga, SDP-ova se politika kvalificira kao socijalistička, planska ekonomija, kakva je bila u SSSR-u, Jugoslaviji i Čehoslovačkoj. Sljedeći je prijedlog porez na kapitalnu dobit, tj. porez na zaradu na dionicama, a nastoji se obezvrijediti ilustracijom: »Što to znači? To znači da oni umirovljenici, da oni studenti, a bilo ih je puno koji su uzeli kredit da bi kupili dionice INA-e, sad će im na taj dobitak opalit porez. E neće jer će izgubit izbore i nećemo im dopustit da to naprave.« Treći je SDP-ov prijedlog porez na imovinu, koji Sanader nastoji prokazati kao apsurdan. Navodi kako više od 90% građana ima u vlasništvu neku nekretninu, a onda se služi ilustracijom: »Što znači uvesti

porez na imovinu, što predlaže SDP? To znači da će svi ti ljudi morati platiti porez na to što imaju. Drugim riječima, morat će i oni siromašni i naše bake i djedovi na selu uzeti kredit ili prodati dio te imovine da bi mogo platiti porez na tu imovinu.« I sve bi to bilo u redu kada bi tomu zaista i bilo tako. Međutim, Sanader se ovdje koristi manipulacijom i maskira činjenice, a svojom ilustracijom, koja je zapravo u službi *pathosa*, u publike potpiruje averziju i negativne osjećaje spram oporbene stranke. Naime, porez na imovinu kakav je predlagao SDP nije bio onakav kakvim ga je svojim biračima – namjerno iskrivljeno – interpretirao Sanader. Bila je riječ o porezu na imovinu naj imućnijih ljudi u društvu, osobito na sve ono što je neobično stečeno u uvjetima rata, tranzicije i niskoga gospodarskoga rasta, ali porez se ne bi odnosio na imovinu koja je potrebna za troškove života, stanovanja i sl. Prema tome, Sanaderovi bake i djedovi sa sela samo su jedan od njegovih prokušanih mamaca koje je redovito bacao pred plove HDZ-ovih ribica. Posljednji od prijedloga na koji se obrušio jest tzv. dekriminalizacija lakih droga:

Dekriminalizacija lakih droga, navodno, ako je za osobnu upotrebu. I sad ja postavljam njima pitanje odavdje, iz Cibone (...): što to znači za osobnu upotrebu imati drogu? Kolika je to kilaža? Je li to 10 dag, po' kila, koliko je to za osobnu upotrebu? Ajmo tako postaviti pitanje. I sad ću vam reći nešto: neku vate nekoga sa kilo droge – pa kako će mu dokazati da je to, da to nije za njegovu upotrebu, pa će on reći: »Pa to mi je za iduće tri godine!« A znamo da nije za njega, nego da je diler.

Sanader ovdje vrlo dobro uočava SDP-ov propust jer, zaista, *osobna upotreba* širok je pojam i nužno ga je odrediti – što se njime podrazumijeva, koja količina i sl. No prije svega toga, nužna je definicija čitava izraza *dekriminalizacija lakih droga*. Prvo, što podrazumijeva *dekriminalizacija*, a drugo što su *lake droge* i koje su to te koja je razlika u odnosu na *teške droge*. Netom prije ovoga dijela Sanader također prokazuje pokušaj SDP-ove manipulacije, kada im oporbena stranka predbacuje da izjednačavaju dijasporu i Bosnu i Hercegovinu:

Ne! Iseljništvo je iseljništvo, dijaspora je dijaspora, Hrvati u BiH su konstitutivni, ravnopravni, suvereni narod kojemu je domovina BiH i to nije dijaspora. Prema tome, oni žele skrenuti raspravu na drugu temu. Tema je ovdje ova: ko ima hrvatsko državljanstvo, taj ima jednako pravo pred Ustavom, živio on na Novom Zelandu, živio on u Ognjenoj Zemlji, živio on u Kanadi, u Njemačkoj, u Zagrebu ili na Širokom Brijegu.

Govornik ovdje odlično uviđa pokušaj manipulacije, ukazuje na nedostatnost SDP-ove tvrdnje, a to je izostanak definicije, stoga implicira zahtjev za definicijom i služi se onim što su Perelman i Olbrechts-Tyteca (1969) nazvali disocijacijom (razdvajanjem) koncepata, pa jasno naznačuje kako dijaspora, iseljništvo te Hrvati u BiH nisu jedno te isto. Budući da je veoma dobro definirao tko su Hrvati u BiH, na isti je način trebao ponuditi definicije dijaspore i iseljništva

kako bi zaokružio čitav argumentacijski postupak. Također, potkraj citata može se primijetiti kako se SDP-u prigovara da im tvrdnje nisu *ad rem*, pričem se govornik vraća na bit, na temu, ujedno se pozivajući na Ustav kao administrativni autoritet.

Ubrzo potom slijede rečenice i poruke koje će nekoliko godina kasnije izbiti u prvi plan i ostati najupečatljivijim i najcitiranijim dijelom Sanaderova govora u Ciboni:

I poručujemo odavde svima onima u Hrvatskoj koji se služe nečistim radnjama: danas, nakon operacije *Maestro*, lopovi, lupeži, kriminalci i oni koji daju i primaju mito neće više mirno spavati, i to je odlučna poruka odavde, iz Cibone, dragi prijatelji! (...) I poručujem odavde svima onima koji imaju nečistu savjest da će ih *Maestro* sigurno pronaći!

Pozivajući se na policijsko-uskočku tajnu istragu korupcije u Hrvatskome fondu za privatizaciju, Sanader djeluje na strah publike, a pritom se služi i argumentima *ad baculum* kada kaže kako oni koji daju i primaju mito »neće više mirno spavati« te kako će ih »*Maestro* sigurno pronaći«. Danas, više od desetljeća kasnije, čini se kako najveći problem s košmarima ima upravo Ivo Sanader. Činjenica da su protiv bivšega hrvatskoga premijera podignute brojne optužnice vezane uz korupciju, utaju poreza i uopće zloporabu položaja i ovlasti te da je za neke opacine i (pravomoćno) osuđen, nepovratno je uništila njegov *ēthos*. Stoga i ne čudi zašto je danas od čitava govora, koji je trajao više od sat vremena i koji je, realno govoreći, i izvedbeno bio upečatljiv, samo ovaj dio ostao u kolektivnoj svijesti i kolektivnome pamćenju hrvatskoga društva.

Potkraj govora Sanader se dotiče važne okosnice HDZ-ove politike – mladih. Govoreći kako su mladi budućnost Hrvatske i njezina pokretačka snaga, iznosi političku tvrdnju kako mlade treba uključiti u društvo što ranije, a u prilog tomu iznosi dva prijedloga. Prvi je obvezna srednja škola, a drugi pomicanje dobne granice za aktivno pravo glasa na šesnaest godina. Prijedlog o obveznome srednjemu obrazovanju potkrepljuje podatkom kako je na burzi rada 16 500 djece od 16 do 19 godina te dodaje: »To želimo spriječiti i želimo im omogućiti bolji start u društvu. Jer ako je na ulici ili na burzi rada, odatle se, i sa ulice se, regrutira, naravno, i društveni problemi, od droge do svega onoga o čemu sam govorio.« Implicirajući kako izostanak obveznoga srednjega obrazovanja dovodi do mladenačkih zastranjenja kao što je ovisnost o drogi, govornik čini argumentacijsku pogrešku prenagle generalizacije. Naravno da ima primjera mladih ljudi bez srednjega obrazovanja koji su na taj način zastranili. No nađe li se makar i jedan primjer – a vrlo ih vjerojatno ima – mladića ili djevojke koji su se usprkos pohađanju srednje škole odali spomenutu poruku, dovoljan je da opovrgne Sanaderovu tvrdnju. Drugi prijedlog, onaj o pomicanju dobne granice za aktivno pravo glasa na šesnaest godina opravdava tranzicijskim procesom koji se treba što prije završiti, no informacije o tome koje su

prednosti takva rješenja, postoje li primjeri zemalja u svijetu koji su takvo što učinili i što im je to donijelo naprosto izostaju.

Sam kraj govora rezerviran je za izgradnju govornikova i stranačkoga *ēthosa*. Tako se govornik prisjeća Tuđmanove smrti te priznaje da su u tome trenutku bili nepripremljeni, što je rezultiralo porazom na izborima koji su uslijedili. Međutim, kako kaže:

Mi tada nismo posustali, digli smo glavu, uredili smo stranku, izbacili smo iz stranke one koji su bili krivi za pad ugleda HDZ-a i za loš izborni rezultat (...), uzeli smo vrijeme u oporbi da osmislimo i novu politiku i da se moderniziramo (...) I to vrijeme u oporbi smo dobro iskoristili i pobijedili smo na izborima. I zato moja poruka HDZ-u, našim pristašama, našim članovima i našim biračima: ovo je stranka koja je prošla i uspone i padove i opet nakon toga pada se vratila i trijumfalno dobila izbore (...)

Kao što se može primijetiti, Sanader šalje poruku kako je stranka sada pročišćena, svi su »loši« izbačeni, a kao oporbena stranka nisu besposličarili, nego su to vrijeme dobro iskoristili radeći na svojem programu, što ih je dovelo do pobjede na parlamentarnim izborima godine 2003. Govor svršava pozivom na djelovanje, tj. na glasovanje za HDZ jer je to »najbolja investicija u budućnost Hrvatske«.

Drugi predložak za analizu argumentacije Ive Sanadera njegovo je gostovanje u HRT-ovoj emisiji *Nedjeljom u dva* emitiranoj 2. travnja 2006.

Na početku emisije voditelj govori Sanaderu kako su se dvije i pol godine čekanja na njegovo gostovanje ipak isplatile, a Sanader mu odgovara kako je jedan od razloga bio prezauzetost, a navodeći drugi razlog služi se taktikom retoričke skromnosti: »Osobno smatram da ima previše politike na televiziji. (...) Mislim da ima puno više zanimljivih ljudi i inače u Hrvatskoj, da bi trebalo zvati njih, ali, evo, konačno smo uspjeli.«

Nakon podsjetnika na gostovanje u prvoj emisiji *Nedjeljom u dva* 8. listopada 2000. započinje formalan intervju. Voditelj otvara temu uspješnoga lobiranja za pristup EU-u u Rimu, na sastanku pučkih stranaka te ga pita je li zadovoljan rezultatom. Sanader odgovara kako je iznimno zadovoljan rezultatima, a onda navodi činjenicu kako Europska pučka stranka ima najveći broj zastupnika u Europskome parlamentu, nakon čega se služi semiotičnošću, tj. zaključivanjem po znakovima: »Mislim da je to bio jedan dobar znak za Hrvatsku, jedan dobar signal da Europa unatoč svojoj krizi, unatoč promišljanjima i tzv. umoru od proširenja računa na Hrvatsku.«

Na pitanje je li mu se upalio signal za uzbunu nakon sjednice Europskoga parlamenta i nizozemskoga inzistiranja da Hrvatska dobije status eventualnog pridruženog člana te da se granice EU-a pojačaju, Sanader odgovara:

Točno, to je bio znak za uzbunu, u pravu ste. (...) Ako Elmar Brok, čovjek koji mora i vodi politiku CDU-a, kaže da treba iza Rumunjske i Bugarske stati, da Europa treba napraviti predah od proširenja, onda je to bio znak za uzbunu. Ja sam odmah nazvao Broka čim je to njegovo izvješće postalo poznato i reko sam mu: izvješće postalo poznato i reko sam mu: »Čuj, ja ne znam što je u pozadini toga, ali ja s tim se ne slažem. Ja ću učinit sve da takva interpretacija ne prođe.« On je meni rekao: »Mi smo donijeli tu interpretaciju, mi smo donijeli taj prijedlog i moje izvješće koje ide u formi rezolucije na Europski parlament jer držimo da Europa najprije treba razmisliti što sada nakon proširenja (...), što sad.« Ja sam reko: »To možete »što sada« nakon što uđe Hrvatska. Jer Hrvatska je prije svega zakasnila u pregovorima zbog vaše krivnje.«

Odgovorom na navedeno pitanje Sanader gradi svoj *ēthos* posredujući sliku o sebi kao o vrlo poduzetnome političaru, političaru koji ne časi časa, nego odmah reagira i postupa u interesu Hrvatske i njezinih građana te političaru koji se ne libi suprotstaviti političkim autoritetima i zauzeti se za državne interese. U nastavku razgovora na istu temu voditelj govori kako su mu se javili neki prije emisije i rekli da ta opasnost o kojoj Sanader govori realno ne postoji te da on time radi samo relativno dobar PR, na što ovaj odgovara kako ljevica ništa ne radi ili vrlo malo radi, a onda vješto uvodi temu lobiranja i ne odgovara na voditeljevu konstataciju. Time je Sanader počinio argumentacijsku pogrešku *mutatio controversiae* ili *red herring*, koja se sastoji u odvlačenju pozornosti od teme razgovora, i to tako da se uvodi tema koja je publici podjednako zanimljiva i aktualna, pa čitav taj postupak često protekne nezamijećeno.

Slijedi podsjećanje na 11. veljače 2001. i Sanaderov govor na splitskoj rivi, u kojemu glorificira hrvatske branitelje govoreći kako nema toga naroda koji će se odreći svojih junaka, pa se tako ni Hrvatska neće odreći »najsajnijih hrvatskih sinova«, kao što je general Bobetko, a osobito »vitez« Mirko Norac i sl. No važan je dio u prilogu i govor Sanaderova predgovornika Mirka Čondića, koji Vesnu Pusić naziva Srpkinjom. Po završetku priloga voditelj postavlja pitanje: »Gospodine premijeru, ovo bi nas uvelo u Europu da ste Vi bili premijer?« Vidno zatečen pitanjem, vrlo se brzo pribire govoreći kako je prosvjed bio ponajprije izraz neslaganja s politikom prema hrvatskim braniteljima, Domovinske ratu, generalima, ljudima koji su bili ponižavani, a svoju tvrdnju podupire činjenicom o izmjeni zakona o pravima hrvatskih branitelja. Također, nastavlja kako je njegova poruka bila da želi vratiti ponos i dostojanstvo hrvatskim braniteljima i hrvatskim generalima, ali dodaje kako to nipošto ne isključuje suradnju s Haškim tribunalom i odgovornost svakoga tko je počinio individualni zločin, čime opravdava

svoju tvrdnju kako ne vidi kontradikciju između te 2001. i onoga što danas govori. Kada mu voditelj upada riječima »Hvalite Mirka Čondića, koji je...«, Sanader ga odmah vješto prekida i dodaje: »...koji je dobro organizirao skup, ali ga kritiziram zbog onoga što je rekao Vesni Pusić.« Kada ga voditelj upozorava na činjenicu kako se tada nije ogradio od takve diskriminacije na nacionalnoj osnovi, nego to govori sada, šest godina kasnije, Sanader se izvlači govoreći kako mu je to rekao nakon skupa, u privatnome razgovoru, a kada ga voditelj i dalje pritišće, on se poziva na slobodu medija, što je, očito, posljednje od oružja koje mu je preostalo, pa se hvata za uvriježenu floskulu koja se redovito plasira u nedostatku argumenata. Da je umjesto pusta migoljenja i okolišanja jednostavno priznao da se tada trebao ograditi – jer je to automatski bacilo ljagu i na njegov govor određivši mu kontekst (iako HDZ, kako Sanader kaže, nije bio organizator skupa) – pokazao bi se kao čovjek svjestan svojih pogrešaka, čovjek koji je spreman priznati kada pogriješi, a onda na kraju i kao dobrohotan političar. No zanimljiv je i nastavak ove teme:

Voditelj: »Jeste li se vi danas, nakon ovoga skupa, dakle pet godina je prošlo, jeste li se odrekli Mirka Norca?«

I. Sanader: »Ne. Sve ono što je Mirko Norac učinio za Hrvatsku, sve ono što je Gotovina učinio za Hrvatsku i svi ostali branitelji je bilo to da su vodili oslobodilačke operacije u Domovinskom ratu. Jesu li, po zapovjednoj odgovornosti ili po individualnoj odgovornosti, krivi, to neka utvrdi sud, ali ono što ja moram reći da ukoliko za neki zločin ili neko drugo nečasno djelo ili nedjelo se utvrdi sudskim putem da je netko kriv, ne umanjuje njegove zasluge na drugoj strani.«

Voditelj: »Dobro. Moje pitanje ponovno: jeste li danas ponosni na Mirka Norca?«

I. Sanader: »Na ono što je učinio za Hrvatsku – da.«

Voditelj: »Čovjek koji je osuđen za zločine nad civilima. Osuđen!«

I. Sanader: »Ajmo ovako postaviti pitanje. Vi imate emisiju šest godina. Vidjeli smo kad ste počeli, ja sam Vam došao dati potporu u prvoj emisiji. I Vi učinite gluposti za koje svatko kaže da su glupe. Je li to umanjuje Vaše dobre emisije tijekom ovih šest godina jer da nisu dobre, ne bi vas valjda Galić i ostali držali na Televiziji... Je li to umanjuje činjenicu da vodite dobro emisiju? Ne! Prema tome, to ako je osuđen za nešto što je nečasno učinio, onda je osuđen. Ali to nema veze s onim, ne može poništiti njegove zasluge za obranu Hrvatske. I pri tome stojim. A Vi smatrate drugačije?«

Voditelj: »Pa dobro, ja mislim da usporedba mene i Mirka Norca nije primjerena, ja nisam osuđen za nikakav zločin.«

I. Sanader: »Ne, ja sam rekao da učinite neku glupost. Dajte malo imaginacije, ajde. Ja govorim o Vama. Ne govorimo o ratu, ja govorim o činjenici... Izdižem se iz konkretne situacije, to je mogućnost imaginacije kod svakog čovjeka, da se

izdignemo iz konkretne situacije na načelnu razinu i postavljam načelno pitanje: ako netko dobro radi nešto šest godina, kao što vi radite, to nema veze sa ratom i sa zločinima, ali onda učinite neku glupost. Je li sve ovo što ste napravili u šest godina u svojim emisijama pada u vodu? Neee! Dakle, Mirko Norac, generali koji su vodili hrvatske branitelje imaju zasluge za Hrvatsku i to ne može poništiti eventualna presuda. A je li Vi smatrate drugačije? (...) Da li Vi smatrate da presuda bilo kome, Norcu, nekom drugom, umanjuje njegove zasluge za Hrvatsku?»

Voditelj: »Pa baca debelu ljagu na ono što je napravio...«

I. Sanader: »Da li umanjuje?«

Voditelj: »Baca debelu ljagu i umanjuje, da.«

I. Sanader: »Umanjuje zasluge? To znači, ono što je učinio, to nije učinio.«

Voditelj: »Ne, ne nije učinio, nego umanjuje, sami ste pitali je li umanjuje, niste rekli poništava. No dobro...«

Kako se iz priloženoga može vidjeti, Sanader se potpuno pogubio u argumentaciji. Štoviše, bolje argumentacijske vještine pokazao je sam voditelj. Kako bi, dakle, potkrijepio svoju tvrdnju da je ponosan na Mirka Norca te da činjenica da je Norac osuđen za ratne zločine nad civilima ne umanjuje njegove zasluge za obranu Hrvatske, Sanader čini argumentacijsku pogrešku krive analogije te dovodi u vezu vođenje emisije i vođenje rata, odnosno počinjenje pogreške u emisiji i počinjenje ratnoga zločina. Pomalo je zapanjujuće da je bivši hrvatski premijer pribjegao tako lošoj i u potpunosti pogrešnoj argumentaciji. Dapače, na to mu gotovo izriječkom ukazuje i sam voditelj, no on i dalje drvi po svojem i nastoji se opravdati. I premda se po njegovu govoru tijela, ekspresiji lica i glasu može razabrati da shvaća da je ipak pogriješio u argumentaciji i izrekao glupost, on se i dalje grčevito drži svojih riječi i koprca u svojem argumentacijskome mulju. Da bi Sanaderov loš argumentacijski dojam u ovom dijelu dosegao svoj vrhunac, pobrinuo se voditelj na kraju služeći se disocijacijom koncepata, jasno dakle razgraničujući *umanjenje* od *poništenja*, pri čemu još jednom na vidjelo izlazi Sanaderova argumentacijska podjarmljenost.

Sljedeća je tema životni standard. Voditelj iznosi anketu u kojoj je na pitanje živi li se danas bolje ili lošije nego prije tri godine 50% ljudi odgovorilo da se živi lošije, na što će Sanader:

Ima jedna stara pjesma koja kaže: »Ljudskom srcu uvijek nešto treba, zadovoljno nikad posve nije«. U Njemačkoj, koja ima daleko veći standard nego što ga ima Hrvatska, koja nije imala rat, razorni rat koji je odnio desetke tisuća ljudskih žrtava, koji je odnio strašno puno kad je riječ o materijalnim razaranjima – milijarde, desetke milijarda kuna, dakle u jednoj Njemačkoj, koja je pojam ekonomskog prosperiteta, rađena je anketa prije nekoliko tjedana. O njoj sam razgovarao s Angelom Merkel u Bruxellesu prije nekoliko tjedana i rekla mi je:

»Ni moji građani nisu zadovoljni životnim standardom.« To je naprosto tako. I to je u redu. Da se ne bismo krivo razumjeli, ja smatram da je to u redu. Kad se nešto ostvari, nekakvo pravo za umirovljenike, kad vraćamo dug, obeštećenje, ljudi smatraju da je to normalno. I ja bih se tako ponašao – i sad čekamo već drugo, novo nešto.

Podsjeća me to na... Milić, Goran Milić je donio anketu s ljudima je li sada više ubojstava, više silovanja nego prije dvadeset godina u komunizmu. Svi su rekli: »Ima više.« I onda su donijeli anketu, statističku anketu u kojoj se točno može utvrditi: bilo je ubojstava, nekih dvjesto manje u istom razdoblju u kojemu se mjerilo, i silovanja, nekih tisuću manje nego što je bilo u komunizmu. Ali je percepcija sadašnjeg događanja, života »kako mi je sada« puno jača nego percepcija kako je bilo prije tri godine ili prije deset godina.

Pitanje životnoga standarda sasvim je legitimno pitanje s obzirom na to da Sanader obnaša funkciju premijera, pa je samim time predstavnik izvršne vlasti, no nijednoga trenutka premijer nije jednoznačno odgovorio na pitanje živi li se danas bolje, tj. je li životni standard bolji, i ako jest, gdje. Na početku svojega odgovora služi se citatom iz Preradovićeve pjesme *Ljudsko srce*, želeći poručiti kako je u čovjekovoj prirodi da uvijek želi više, dalje, bolje i nikada mu nije dosta, a odmah potom poseže za argumentom analogije govoreći kako u Njemačkoj ljudi također nisu zadovoljni, čime zapravo implicira neku vrstu retoričkoga pitanja: Ako u Njemačkoj, koja je »pojam ekonomskog prosperiteta«, ljudi nisu zadovoljni životnim standardom, tko onda uopće može biti zadovoljan svojim životnim standardom? Isto tako, navedena je analogija imala poslužiti i izbjegavanju teme, tj. svraćanju pozornosti s domaćeg terena i s vlastite odgovornosti za životni standard kao premijera. Navođenjem statističkih podataka o nasilju u suvremenoj Hrvatskoj i otprije dvadeset godina nastoji se poduprijeti teza kako je percepcija sadašnjosti puno jača od percepcije prošlosti, čime se čitava tema subjektivizira, a identifikacijom ostvarenom riječima »i ja mislim da je to u redu«, »i ja bih se tako ponašao« govornik nastoji pokazati da mu je važno što građani misle te da ih razumije.

Došavši do teme nezaposlenosti, voditelj iznosi statističke podatke uspoređujući 12. mj. 2003., kada je bilo 318 000 nezaposlenih i 2. mj. 2006., kada je nezaposlenih 313 000, a onda slijedi pitanje: »Možemo li se složiti da niste puno napravili tu?« Sanader se, naravno, ne slaže i počinje govoriti o restrukturiranju hrvatskoga gospodarstva, novim tehnologijama koje dovode do porasta broja nezaposlenih, prelijevanju radnika iz jedne u drugu industriju, tržišnoj ekonomiji te inzistiranju da se u svakome ugovoru kod privatizacije novi vlasnik mora obvezati na minimalno godinu ili dvije dana da će zadržati sve radnike. Nezaposlenost je svakako nezahvalna tema, pa se govornik pokušava snaći bijegom u birokratizirani diskurs, koji zbog svojega birokratiziranoga jezika postaje teško razumljivim ili uopće nerazumljivim, čime se početnu temu želi smjestiti u drugi plan. Inzistiranjem na tome da privatni vlasnik na radnome

mjestu mora zadržati barem jednu ili dvije godine, govornik gradi svoj *ēthos* tako što nastoji pokazati socijalnu osjetljivost i suosjećanje prema ranjivim dijelovima populacije. Kada mu voditelj prigovara da se služi metajezikom, aludirajući na to da zapravo izbjegava konkretan odgovor na pitanje, Sanader se služi argumentom reciprociteta (*ako jedno, onda drugo*): »Ali zašto vam je to metajezik, kad je to stvarnost? Onda biste mogli nazvati »metastvarnost«! (...) Fleksibilnost radne snage na tržištu je danas od enormnog značenja i to nije metajezik. To je stvarnost.« Na taj način govornik je pokazao vještinu brzoga reagiranja u novoj situaciji i na trenutak oživio suhoparnu temu.

Još je jedna vrlo delikatna tema ubrzo uslijedila, a riječ je o statusu Srba izbjeglica iz Hrvatske za vrijeme Domovinskoga rata, pa je tako Ratko Bubalo, predsjednik Humanitarnoga centra za integraciju i toleranciju u Novome Sadu, postavio pitanje premijeru koje će mjere Vlada predložiti da se ranijim nositeljima stanarskih prava omogući bilo kompenzacija ili dodjela odgovarajuće alternativne stambene jedinice, tj. da mogu ući u posjed i otkup stanova pod istim uvjetima kao i kada je inače vršena privatizacija u RH u onim slučajevima kada nije bilo privatizacije stanova, kao što je to na područjima posebne državne skrbi. Sanader se spremno prihvaća odgovora i u obrazloženju služi se disocijacijom koncepata govoreći kako stanarsko pravo nije isto što i vlasništvo, navodeći kao primjer i slučaj *Plečić*, no iznosi dva prijedloga za rješavanje toga problema: prvi je POS (Program društveno poticane stanogradnje), koji podrazumijeva kupnju stana po povoljnijim uvjetima (niža kamatna stopa), kao što ga kupuje i svaka hrvatska mlada obitelj koja živi u Hrvatskoj, a zahvaćena je tim programom; a drugi je prijedlog najam, što podrazumijeva izgradnju stana u kojemu će korisnik samo stanovati i plaćati sniženu najamninu. Situacija i tema postaju još osjetljivijima kada e-porukom stiže pitanje anonimnoga hrvatskoga branitelja o tome čime su to te osobe zadužile RH da im država preko APN-a daje stanove u desetogodišnji najam, odakle novci za te ljude, dok se branitelji vješaju, pale benzinom i pucaju si u glavu. Sanader ovdje nastupa vrlo smireno:

Ja znam da to nije lako prihvatiti, ali moja politika je bila takva, i politika HDZ-a, da ne idemo linijom manjeg otpora. (...) Ne stojim na svemu onome što će reći zastupnici nacionalne manjine, ali suradnja s njima je jako dobra. (...) Razumijem naše branitelje koji će reći: »Zašto su ti ljudi...« Evo ja ću reći zašto: npr. plaćali su nekakav stambeni doprinos kroz to vrijeme, dok su radili, kao i svi hrvatski državljani, i država će im na ovaj način to riješiti.

Navedenim riječima govornik nastoji pokazati da je političar koji razumije i jednu i drugu stranu, također da ima čvrst stav i da ne pristaje bespogovorno i na sve prijedloge zastupnika nacionalnih manjina, ali isto tako i da je objektivan i pravičan, što sve doprinosi izgradnji njegova *ēthosa*.

Na kraju emisije, ponukan govorom o regionalnome *gay prideu* u Zagrebu, voditelj koristi priliku kako bi premijera priupitao smetaju li mu aluzije vezane uz njegovu seksualnu orijentaciju. Iako je voditelj pokušao korak po korak iznuditi potvrdu o Sanaderovoj seksualnoj orijentaciji, primjerice govoreći kako obojica kotiraju među homoseksualnom populacijom, govornik prilično racionalno obrazlaže svoju stranu priče. Svjestan je sumnji i aluzija, no odbacuje ih govoreći kako je bila riječ o svojedobnim podmetanjima njegovih političkih protivnika te racionalistički zaključuje: »Pustimo sad to. To je *passé*.« I zaista, jest prošlost i uvijek treba biti dio prošlosti jer je pitanje seksualnosti apsolutno nevažno za evaluaciju čijega rada. Također, čitavu tu priču Sanader je vješto iskoristio u svrhu političke promocije, naglašavajući svoj pobjednički mentalitet i otvarajući priču novoga početka, u kojem sebe prikazuje kao lidera čiji je dolazak na vlast označio zaokret u stranačkoj i državnoj politici.

9.2.2. *Govorna izvedba*

Ivo Sanader ima ugodan, nizak i čvrst glas, srednje glasnoće, bez supralaringalnih modifikacija i modalne fonacijske vrste. Dikcija mu je dostatna i nema izgovornih mana. Od izgovornih pogrešaka uočava se dijalektalni izgovor, koji se očituje u uporabi krnjih infinitiva onda kada njihova uporaba nije u skladu sa standardnom normom (npr. *moram se zahvalit, mi ćemo se pobunit, nećemo popustit*), zatim u ikavskome izgovoru ponekih riječi (npr. *ponediljak, nedilja, cile četiri godine*) te u uporabi upitno-odnosne zamjenice *šta* umjesto njezina standardnoga oblika *što*. Budući da je govornik rodom iz splitskoga područja, takva odstupanja ne začuđuju, no takve je pogreške potrebno ispraviti jer narušavaju govornikovu govornu eleganciju. Također, na dijalektalan izgovor upućuje i tzv. meko, mediteransko /l/, a kada je riječ o redukciji vokalâ i konsonanata, valja reći da se ona javlja u svim trima položajima u riječima, dakle na početku riječi – afereza (*tko* → *ko*), u sredini riječi – sinkopa (*dvadeset* → *dvajst*, *jedan* → *jean*, *prema tome* → *prea tome*, *netko* → *neko*, *shvatili* → *svatili*, *treba* → *trea*) te na kraju riječi – apokopa (spomenuti krnji infinitivi; *sad* → *sa*, *odmah* → *odma*). Govornik ostvaruje asimilacije, kao i sva četiri naglaska te pripada prihvatljivu tipu izgovora, a katkada učini i koju naglasnu pogrešku (*dròga, ìndustrija*). Govorna se izražajnost procjenjuje kao izvrsna, a prisutni su i logičko isticanje i logičke stanke. Ritam govora na predizbornome skupu varira od primjerena do isprekidana, osobito zbog smjene oksitonskoga (naglašavanja posljednjih riječi u sintaktičko-logičkoj cjelini) i baritonskoga ritma (isticanje prvih riječi u sintaktičko-logičkoj cjelini), dok je u emisiji *Nedjeljom u dva* primjeren. Isto vrijedi za tempo govora, koji, dakle, varira od primjerena do brza na predizbornome skupu, a primjeren je prilikom intervjuâ. Glatkoća se procjenjuje kao izvrsna.

Govorna izvedba možda je i ponajbolji retorički adut Ive Sanadera. Svojim gestama, ekspresijom lica, čvrstim, snažnim, voluminoznim glasom, izvrsnom fluentnošću, tj. govorom bez zamuckivanja i zastajkivanja, Sanader odaje dojam odlučna, sigurna, samouvjerena i stručna političara. I takav dojam odaje bez obzira na to o kojoj je temi riječ, stoga ga publika percipira kao političara koji može stručno govoriti o bilo kojoj temi i koji ima rješenje za svaki problem. Njegovu dominantnu, superiornu stavu uvelike doprinose i geste kojima se koristi. Jedna od učestalijih gesta koju Sanader rabi stisnuta je šaka podignuta uvis. Njome se koristi kako bi ojačao svoju leadersku poziciju i čini se kao da sam sebe bodri i uvjerava u ono što govori (*Hoćemo nova radna mjesta i hoćemo proizvodne tvrtke. Svaka čast trgovcima, ali hoćemo proizvodnju.*), a ista mu gesta služi i za logičko isticanje pojedinih riječi, pa se tako svaka naglašena riječ prati i novim zamahom šake (*Ako je dobar za Hrvatsku, on je dobar za nas i on je bolji od onoga koji je mlad ili koji je star.; Bez vas, mi ne bi bili tako snažni i tako jaki, dragi prijatelji.*). Druga je česta gesta kojom se Sanader služi gesta sljubljenih jagodica palca i kažiprsta, kojom govornik djeluje autoritativno, ali nenasrtljivo. Takva gesta ne odvlači pozornost publike od samoga govora, nego dodatno potpomaže njegov sadržaj. Istraživanja su pokazala da publika govornike koji se služe gestom dodirivanja jagodica najčešće percipira kao obzirne, usmjerene na cilj i usredotočene (Pease i Pease, 2012: 48), a upravo je takav dojam želio ostaviti Sanader govoreći kako je Hrvatska umorna od podjela na ustaše i partizane te kako suvremena Hrvatska ima novu paradigmu hrvatstva. Kada pak govori o oporbi obrušavajući se na nju, nerijetko se objema rukama naginge nad govornicu, pokazujući tako svoju premoć i dominaciju. Ipak, govornikovu nervozu povremeno otkriva popravljjanje sakoa, i to onda kada iznosi predizborna obećanja, a na istim mjestima zna se javiti i gesta dodirivanja nosa ili trljanja oka, što upućuje na govornikovu neiskrenost. Valja reći i to kako govor na predizbornome skupu nije čitan, a nije ni govoren napamet, već se govornik služi bilješkama u koje povremeno pogleda, a najčešće onda kada je riječ o nekim brojkama i statističkim podacima, koje, svakako, treba imati zapisane jer ih nema smisla pamtiti, što zbog mogućnosti pogreške što zbog bespotrebna opterećenja i uskraćivanja pozornosti prilikom pripreme govora važnijim dijelovima sadržaja. Samim time govorna je izvedba bila tečna, govornik nije bio osobito vezan uz papire, pa je kontakt s publikom sve vrijeme govora bio izvrstan. Dapače, nije nerijetko da se govornik obrati konkretnu čovjeku u publici i dokine formalnu barijeru između govornika i publike.

9.2.3. *Govornički stil*

Ivo Sanader svojim je javnim nastupima izgradio imidž karizmatična, samopouzdana, vješta i uvjerljiva govornika. Osim već spomenutom govornom izvedbom, izgradnji takve slike Sanader je doprinio i svojim govorničkim stilom, koji karakterizira odmjerenošću, konciznošću, jasnoćom i rafiniranost izraza, slikovitost, osobni entuzijazam i zavidna intelektualna energija. Ono što posebno dolazi do izražaja njegova je retorička agilnost, snalažljivost, oštromnost i brzina reakcije na neugodna novinarska pitanja. To se konkretno u ovom radu najbolje moglo uočiti u Sanaderovu gostovanju u emisiji *Nedjeljom u dva* i raspravi o splitskome skupu potpore hrvatskim braniteljima, ali i onda kada voditelj Sanaderu predbacuje *metajezik*, ciljajući na izbjegavanje odgovora i okolišanje, a ovaj spremno prihvaća jezikoslovnu raspravu, odvodi dakle temu na svoj teren, i putem argumenta reciprociteta uzvraća svojom *metastvarnošću*. Osobito je dobra strana retoričkoga stila Ive Sanadera njegova prilagođenost publici. On je točno znao kako govoriti pred kojom publikom i u kojoj situaciji. Tako primjerice u govoru na predizbornome skupu nema zakučastih izraza, dvosmislenih, neprozirnih riječi – sve je vrlo koncizno, jasno i precizno. Osim toga, Sanader se vješto koristi i humorom u svojim govorima, kao taktikom dokidanja formalnosti, ali i približavanja publici, a osobito pošalicama na vlastiti račun, posebice svojega fizičkoga izgleda (npr. kako, za razliku od 2003., 2006. ima manje kose, a više kilograma). Koliko je Sanader usmjeren na publiku te kako ne propušta ni trenutka kako bi dopunio svoj retorički profil svjedoči i primjer s predizbornoga skupa kada usred govora o vraćanju prava majkama roditeljama izjavljuje: »Vidim suprugu od Gorana Ivaniševića: želim svako dobro za novo, za novu bebu. Ali i svima drugima, vjerojatno ih ima još ovdje.« Povrh navedenoga, valja reći i to kako Sanader njeguje tip administrativne, menadžerske retorike (Drezga, 2015: 118), koje je osnovna maksima: uložiti sve maksimalne napore i sredstva za ostvarenje cilja. Jedna je od učestalijih strategija kojom se Sanader u takvu kontekstu služi tehnika imponiranja, kojom se pozitivne stvari ili važne ličnosti prikazuju kao govorniku bliske, što upravo Sanader i čini ističući kako ga s Angelom Merkel »veže osobno prijateljstvo«. Usto, iz Sanaderovih govora izvire i retorički utilitarizam koji se sastoji u naglašavanju kako će se poduzeti sve ono što je *korisno* za Hrvatsku. Nažalost, u njegovu slučaju pokazalo se kako takva retorika može biti dobar paravan za proturanje parcijalnih interesa. U ukupnu dojam Sanader je ostavljao i dojam nedodirljiva političara, političara »čvrste ruke«, onoga kojemu nitko ne može stati na crtu, i to ne samo iz redova oporbe nego i iz vlastite stranke, o čemu svjedoči slučaj gruba otresanja na sisačkoga gradonačelnika, kojega je, misleći da su mikrofoni isključeni, nastojao ušutkati. Time je javnosti pokazao i svoju drugu stranu, onu arogantnu,

bežućutnu te sklonost da vlastite stranačke kolege tretira kao podanike, a ne kao političke suradnike.

Kada je riječ o retoričkim figurama, Sanaderove govore ne karakterizira toliko varijacija figura, dakle nema mnogo različitih figura (kao što je to primjerice u Tuđmana), koliko su oni zasićeni konceptualnim metaforama i metonimijama. Naravno, najučinkovitije i najfrekventnije su konceptualne metafore kojima je izvorna domena RAT. Prva od njih glasi POLITIČKI SU IZBORI BORBA, a očituje se u riječima »I dok drugi (...) nude *borbu za vlast*, mi nudimo borbu za bolju sutrašnju Hrvatsku.« Navedenom se metaforom izjednačavaju priprema za političke izbore i priprema za rat jer se u objema domenama koristi financijskim i ljudskim resursima. Također, nadmetanje političkih stranaka na izborima konceptualizira se kao bitka između dviju nacija i vojnikâ u ratu. U navedenu se primjeru *borba* odnosi na prisvajanje glasova, i upravo je to ona razlika koju govornik želi naglasiti – dok se oporba *bori* za glasove, ne mareći pritom za hrvatske ljude i hrvatsku budućnost, HDZ se *bori* za »bolju sutrašnju Hrvatsku«. Shema je druge konceptualne metafore ISHOD POLITIČKIH IZBORA ISHOD JE RATA, a razabire se u riječima »(...) ovo je stranka koja je prošla i uspone i padove i opet nakon tog pada se vratila i trijumfalno 2003. *dobila izbore* (...)« Riječju *dobila* podrazumijeva se uspjeh stranke na parlamentarnim izborima, koji se konceptualizira kao pobjeda jedne vojske nad drugom. I to ne bilo kakva pobjeda. Ta je pobjeda *trijumfalna*, čime se dodatno naglašava pobjednički duh članova stranke (»ratnikâ«) koji ih je doveo do konačne pobjede. Treća konceptualna metafora glasi STRAH JE NEPRIJATELJ, a izvire iz riječi »Moramo raditi na *prevladavanju strahova* koje donose globalizacije i integracije.« Takvim uokvirivanjem govornik djeluje na strah publike podsjećajući ih kako su mnogi umrli ili živjeli u strahu kada je neprijatelj napao zemlju, stoga želi poručiti kako nije vrijeme za strah i kako nema potrebe bojati se onoga što Hrvatskoj donosi članstvo u EU-u; štoviše, treba biti hrabar i uhvatiti se u koštac s izazovima koje nose globalizacija i integracija. Ostale se konceptualne metafore izvode iz izvorne domene FINANCIJA (npr. GLASOVANJE JE ULAGANJE / FINANCIJSKA TRANSAKCIJA: »Prema tome, pozivam sve [...] da svoj glasu na izborima daju HDZ-u jer je to *najbolja investicija* u budućnost Hrvatske!«) i GRAĐEVINE (npr. NACIJA JE GRAĐEVINA: »[...] prema tome, nismo *stvarali Hrvatsku* na ustaštvu, stvarali smo je na Domovinskom ratu [...]«). Financijskim metaforama govornik si dodjeljuje ulogu investicijskoga savjetnika koji usmjeruje građane što izabrati, tj. za koju stranku glasovati, dok se građevinskim metaforama nastoji uspostaviti paralelizam značenja između izgradnje kakve zgrade i izgradnje nacije, pri čemu zgrada predstavlja naciju, a graditelj je političar koji će ju izgraditi temeljem svojih vizija i programa. Kada je pak riječ o metonimijama, nekoliko je osnovnih formula putem kojih se izriču: država za Vladu (npr.:

»Danas, 2007., novi su izazovi pred *Hrvatskom*.«, »Danas se *Hrvatsku* pita, danas *Hrvatska* više nije problem [...]«); država za režim (npr.: »[...] imamo puno mladih, imamo puno mladih koji nisu doživjeli *Jugoslaviju* i komunističku diktaturu.«); godina za događaj (npr.: »Hrvatska je umorna od podjela na ustaše i partizane, Hrvatska 21. stoljeća ima novu paradigmu hrvatstva – pustimo mi *41.*, imamo *91.*, dragi prijatelji! To je naša snaga! Imamo *95.*!«); institucija za ljude u njoj (npr.: »*Europska unija* traži 3% za monetarnu uniju [...]«) te stranka za političare (npr.: »[...] ali znate što znači porez na imovinu kako predlaže *SDP?*«).

Jezična ispravnost nije na zadovoljavajućoj razini, i to je ono što u dojmu narušava Sanaderov govornički stil. Od jezičnih pogrešaka zamijećeno je: redovita uporaba upitno-odnosne zamjenice *šta* umjesto *što*; nepravilna uporaba aorista pomoćnoga glagola *biti* u 1. l. jd. (*bi* umjesto *bih*); nepravilno izražavanje posvojnosti (*supruga od Gorana Ivaniševića* umjesto *supruga Gorana Ivaniševića* ili *Goranova supruga*); redukcije vokala i konsonanata, o čemu je bilo više riječi u prethodnomu potpoglavlju; nepravilna uporaba vezničkoga skupa *bez obzira na to* (uporabljen je oblik *bez obzira*); nestandardna uporaba imenice *mažoretkinje* (uporabljen je oblik *mažuretkinje*); nepravilna uporaba vezničkoga skupa *budući da* (govornik ga rabi u sredini rečenice, tj. na početku sljedeće surečenice, no taj veznički skup javlja se samo na početku rečenice) te uporaba kolokvijalnih izraza (npr. *ajmo tako postaviti pitanje* umjesto *postavimo tako pitanje*, *kilo* umjesto *kilogram*, *po* umjesto *pola*).

9.3. Tomislav Karamarko

Tomislav Karamarko rođen je u Zadru 25. svibnja 1959. Rodom je iz Kruševa, gdje je pohađao i osnovnu školu. Diplomirao je povijest na Filozofskome fakultetu u Zagrebu.

Kada je riječ o njegovoj političkoj karijeri, Karamarko je jedan od suosnivača HDZ-a. Godine 1992. postao je šefom Kabineta tadašnjega predsjednika Vlade Josipa Manolića, zatim i Franje Gregurića. Od 1992. do 1993. bio je šef Kabineta predsjednika Hrvatskoga sabora. Nakon toga napustio je HDZ. Od 1993. do 1996. bio je načelnik PU zagrebačke, od 1996. do 1998. obnašao je dužnost ministra unutarnjih poslova.

Godine 2000. bio je voditelj izbornoga stožera tadašnjega predsjedničkoga kandidata Stjepana Mesića te postaje i savjetnikom predsjednika RH za nacionalnu sigurnost. Od 2000. do 2002. bio je predstojnik Ureda za nacionalnu sigurnost, a 2004–2006. bio je ravnatelj Protuobavještajne agencije. Na mjesto ravnatelja SOA-e imenovan je u rujnu 2006, i tu dužnost obavlja sve do godine 2008.

U Hrvatskome saboru 10. listopada 2008. glasovanjem je potvrđen za ministra unutarnjih poslova. U rujnu 2011. ponovno pristupa HDZ-u, a na XV. Općemu saboru HDZ-a 20. svibnja

2012. u drugom krugu pobjeđuje stranačkoga kandidata Milana Kujundžića i postaje četvrtim predsjednikom HDZ-a. Tu dužnost obavlja do 15. lipnja 2016., kada daje ostavku na mjesto potpredsjednika Vlade, a potom i na mjesto predsjednika HDZ-a zbog utvrđenog sukoba interesa glede arbitražnoga postupka Hrvatske protiv naftne kompanije MOL, nakon što se doznalo kako je tvrtka njegove supruge poslovala s tvrtkom koja je u vlasništvu zastupnika i savjetnika MOL-a (Wikipedija, 2018).

9.3.1. Argumentacija

Od dvaju Karamarkovih govora prvi će se analizirati govor povodom 26. obljetnice osnutka HDZ-a, održan 17. lipnja 2015. na zagrebačkome Jarunu.

Govor se otvara vrijednosnom tvrdnjom kako je 26. obljetnica HDZ-a važan datum za hrvatsku povijest, ali i za Hrvatsku jer je povijest HDZ-a paralelna s poviješću Hrvatske posljednjih četvrt stoljeća, kakvom se činjenicom želi dodatno naglasiti paralelizam dviju povijesti, tj. želi se naglasiti uloga stranke u stvaranju hrvatske države i time ojačati njezin *ēthos*. Nakon toga slijedi činjenična tvrdnja kako se »uvijek u nekom značajnom momentu u povijesti nekog naroda nađe značajna povijesna osoba koja na visini zadaće u tom momentu izvršava ono što je nalog, rekao bih, i povijesni imperativ, ono što mu je Bog dodijelio da načini«. Kako bi potkrijepio navedenu tvrdnju, iznosi primjer Franje Tuđmana »koji se stavio na čelo pokreta i stranke koja je (...) ostvarila vjekovni san hrvatskoga naroda, a to je bila neovisna i slobodna hrvatska država«. U navedenu se dijelu Karamarko služi tuđmanovskom retorikom, pa tako prvoga hrvatskoga predsjednika portretira kao Božjega slugu, izabrana pojedinca kojemu je Bog povjerio težak i odgovoran zadatak, zadatak ostvarenja »vjekovnoga hrvatskoga sna« – neovisne i slobodne Hrvatske. Navedene su vrijednosti imale doprinijeti prijemčivosti publike i učvrstiti govornikovu retoričku poziciju, s obzirom na to da, eto, danas on kao predsjednik HDZ-a stoji i govori u ime stranke s tako sjajnom poviješću.

Nakon toga, govornik iznosi činjeničnu tvrdnju kako je vrijeme za inventuru te nastavlja:

Nakon dvadeset pet godina hrvatske države, šta možemo reći kakva je ta hrvatska država danas? Da li je to država za koju su pali naši branitelji? Da li je to država o kojoj su sanjali ovi ljudi koji su bili ovdje, u ovoj prostoriji iza, dok su sanjali o toj državi? To je bila znanstvena fantastika u tom momentu, ali krenulo se, krenulo se jednom stazom, jednim putem i nije se znalo gdje će taj put završiti. Da li u provaliji komunističkih kazamata, kojih je bilo u Jugoslaviji, ili doista u, rekao bih, sreći ostvarenja svoje države? I bilo je ovo drugo, hvala Bogu.

Premda nedostaje konkretne potkrjepe, retoričkim se pitanjima nastoji poduprijeti teza o potrebi inventure, tj. sama tvrdnja sugerira da bi odgovor na postavljena pitanja (dakako, u mislima

slušateljâ) trebao biti niječan. U čitavu dijelu govornik uvjerava *pathosom*, što osobito dolazi do izražaja pri uporabi sintagme *komunistički kazamati*, čime se nastoji potaknuti negativne emocije u publike, a čitav dojam zaokružuje i antiteza, kojom se komunističkim tamnicama suprotstavlja sreća ostvarenja vlastite države. Ubrzo potom govornik dovodi u odnos vrijeme otprije dvadeset pet godina i suvremeno doba:

A danas – kao da se povijest ponavlja... Rekao je Milan da smo onda bili u nekim »olovnim, teškim, tmurnim vremenima«... Zar nismo i danas u takvim vremenima? Nemojmo uopće sad spominjat ideološke razlike i ideološke probleme koje imamo sa onima koji žele negirati sve što je stvoreno devedesetih godina, sve ono što su za nas bile vrijednosti, sve ono za što smo bili spremni umrijeti, za što su umrli i umirali naši ljudi. Ajmo govoriti samo o činjenici... Ova pjesma to govori. Ova pjesma govori, ovo je vapaj: nemoj nigdje ići, sine, ostani, budi na svom kamenu.

Pozivajući se na riječi svojega predgovornika Milana Kovača, tadašnjega predsjednika Kluba utemeljitelja HDZ-a, koji se u svojem govoru prisjetio da su ih tada pratili pripadnici UDBA-e, KOS-a i milicije, Karamarko čini argumentacijsku pogrešku krive analogije. To isprva i nije tako očito jer se Karamarko poslužio i sužavanjem tvrdnje, pa je od Kovača preuzeo samo dio tvrdnje i iskoristio ono što mu odgovara. No, imajući u vidu čitav sadržaj, znak se jednakosti stavlja između vremena otprije dvadeset pet godina, kada je vladao jednostranački, komunistički sustav, kada su djelovali UDBA, KOS i milicija, i današnjice. Time se zapravo djeluje na strah publike, želi se ukazati na alarmantno stanje i na potrebu korjenitih promjena, do kojih, dakako, jedino HDZ može dovesti, stoga im treba dati glas na predstojećim izborima. Ne želeći tobože govoriti o ideološkim razlikama, u nastavku se govora upravo one i potenciraju, a takva shema upućuje na uporabu retoričke taktike preteracije. Parafraziranje riječi pjesme koja je valjda išla u pozadini ili je govoru netom prethodila – a bit će da je riječ o pjesmi *Croatia, iz duše te ljubim* – u službi je uvjeravanja *pathosom*. U nastavku govornik se služi strateškim manevriranjem, koje se očituje u preoblikovanju ili ponovnome uokvirivanju (*reframing*) argumenta, pa tako tvrdnja da je riječ o olovnim, teškim i tmurnim vremenima više ne podrazumijeva paralelizam vremena stvaranja hrvatske države i suvremena doba, već se odnosi na masovno iseljavanje mladih ljudi:

Bio sam u Kanadi, u Torontu, u Norwallu, prvi predsjednik, rekli su mi, nakon dr. Tuđmana, što mi je bila posebna čast na sv. Antu biti tamo, među našima, ali koliko god sam bio sretan gledajući naše ljude, upoznavajući puno njih, (...) razgovarajući s njima, shvativši da su naši ljudi vrlo uspješni, da su cijenjeni, da su situirani materijalno. Ali tužno je bilo gledati i upoznavati ljude. Pružiš mu ruku i pitam ga: »Kad si došao?« Prije šest mjeseci, godinu dana, prije dvije godine, prije osam mjeseci... (...) U zadnje tri godine iz Hrvatske, minimalistički gledano, otišlo je oko 100 000 mladih ljudi u najboljim godinama. Ponovit ću: ne idu oni koji

kopaju kanale i nose cigle, idu visokoobrazovani ljudi u najboljim godinama: informatičari, liječnici, inženjeri, medicinske sestre... Hrvatskoj fali i nedostaju medicinske sestre jel idu raditi u Njemačku u boljim uvjetima.

Na početku citata primjećuje se kako govornik gradi svoj *ēthos* govoreći kako su mu rekli da je prvi predsjednik nakon Tuđmana koji je ondje pošao, čime uvjerljivost crpe iz svojega institucionalnoga položaja. Nakon toga sve je u službi uvjeravanja *pathosom*, pričem se želi potaknuti emocije tuge i žaljenja za iseljenom Hrvatskom, ali i ukazati, naravno, na taj veliki problem. Ipak, služeći se podatkom o broju iseljenih, nije jasno što to znači *minimalistički gledano*.

Dalje u govoru Karamarko se obrušava na političke protivnike:

Šta se to događa u našoj domovini, dragi prijatelji? Nećemo čak, ponavljam, ideološki ratovati jer, kažu, to nije u modi. Mi ne smijemo govoriti o našim emocijama prema Hrvatskoj. Mi ne smijemo govoriti o vremenima kada je stvarana Hrvatska. Mi ne smijemo govoriti o vremenima prije stvaranja Hrvatske jel je to, nije moderno. To je jedan revanšistički pristup.

I dok Karamarko govori kako *čak* neće ideološki ratovati, civiliziranu ljudsku umu nameće se pitanje: Ali zar je potreban ma kakav vid *ratovanja*, pa bio on i verbalni? I zar je argument za odluku da se takva vrsta nepoželjna scenarija odbaci to što takvo što »nije moderno«? Ali, nažalost, retorika podjela i netrpeljivosti zaštitni je znak Tomislava Karamarka. Takvo se ozračje podržava i u nastavku, gdje Karamarko čini argumentacijsku pogrešku *straw man*, koja se sastoji u namjernu iskrivljenu interpretiranju sugovornikovih riječi. Naime, vrijeme jednoumlja, jednostranačja i diktatorskoga režima stvar je daleke prošlosti, prema tome nitko HDZ-u *ne brani* da iznosi svoje stavove (»Mi ne smijemo...«), međutim navedenom se manipulacijom samo nastoje produbiti podjele u društvu i raspiriti nepotrebne strasti. Tek se u nastavku iznose konkretne činjenice i podaci, putem kojih se prigovara oporbi: na jedanaest zaposlenih deset je umirovljenika, stopa je nezaposlenosti 19%, potrošačka je moć prosječnoga Hrvata za 41% manja od europskoga prosjeka, Hrvatska je jedina zemlja EU-a koja više novca uplaćuje u EU-fondove, nego ga iz njih povlači. Sve su to snažni argumenti i činjenice s kojima valja suočiti vladajuće, no čini se da je to jedan od rijetkih bljeskova Karamarkove argumentacije jer već idućim rečenicama to potire:

Svatili su da – nakon što tri godine uporno pobjeđujemo, iako ni medijska scena nam nije sklona, iako im je medijska scena, rekao bih, u leđima, iako smo mi sotone, a oni su valda anđeli, kao što i sami vole da smo mi podzemlje, a oni nadzemlje (...) – svatili su da smo mi tkivo hrvatskoga naroda. Svatili su da HDZ diše plućima svog naroda, i ne može bit drugačije! I neće biti drugačije! Mogu imati novine. Mogu imati državnu televiziju koju mi plaćamo, a vode ju neki koji su ipak trebali biti u tišini svog doma, a ne se javno eksponirati.

Mogu radit što hoće, ali mi imamo naše ljude, mi imamo naš narod i niko to ne može prevariti.

I taj osjećaj, rekao bih, međusobne povezanosti u ovom je momentu neraskidiv.

Navedeni je citat tipičan primjer populističke retorike, izrečene u formi sermonicije, retoričke taktike kojom govornik svoje misli izriče hineći da su to misli nekoga drugoga. U njemu je dominantan *pars pro toto* argument, kojim se izriče zahtjev za ekskluzivnim predstavništvom, tj. kako samo HDZ, i samo on, autentično identificira i predstavlja hrvatski narod. Uvođenje antiteze riječi, kao što su *sotone i anđeli, podzemlje i nadzemlje* te konstituiranje političkoga mita o urotničkome neprijatelju (i to ovdje nije riječ o neprijatelju samom; njemu su se, dabome, priklonile i medijske snage) prokušane su Karamarkove šablone za poticanje netrpeljivosti, nesnošljivosti i ogorčenosti spram političkih protivnika.

Na kraju govora dominantna je retorika *Mi – Oni*, kojom se nastoji omalovažiti izborni program Kukuriku koalicije, nazivajući ga *brošuricom*, nasuprot kojemu se stavlja izborni program HDZ-a, pozivajući se k tomu na kognitivni autoritet u vidu IFO instituta. Naposljetku slijedi poruka i poziv na glasovanje na predstojećim izborima: »Zato, dragi prijatelji, ja vas molim, i to je ono što je bitno. Na ovom svetom mjestu za nas, tu je prije dvadeset i šest godina dr. Tuđman osnivaio Hrvatsku i dogovarao kako će ju ostvariti. (...) Dragi prijatelji, ovo je presudna bitka za Hrvatsku i mi ćemo ju sigurno dobiti!« Navedenim se riječima ponovno aludira na biblijski predložak, stoga Jarun postaje hrvatskim Sinajem, Franjo Tuđman hrvatskim Mojsijem, a hrvatski narod izabranim, izraelskim narodom. S druge strane, s obzirom na tvrdnju da je riječ o *presudnoj bitki*, stječe se dojam da su predstojeći izbori »biti ili ne biti«, da je glasovanje za političke kandidate na izborima zapravo izbor između života i smrti, a kako je to *presudna bitka*, ne pobijedi li HDZ, neće biti ni Hrvatske.

Drugi govor Tomislav je Karamarko održao na završnome predizbornome skupu HDZ-a i Domoljubne koalicije 5. studenoga 2015. u zagrebačkoj *Areni*, kojemu je nazočilo nešto više od 15 000 ljudi.

Nakon pozdravljanja, već dakle na samome početku svojega govora, Karamarko započinje obračun s oporbom:

Ima nas puno, i pjesma kaže »Neka vide da nas ima«, a neka se oni okupe u ovom broju, to bih volio vidjeti, dragi prijatelji. Vidjeli smo njihove skupove (...) i vidjeli smo njihovo mahanje zastavama. Nisu shvatili da se mahanje zastava ne uči i ne vježba, da je mahanje zastava odraz srca i duše, da su naše zastave naš časni... Da je naš barjak i naš časni hrvatski grb i kad je bio zabranjen bio u našim srcima, i da smo živjeli za dan kad ćemo ga moći izvisiti javno i ponosit se s njim.

Čini se kako su Karamarkovoj retorici strani citati primjerice kakvih stručnih autoriteta, ali mu je zato, reklo bi se, citiranje domoljubnih pjesama s naše estrade omiljena forma. Ovaj put na mjestu je Tomislava Bralića i klape *Intrade* završio Thompson s pjesmom *Lijepa li si*. I već se u toj naizgled banalnoj činjenici sažima osobitost Karamarkove retorike, tj. argumentacije – mnoštvo *pathosa*, a premalo *logosa*. Nakon famozna citata nastoji se diskreditirati političke protivnike omalovažavajući njihove predizborne skupove, a potom se uvode kondenzacijski simboli hrvatskoga barjaka i hrvatskoga grba, poručujući kako zapravo HDZ ima ekskluzivno pravo na takav čin, a sve to što čini oporba zapravo je izvještačeno i nevjerodostojno. Na taj se način, dakle uporabom spomenutih kondenzacijskih simbola, u publike potiču pozitivne emocije, poput domoljublja, patriotizma, nacionalnoga ponosa i jedinstva, ali istovremeno inzistira se i na konverziji tih istih emocija u sasvim oprečne vrijednosti, i to, kako je rečeno, zbog poruke kako si oporba prisvaja praksu pozivanja na domoljubne simbole koja, naravno, pripada isključivo HDZ-u.

U nastavku slijedi glorifikacija prvoga predsjednika HDZ-a Franje Tuđmana te isticanje vrijednosti koje su bile u temeljima njegove političke doktrine: »sloboda vlastitom narodu, neovisnost države vlastitog naroda i demokracija vlastitog naroda«. Potom se izriče činjenična tvrdnja da je HDZ povijesna stranka i najveća stranka ikad u Hrvata te se potkrepljuje činjenicom da je u jednom trenutku bila instrumentom, mehanizmom stvaranja hrvatske države, a netom nakon toga ponovno se uvjerava *pathosom*:

I naši didovi i pradiđovi su sanjali državu i slobodu. Koliki su zatvarani, koliki su ubijani zbog te hrvatske slobode. Koliki su protjerivani. (...) Nemojte zaboraviti nikad, prijatelji, da ste o slobodnoj Hrvatskoj mogli pričati u zatvorenim domovima. Da su vam majke, očevi i djedovi rekli: »Ovo što si čuo doma, nemoj da čuju u školi.« I tih se vremena sjetimo jel neki danas žale za tim vremenima, optužujući nas da govorimo o prošlosti. Optužujući nas da smo nazadnjaci i da smo konzervativni. Sanjaju budućnost u prošlosti, dragi prijatelji. (...) Rekao sam, ona [hrvatska država] je rezultat i snova, i ideje, i ljubavi, ali i krvi, dragi prijatelji. Petnaest tisuća ljudi je poginulo za Hrvatsku, petnaest tisuća ljudi. To su anđeli koji nas možda danas gledaju i pitaju kakva je Hrvatska danas.

Pozivajući se na pretke te pritom unižavajući govornički stil, govornik se identificira s publikom, a onda se u publike želi potaknuti osjećaj ponosa jer danas žive u slobodnoj državi. No ponovno se potpiruje netrpeljivost spram oporbe jer ju se implicitno kvalificira kao »jugonostalgicare« (»jel neki danas žale za tim vremenima«), kao one koji »sanjaju budućnost u prošlosti«. Činjenica o poginuću petnaest tisuća ljudi, potom isticanje riječi kao što su *snovi*, *ideje* i *krv* zasigurno imaju snažan emocionalni odjek u slušateljâ, i umjesto da takvo što iskoristi za pridobivanje publike te postavljanje temelja za dobru argumentaciju, posljednjom

rečenicom Karamarko potpuno anulira čitav potencijal toga mjesta. Nazivajući poginule branitelje anđelima koji gledaju s neba i pitaju se kakva je Hrvatska danas, govornik potpuno podriva uzvišene osjećaje i atmosferu kakve su postavile prethodno istaknute riječi. Navedena govornikova metafora prelazi mjeru dobra ukusa, prelazi u afektiranje i pretjerivanje, a po svojoj infantilnosti na razini je sadržaja koje bi s lakoćom proizvelo gotovo svako dijete osnovnoškolskoga uzrasta. Da je kojim slučajem Karamarko otišao k Sanaderu na tečaj »imaginacije«, možda bi čitav sadržaj spretnije uobličio.

I u nastavku govora tema je politička oporba. Govornik iznosi činjeničnu tvrdnju kako ih »medijski prepariraju svojim istinama koje to nisu, koje su laži i obmane«, no definicija *medijske preparacije*, naravno, izostaje, a ubrzo potom uviđa se počinjenje argumentacijske pogreške zanemarivanja alternative: »Ne vraćam se u prošlost jel istina je vječna i moramo znati da Hrvatska mora biti vječna ako ćemo ju voljeti onom ljubavlju kakvu su ju voljeli naši branitelji i dr. Tuđman, nikako drugačije.« Opet se, prema već uvriježenu obrascu, implicira kako jedino uz pomoć HDZ-ove politike i vizije Hrvatska ima budućnost, dapače vječnost, u protivnom će je nestati. Onda se ponovno argumentima *ad hominem* nastoji diskreditirati oporbu, kvalificirajući hrvatsku socijaldemokraciju kao *takozvanu*, a socijaldemokrate kao *jugonostalgicare*, pričem se navode primjeri Ivice Račana i Zorana Milanovića. Nadalje, gradi se čitav politički mit o SDP-u kao o državnome neprijatelju te se djeluje na strah publike: »I to je ta opasnost o kojoj pričam, i želim da budemo toga svjesni. (...) Nemojmo dopustiti da nam hrvatska država poput pijeska procuri kroz prste zato jer to netko drugi želi.« Svime time ponovno se šalje ista poruka: glasujete li za SDP, izgubit ćete Hrvatsku, procurit će vam kroz prste poput pijeska jer oni su neprijatelji hrvatske države.

A onda, u pola govora – osvjedočenje Karamarkova retoričkoga obrata. Tako, pozivajući se na Tuđmanovu integrativnu retoriku i retoriku pomirbe prije dvadeset i pet godina, odluči i on (jer ako je tako činio Tuđman, to zasigurno valja nasljedovati) iskušati taj recept, ne hajući za kontradiktornost: »I jesmo za pomirbu, prijatelji. I doista, i danas, u ovom momentu, smo za pomirbu jel uopće ne želim tvrditi da su pripadnici nekih drugih stranaka loši domoljubi (...). To je bila ta pomirba koju i danas nudimo jel i djeca ljevičara i djeca desničara, i nas koji smo desni centar moraju živjeti u ovoj prelijepoj zemlji.« Čini se da je Karamarka sustigla amnezija, pa je deset minuta isuviše dug period da bi se sjetio mahanja zastavama i odreda svih prozivanja svojih političkih takmaca. No, ako ništa, ipak je Karamarko dobrotiv i sućutna kršćanska duša i još je uvijek u njemu dovoljno ljubavi da smogne snage za oprost: »I volim reć da bi možda ova njihova zastranjenja ideološki, svjetonazorska, ne znam kako ih nazvati, mogli pod nekim uvjetima i oprostiti, mogli reć: ›Bože, oprostí im, ne znaju šta razmišljaju, šta govore.««

Dalje se u govoru ipak nazire ponešto od *logosa*, pa se tako oporbi spočitava činjenica o 100 000 iseljenih ljudi, a na njihovu tvrdnju kako su smanjili nezaposlenost, odgovara se argumentom analogije: »Na taj način je Josip Broz Tito smanjio nezaposlenost 62/63., kad je pola milijuna Hrvata moralo ići u zapadnu Europu i Njemačku.« Zatim se navodi podatak kako je Hrvatska u samo mjesec dana, od 28. rujna do 28. listopada, izgubila 16 721 radno mjesto; potom podatak o zaduženju od sto milijardi kuna, što se dodatno podcrtava usporedbom kako su sve vlade od devedesetih godina pa do godine 2011. zadužile Hrvatsku za 212 milijardi kuna, s tim da je povećani dio od toga iskorišten za Domovinski rat i obnovu, zatim podatak o 70% uvozne hrane. Kada je riječ o depopulaciji, govornik ističe kako ima rješenje i za to te iznosi prijedlog kako će se svaka obitelj za novorođeno dijete nagraditi s 1 000 €, a onda objašnjava kako je taj trošak predviđen u proračunu: »Toliko je tih udruga vladinih, nevladinih, zavoda, agencija koje gutaju naše novce, a ne znamo zašto. A u konačnici, zašto to i ne reć kao šlag na tortu, jedna mala ušteda: pa i taj Kabinet i taj Ured bivšeg predsjednika Republike ćemo zatvoriti! Tu ćemo nać novac je to je investicija.«

Na kraju govora biraće se poziva na glasovanje, govoreći kako se za tri dana treba »okrenuti novi list hrvatske povijesti«, poručujući time kako bi HDZ-ova pobjeda označila novi početak u stranačkoj i državnoj politici. Pritom se ponovno poziva na kognitivni autoritet, tj. na IFO institut, čiji su stručnjaci radili na sastavljanju HDZ-ova programa, ali i navodi se i Mikuláš Dzurinda, bivši slovački premijer, na čijim se iskustvima uć »jer je gospodin u osam godina spasio Slovačku od propasti«. Odmah potom slijedi diskreditiranje i omalovažavanje oporbe: »Od koga trebamo uć? Od nekih njihovih teoretićara, koji su nam u ove zadnje tri i pol godine i priredili ovo o ćemu govorim? U svakom slućaju ne!« Govor se svršava uvjeravanjem *pathosom*, rijećima kako nije rijeć o borbi za sinekure i parcijalne interese pojedinih stranaka, nego borba za Hrvatsku te će Karamarko kao novi premijer slućiti domovini jer ju voli i »jer ga je tako njegov otac naućio«.

9.3.2. *Govorna izvedba*

Tomislav Karamarko ima normalan glas, srednje visine i srednje glasnoće te modalne fonacijske vrste. Dikcija mu je nedostatna, ponajprije zbog zamjetnih izgovornih mana, tj. prisutne su dislalije – sigmatizam glasnikâ /s/, /š/ i /ž/ te blaži stupanj rotacizma u nekim izgovornim pozicijama. Od izgovornih pogrešaka uočljiva je redukcija vokalâ i konsonanata, i to sinkopa (*koliko* → *kolko*, *milijun* → *miljun*, *shvatili* → *svatili*, *nitko* → *niko*, *valjda* → *valda*, *treba* → *trea*) i apokopa, koja se odnosi na redukciju vokala u infinitivu, u slućajevima kada se odstupa od standardne norme (*bit*, *radit*, *dogovorit*, *reć*, *ponosit se*). Kada je rijeć o

Karamarkovu naglasnome sustavu, zanimljivost je da je on dinamički, a zna se da je Karamarko rodom iz okolice Zadra. No čini se kako je tomu doprinijelo preseljenje u Zagreb po završetku osnovne škole i, očito, želja za asimilacijom i približavanjem urbanu zagrebačkome govoru. Ukupna izražajnost procjenjuje se kao loša, premda je nešto bolja u govoru na predizbornome skupu nego u govoru povodom HDZ-ove obljetnice. Često nema logičkoga naglašavanja, isticanja reme, tj. informativnoga dijela sintaktičko-logičkih cjelina, a i logičke su stanke neredovite, dakle stanke nisu uvijek u funkciji logičkoga naglašavanja. Glatkoća se procjenjuje kao dobra.

Dok je u Sanadera govorna izvedba njegovo najjače retoričko oružje, za Karamarka govorna je izvedba samo dodatno ogoljenje njegova ionako slabašna retoričkoga umijeća. Tomislav je Karamarko u dojmu potpuno neekspresivan, monoton i beživotan govornik, pa loša govorna izvedba tim više svraća pozornost na potpuno odsustvo karizme i govorničkoga talenta. To, naravno, nisu razlozi zbog kojih bi trebalo odustati od uvježbavanja i usavršavanja svojih govorničkih vještina, a osobito ne ako je riječ o političaru, no čini se kako Karamarka to nije mnogo zabrinjavalo, pa se retorički potpuno zapustio. Spomenuta se neekspresivnost u ovoga govornika ne ogleda samo u paralingvističkome sloju (dakle onomu vezanome uz fizičku realizaciju jezičnoga znaka, što podrazumijeva boju, tempo, ton, intenzitet, dikciju, logički naglasak i stanke) nego i u ekstralingvističkome sloju, osobito kinezici. Baš kao i govor, i Karamarkove su geste potpuno neizražajne, a rijetko kada svrhovito prate sadržaj govora. Zapravo, kada je riječ o Karamarku, o gestama bi se slobodno moglo govoriti u jednini. Naime, jedina gesta kojom se nemilice služi, i kad treba i kad ne treba, podizanje je ispružena kažiprsta u zrak i mahanje njime. To prečesto mahanje prstom, a onda i premala varijacija gesti, s jedne strane umanjuju podupiruću i dopunjujuću ulogu konkretne geste, prazne njezin semantički potencijal, a s druge strane rezultiraju monotonošću u nastupu. Vrlo često stječe se dojam kako ni ta gesta nije posve prirodna i da je prenaučena, ili je iskopirana pa implementirana u vlastitu izvedbu. Umjetni dojam gestikulacije najbolje oslikava primjer u kojemu je Karamarko, želeći napokon uvesti i koju drugu gestu, posegao za gestom raširenih ruku i otvorenih dlanova, no to je izveo ovim redosljedom: širenje i podizanje ruku – pogled u papire (pauza) – podizanje glave – govor. Dakle, prvo je izveo gestu, zatim napravio pauzu gledajući u bilješke i tek onda stao govoriti, čime je u potpunosti narušena govornikova kongruencija, pa osim što takvo što može djelovati umjetno, oštru oku može postati i smiješnim. Treba imati na umu kako je i korištenje glasom, pa samim time i izražajnim sredstvima, svojevrstni jezični znak, na osnovi kojega publika zaključuje o sadržaju koji se posreduje, ali i govornikovu stavu prema tom sadržaju. Tako primjerice varijacija u tonu, glasnoći ili brzini postaje dijagramom iz kojega se zaključuje

koliko je koji dio poruke važan, ali i koliko važnost govornik pridaje tako izrečenu sadržaju. Vrijedi i suprotno: izostanak bilo kakve varijacije u izražajnim sredstvima i vladavina jednoličnosti, monotonije, može značiti kako govornik nije naročito zainteresiran za ono o čemu govori ili da se pak plaši situacije u kojoj se nalazi (Osborn i sur., 2012: 260), što, zasigurno, nijedan političar ne želi poručiti svojim biračima. U svakom slučaju, Tomislav Karamarko trebao je na svojim govorničkim vještinama, osobito na govornoj izvedbi, poraditi puno prije svoje političke karijere, a osobito prije dolaska na funkciju predsjednika HDZ-a. Tko zna, možda bi time barem malo prolongirao svoj neslavni politički svršetak.

9.3.3. *Govornički stil*

Nedostatak govorničkoga talenta, a onda k tomu i potpuno zanemarivanje uvježbavanja i usavršavanja retoričkih vještina, nesumnjivo imaju posljedice i na retorički stil Tomislava Karamarka. Za razliku od svojega prethodnika, Ive Sanadera, Karamarko ostavlja dojam nekarizmatična, mlaka, nezainteresirana, statična i blijeda govornika, a takav mu je i govornički stil. Potpuno odsustvo ingenioznosti, svrsishodne slikovitosti, osjećaja za situaciju i publiku osnovne su odrednice njegova stila. Stječe se dojam kako u Tomislava Karamarka nema mnogo razlike između primjerice njegova govora u intimnome okruženju (npr. u domu, među prijateljima) i govora na obljetnici i predizbornome skupu. Da zaista ne zna procijeniti govorničku situaciju, svjedoči i činjenica kako je na obljetnici (*sic!*) osnutka HDZ-a gotovo čitav govor posvetio političkim oponentima i tako u potpunosti svratio pozornost s onoga što bi trebalo biti u samome središtu govora i što je uopće razlogom okupljanja i držanja govora, a to je, naravno, HDZ, odnosno njegov osnutak. O stilu kakav takva prilika zahtijeva, a nije ga, naravno, bilo, suviše je i govoriti. Jedna od notornih stilskih pogrešaka bila je i rečenica koju je izrekao godine 2012. na Izornoj skupštini HDZ-a u Lisinskome, govoreći o utemeljiteljima HDZ-a: »Oni su *kvasac* iz kojega je izrastao moćni i odlučni pokret (...)«. I zaista, sekundarno je, preneseno, značenje imenice *kvasac* 'zametak koji stvara osnovu za daljnji razvitak čega', no govornik je taj koji, znajući za to, mora moći procijeniti koliko je publika upoznata s tim značenjem i može li to njoj poprimiti kakve druge konotacije, pa onda i treba li tu riječ zadržati u govoru ili ju treba odbaciti i zamijeniti novom, no čini se da je Karamarko publiku ponovno zanemario, a da je navedeni izraz, i to ciljanje na spomenuto sekundarno značenje, svojevrсна demonstracija »bogatstva vokabulara«. Također, dok su s jedne strane *ad baculum* i *ad hominem* postali već dijelom njegova stila (a ne samo argumentacije), s druge strane Karamarko pokazuje zazor od javnosti, loše rješavanje problema govorničkim sredstvima te izbjegavanje sučeljavanja s političkim protivnicima. Ta ambivalentna priroda političkoga djelovanja bivšega

šefa HDZ-a ostavlja dojam kako je »grlat« na svojem terenu i među svojim ljudima, dok od sučeljavanja »licem u lice« bježi netragom. I moglo bi se reći: pa dobro, i Ivo Sanader odbio je godine 2007. predizborno sučeljavanje sa Zoranom Milanovićem (premda je kandidat za premijera tada bio Ljubo Jurčić), no Sanader je, s obzirom na čitav imidž koji je izgradio i neosporive retoričke vještine, mogao riskirati kritike na taj račun, dok Tomislav Karamarko za takvo postupanje nije imao nikakav retorički ni politički zalag, pa je to samo dodatno oslabilo njegovu sliku u javnosti, stoga ga se nerijetko nazivalo kukavicom. Jasno je također kako Karamarko po prirodi nije duhovit, stoga je u njegovoj retorici nedostajalo humora, što je u redu (jer bolji je i izostanak duhovitosti nego duhovitost pod svaku cijenu, tj. loša, umjetna, naučena, hinjena duhovitost), no u njega je i osmijeh bio sasvim rijetka pojava, što je dodatno pojačavalo distanciju prema publici.

Od retoričkih figura u Karamarkovim su govorima prisutne metonimija (npr.: »Ovo je *stranka* koja je stvorila hrvatsku državu [...]«), metabola, tj. »drugo ime za ponavljanje iste misli različitim riječima (sinonimija) te za ponavljanje istih ili veoma bliskih misli istim riječima (tautologija)« (Bagić, 2012: 186) (npr.: »Hrvatskoj *fale* i *nedostaju* medicinske sestre [...]«, »*Fali* im *domovina* i *nedostaje* im *zavičaj*.«), anafora (uzastopno ponavljanje riječi *politici*, *shvatili* te *budimo ponosni* i *sretni* na početku rečenica), sermonicija (npr.: »Svatili su da smo mi dio svog naroda. Svatili su da smo mi tkivo hrvatskog naroda.«), a daleko su najčešća retorička pitanja. Štoviše, govori su mu prezasićeni retoričkim pitanjima, a čini se kako govornik tomu pribjegava iz dvaju razloga. Prvo, gomilanje retoričkih pitanja strategija je kojom Karamarko izbjegava valjanu argumentaciju te svraća pozornost s nje, a drugi je razlog sugestivna i manipulativna priroda retoričkih pitanja, putem kojih se sugerira jedan odgovor, bez mogućnosti da se na njih odgovori suprotno govornikovu stavu. Nekoliko je i konceptualnih metafora, primjerice NACIJA JE GRAĐEVINA (npr.: »Ovo je stranka koja je *stvorila* hrvatsku državu [...]«), STVARANJE JE DRŽAVE PUTOVANJE/KRETANJE (npr.: »[...] *krenulo* se jednom *stazom*, jednim *putem* i nije se znalo gdje će taj put završiti.«) te POLITIKA JE RAT (npr.: »Nećemo, ponavljam, *ideološki ratovati* [...]«).

Jezične pogreške su pogreške u Karamarkovim govorima sljedeće: nepotpuna uporaba vezničkoga skupa *bez obzira na to* (uporabljeno je *bez obzira*); miješanje čestične skupine *je l'* i uzročnoga veznika *jer* (*i tih se vremena sjetimo jel neki danas žale* umjesto *i tih se vremena sjetimo jer neki danas žale*); uporaba upitno-odnosne zamjenice *šta* umjesto *što*; uporaba razgovornoga izraza (*ajmo govoriti* umjesto *govorimo*); pleonastičko izražavanje uzročnosti (*iz jednostavnog razloga jer oni to puštaju* umjesto *zato što oni to puštaju* ili *jer oni to puštaju*); nepravilna rekcija glagola (*mahanje zastava* umjesto *mahanje zastavama*); nepravilna uporaba

prefiguriranih neodređenih zamjenica u vezi s prijedlogom (*sa nikima* umjesto *ni s kim*, *za ničije* umjesto *ni za čije*); miješanje glagolâ *pričati* i *govoriti* te nepravilna komparacija priloga *radije* (uporabljen je superlativni oblik *najrade*, a komparativ toga priloga glasi *radije*, pa je stoga i superlativ: *najradije*).

9.4. Andrej Plenković

Andrej Plenković rođen je godine 1970. u Zagrebu. Osnovnu je školu pohađao na Jordanovcu, a srednju u Obrazovnom centru za jezike. Pravni fakultet upisao je godine 1988., a diplomirao godine 1993. Na istome je fakultetu završio poslijediplomski studij iz međunarodnoga javnog i privatnog prava te je godine 2002. magistrirao na temu *Subjektivitet EU i razvoj Zajedničke vanjske i sigurnosne politike*. Iste je godine položio i pravosudni ispit. Govori engleski, francuski i talijanski, a služi se njemačkim jezikom.

Godine 1994. započinje svoju diplomatsku karijeru, kada radi kao diplomat u Ministarstvu vanjskih poslova na nizu funkcija, sve do godine 2002. Od 2002. do 2005. obnaša dužnost zamjenika šefa hrvatske Misije pri Europskoj uniji u Bruxellesu, gdje je zadužen za koordinaciju političkih aktivnosti pri Misiji te pripremu podnošenja zahtjeva Hrvatske za članstvo u EU-u. Od 2005. do 2010. zamjenik je veleposlanika u Francuskoj. U travnju 2010. postaje državnim tajnikom za europske integracije u Vladi, gdje upravlja radom Ministarstva na političkim i gospodarskim odnosima s članicama Unije, a ima i istaknutu ulogu u kampanji za referendum o pristupanju EU-u. Kao državni tajnik obnaša i dužnost nacionalnoga koordinatora za Dunavsku strategiju EU-a.

Svoj politički angažman Plenković započinje 22. srpnja 2011., kada postaje zastupnikom HDZ-a u Hrvatskome saboru. Odlukom Hrvatskoga sabora od travnja 2012. do srpnja 2013. jedan je od dvanaest hrvatskih zastupnika promatrača u Europskome parlamentu. Od 1. srpnja 2013. zastupnik je HDZ-a u Europskome parlamentu i član Kluba zastupnika Europske pučke stranke. Nakon relativne pobjede HDZ-a na izborima za Sabor održanim u rujnu 2016., 10. listopada 2016. dobio je mandat za sastavljanje XIV. Vlade RH te je još uvijek na funkciji hrvatskoga premijera i predsjednika HDZ-a (Andrej Plenković, 2019).

9.4.1. Argumentacija

Prvi govor čija analiza slijedi u nastavku onaj je koji je Andrej Plenković održao povodom 29. obljetnice osnutka HDZ-a 17. lipnja 2018. na Jarunu.

Na početku govora okupljene se podsjećaju na razlog okupljanja, a to je prisjećanje na jedinstveno vrijeme za sudbinu hrvatskoga naroda i hrvatske države, »kada su naši utemeljitelji,

predvođeni našim prvim predsjednikom Franjom Tuđmanom, prepoznali ključni trenutak, prijelomni trenutak za stvaranje u povijesti najjače i najuspješnije hrvatske stranke – Hrvatske demokratske zajednice«. Početnim se riječima, dakle, naznačuje važnost HDZ-a kao povijesne stranke, čije je osnivanje i djelovanje, na čelu, naravno, s Franjom Tuđmanom, odredilo sudbinu hrvatskoga naroda i hrvatske države. Slika HDZ-a gradi se i u nastavku:

Ta činjenica, da se to zbivalo 1989. godine, u vrijeme kada su Europu pogodile tektonske promjene: pad Berlinskoga zida, oživotvorenje sna o demokraciji i slobodi mnogih zemalja srednje i istočne Europe, ostvarenje predviđanja poruke Ivana Pavla II. u njegovom govoru u Europskome parlamentu: da trebamo, rekao je to 88., »dati i drugom plućnom krilu Europe da diše«. Tu poruku i taj trenutak iskoristio je i hrvatski narod predvođen dr. Franjom Tuđmanom. To je jedinstven moment.

Sve su riječi, dakako, usmjerene na izgradnju *ēthosa* stranke, pa se tako želi poručiti kako je hrvatski narod, usprkos činjenici da je to bilo nezavidno povijesno razdoblje, obilježeno »tektonskim promjenama«, predvođen Franjom Tuđmanom te na krilima papine poruke, imao hrabrosti i odlučnosti i krenuo u pothvat ostvarenja svojega »vijekovnoga sna« – stvaranja slobodne hrvatske države. Taj san, želi se poručiti, ne bi se ostvario da nije bilo Franje Tuđmana i HDZ-a. Potom govornik izriče činjeničnu tvrdnju kako je HDZ u tom jedinstvenome desetljeću – u vremenima agresije na Hrvatsku, Domovinskoga rata, obrane zemlje, oslobođenja okupiranoga teritorija, nedostatka procesa europske integracije – ostvario sve strateške ciljeve, što potkrepljuje trima primjerima. Prvi je od njih predvođenje napuštanja jednopartijskoga sustava i stvaranja pluralističkoga demokratskoga društva; drugi je tranzicija iz dogovorne ekonomije u tržišno gospodarstvo, a treći tranzicija iz mira u rat, iz rata u mir. Govoreći potom kako se sve to događalo u izrazito kratku razdoblju te kako su te okolnosti zahtijevale vodstvo, odlučnost, viziju, dobro poznavanje povijesti, ali i dinamike promjenjivih međunarodnih odnosa, govornik i dalje uvjerava *ēthosom*, nastojeći pokazati kako su upravo to glavne karakteristike stranke, čime zapravo želi uspostaviti vrijednosti i temelje modernoga HDZ-a.

U nastavku govora govornik se prisjeća kako je jedan od preduvjeta za međunarodno priznanje hrvatske bio Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjima, da bi odmah potom suptilno prozvao oporbu: »To govorim stoga što danas na sceni djeluju mnogi akteri koji niti ih se dobro sjećaju, očito ih niti dobro ni ne znaju niti su ih proučavali.« Nakon toga slijedi kontrast:

Međutim, HDZ je velika, snažna, jaka stranka. Stranka koja danas uživa međunarodni ugled. Jedna od rijetkih stranaka koja je ostala čvrsta, konsolidirana i najčešće u ulozi upravljanja zemljom u odnosu na druge stranke koje su nastale u zemljama srednje i istočne Europe. Ta

snaga i taj kapital koji imamo od sada već trideset godina, čini nas još odgovornijima i poletnijima da i dalje radimo svakoga dana za Hrvatsku i za hrvatski narod. Da to radimo i s osjećajem domoljublja, i s osjećajem državotvornosti, i s osjećajem prepoznavanja trendova s kojima smo danas suočeni.

Kontrastom i autopredodžbama žele se, naravno, naglasiti razlike između HDZ-a i oporbenih stranaka, dapače nastoji se istaknuti HDZ-ova superiornost, a uvjeravanje se ponajprije crpe iz toposa reda (*vrjednije je ono što je starije*), tj. pozivanja na tridesetogodišnje iskustvo i kapital. Također, naglašavajući kako im je to motiv da i dalje svakoga dana rade za Hrvatsku i hrvatski narod, govornik se nastoji prikazati kao dobrohotan, onaj koji radi u interesu svojih građana, čime se inzistira na jednome od triju elemenata aristotelovskoga *ēthosa* – *eunoi*. Potkraj citata javlja se i uvjeravanje *pathosom*, i to uporabom riječi kao što su *domoljublje* i *državotvornost*, pa tako združenost *ēthosa* i *pathosa* tim više doprinosi govornikovo uvjerljivosti i ostavljanju dobra dojma.

Govoreći o suvremenim trendovima, Plenković iznosi vrijednosnu tvrdnju: »Ti su trendovi horizontalni, gotovo univerzalni.« I premda tvrdnju potkrepljuje činjenicama o digitalnoj revoluciji i novim tehnologijama, tj. o njihovoj univerzalnoj prirodi, nije posve jasno što bi trebao označavati atribut *horizontalni*. Potom se iznosi činjenična tvrdnja kako je utjecaj tih tehnologija važan za demokratske institucije i političke stranke, a podupire se činjenicama o brzini reakcije i djelovanja, promociji politika, tumačenju aktivnosti rada Vlade i odluka Hrvatskoga sabora, a onda se zaključuje: »Jer često se stranke u svijetu dijele na one koje imaju kapacitet upravljanja i one koji tu snagu nemaju.« Time govornik čini argumentacijsku pogrešku irelevantnoga zaključka (*non sequitur*) jer nije jasno kakve veze imaju digitalna revolucija i nove tehnologije s kapacitetom upravljanja koje stranke. No ta se poruka dalje koristi za izgradnju *ēthosa*, pa govornik tako iznosi činjeničnu tvrdnju kako nijedna stranka na hrvatskoj političkoj sceni nema takvu sposobnost upravljanja kao HDZ, što potkrepljuje činjenicama o parlamentarnoj većini, izbornim pobjedama u trinaest županija i u 50% gradova i općina, a onda slijedi Plenkovićev zaključak u omiljenoj mu formi – zakučastu jeziku: »To je više od vertikale vlasti (...)« Što mu pak sada znači *vertikala* i u kakvu je odnosu spram *horizontale* primjerice, ponovno ostaje nejasno. Plenković *ēthos* gradi i navođenjem podatka kako se samo u proteklim dvjema godinama HDZ-u pridružilo 13 000 novih članova, čiji je prosjek godina trideset i osam, a tomu je imala poslužiti i semiotičnost, tj. zaključivanje po znakovima: »To znači da nam dolaze ljudi mladi, puni energije, ali istodobno zreli za preuzimanje odgovornosti. To su važne poruke o privlačnosti i ulozi HDZ-a.«

Nadalje, Plenković iznosi činjeničnu tvrdnju kako je HDZ velika stranka, stranka u kojoj ljudi imaju svoje stavove i mišljenja i stranka koja se može nositi s određenim različitostima, ali voditi politiku koja je u interesu Hrvatske. Tvrdnju potkrepljuje sljedećim riječima:

To govorim u punini, svjestan izazova koji su pred nama. U protekle dvije godine uspjeli smo napraviti puno toga na ekonomskom planu. Danas Hrvatska više zarađuje nego što troši, to je dobar osjećaj. Dobar je osjećaj bit predsjednik Vlade koja je uspjela u 2017. imati proračunski suficit. Godinama se to nije dogodilo u Hrvatskoj. Dobar je i osjećaj da nam makroekonomski trendovi idu u prilog.

Navedenim riječima govornik gradi sliku o sebi kao o političaru koji je ponajprije stručan, koji zna procijeniti situaciju i koji se zna nositi s izazovima koju su pred njim, što se podupire i primjerima koji slijede, a riječima kako je dobar osjećaj biti na čelu takve hrvatske Vlade, govornik zapravo uvjerljivost crpe iz svojega institucionalnoga položaja. Osim ustrajanja na *phronēsisu*, u nastavku se naglašava i govornikova *eunoia*: »Prema tome, napore koje radimo radimo za hrvatskog čovjeka, za kvalitetniji život, svjesni da okolnosti uvijek mogu biti bolje, da ima puno problema, ali sve ih rješavamo, i one koje smo u programu planirali i one koje nismo. I ne bježimo ni od jednog problema (...)«

Pri kraju govora iznosi se vrijednosna tvrdnja kako je međunarodno ozračje kompleksno, a podupire se primjerima Austrije i Njemačke, tj. primjerima migracija i intenziviranja istočnomediteranske i balkanske rute u izbjegličkomigracijskome valu. A onda se nastoji istaknuti kako se za razliku od nekih drugih HDZ nije odlučio niti za barikade niti za bodljikave žice između Hrvatske i BiH, već za ulaganje u tehnologiju i kapacitete granične policije jer nastoji pomiriti poštivanje hrvatskoga zakonodavstva, promjenjivih europskih propisa, međunarodnih konvencija, ali isto tako i načelo solidarnosti u Europi i poštivanje ljudskih prava onih koji su ugroženi. Tako govornik zapravo gradi svoj *ēthos* jer se prikazuje kao političar koji u izazovnim i kriznim situacijama zna razmišljati hladnom glavom i donijeti optimalnu odluku te kako vodi računa o mnogim stvarima, dakle odluke ne donosi naprečac, a osobito mu je važan i ljudski faktor, tj. prava ugroženih ljudi, pa se tako stječe dojam i o govornikovoju empatiji i socijalnoj osjetljivosti. Čitav dojam još jednom podcrtava pozivajući se i na kognitivni autoritet u vidu Agencije za europsku graničnu i obalnu stražu (Frontexa): »Međutim, Frontex je tu, pomaže nam i financijski i operativno, a Hrvatska se pokazala kao pouzdan partner, a HDZ će, kao što je u svim prilikama bio izrazito odgovoran, i na ove izazove znati odgovoriti.«

Na samome kraju govora, osvrćući se na mlade, Plenković izvještava o promociji HDZ-ovih polaznika Političke akademije Zaklade hrvatskoga državnoga zavjeta i zahvaljuje se svima koji su tomu doprinijeli, a odjavom govora pokazuje kako vodi računa o *kairosu*, pa tako

govori o uspjehu Hrvatske nogometne reprezentacije na aktualnome Svjetskome nogometnome prvenstvu u Rusiji, što je imalo poslužiti ležernu svršetku, ostavljanju dobra dojma i svojevrсноj identifikaciji: »A posebno mi je drago da, evo, gledajući ove naše sportske zvijezde možemo nakon jučerašnje pobjede Hrvatske imati razloga za slavlje i veselje i zajednički čestitati Hrvatskoj nogometnoj reprezentaciji na sjajnom uspjehu jučer. Hvala vam puno, zadovoljstvo je biti s HDZ-om.«

Drugi Plenkovićev govor čija analiza slijedi u nastavku onaj je koji je predsjednik HDZ-a održao na predizbornome skupu u Požegi 4. rujna 2016.

Na početku govora Plenković se poziva na izjavu svojega predgovornika, koji je rekao kako je V. izborna jedinica pobjednička jedinica, obrazlažući tu tvrdnju na sljedeći način: »Točno je, V. izborna jedinica je jedna od naših najsnažnijih utvrda, ona na čijem rezultatu temeljimo sve ono što nas nosi ka ukupnoj pobjedi 11. rujna.« Govoreći kako na rezultatu u V. izornoj jedinici, koja obuhvaća Požeško-slavonsku, Brodsko-posavsku i Vukovarsko-srijemsku županiju, temelje sve što ih nosi k pobjedi na parlamentarnim izborima, Plenković je počinio argumentacijsku pogrešku zanemarivanja alternative jer je zanemario ostale izborne jedinice i njihove rezultate. No to je zapravo u službi dodvoravanja publici, odnosno stvaranja naklonosti prema govorniku, a odmah u nastavku gradi se *ēthos* stranke isticanjem duha zajedništva i požrtvovnosti HDZ-ovih kandidata u upravljanju Slavonijom: »I kad su bili lokalni izbori i kad su bili županijski izbori, jedni druge smo pomagali. Ono što sam uvijek osjećao ovdje to je želja naših kandidata, naših ljudi, naših članova da učine maksimalan napor za našu Slavoniju.« Potom govornik iznosi činjeničnu tvrdnju kako iz HDZ-ova programa »zrači svojevrсни projekt Slavonije«, a to se potkrepljuje prioritetima na kojima taj program počiva: novim zakonom o poljoprivrednome zemljištu i obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, kvalitetnijim mehanizmom povlačenja sredstava iz EU-fondova i korištenjem sredstava za ruralni razvoj, a osobito se naglašava samodostatnost domaće poljoprivredne proizvodnje, s naglaskom na stočarstvo. Također, govori se i o poticaju za mlade poljoprivrednike, što bi se ostvarilo darovanjem, zakupom ili koncesijom zemlje.

U nastavku govornik iznosi činjeničnu tvrdnju kako je ova kampanja, za razliku od ranijih kampanja, bitno drukčija te nastavlja:

A znate zbog koga je drukčija? Zbog HDZ-a, najjače stožerne stranke, koja je ovim izborima pristupila moderno, okrenuto budućnosti, entuzijastično, ambiciozno, inspirirajuće, sa promjenom ukupne kulture dijaloga, komunikacije, razgovora, rasprava o konkretnim pitanjima, a ne o pitanjima koja nas dijele.

Iz govornikovih se riječi može razabrati kako je svjestan stanja u stranci prije njegova dolaska na funkciju predsjednika, tj. svjestan je apsolutnoga fijaska koji je HDZ doživio na čelu s Tomislavom Karamarkom, i to ne samo kada je riječ o izbornim rezultatima nego uopće o stilu vođenja stranke, a još više samoj retorici. I upravo na to cilja Plenković i detektira ključne točke, koje su za Karamarkova predsjedavanja bile slaba mjesta HDZ-ove retorike – kultura dijaloga i kultura komunikacije uopće. U posljednjoj rečenici citata vidi se kako se Plenković koristi riječima kao što su *dijalog, komunikacija, razgovor, rasprava*. Samim time poručuje kako je politika za nj suradnja, razmjena mišljenja, civilizirana, konstruktivna rasprava, dok je, valja se prisjetiti, za Karamarka politika ratovanje te je on poticao upravo ono što Plenković ovdje izrijeком odbacuje, a to je retorika podjela. Osnovna je, dakle, Plenkovićeva poruka kako je njegovim dolaskom na mjesto predsjednika stranke HDZ na neki način pročišćen, kako su loše stvari stubokom promijenjene, dapače iskorijenjene, te kako više nema mjesta za greške koje su prethodile njegovu mandatu. To je, uostalom, najzornije predočeno i HDZ-ovim izbornim sloganom – *Vjerodostojno*.

Ipak, temu podjela govornik sada seli na teren oporbe i obrušava se na nju:

Pogledajte ovu izbornu kampanju. Tko su politički akteri koji guraju teme koje dijele hrvatski narod? To nije HDZ, dragi prijatelji. To su oni koji su imali šansu četiri godine, a nisu je iskoristili. Dapače, dijelili su hrvatsko društvo. Ukinuli su pokroviteljstvo nad blajburškom tragedijom, važnim konsekvencijalnim pitanjem koje je dogovoreno ranije, koje je otvorilo temelje podjela u javnosti i počelo obilježavati ljude na lijeve i desne. Donijeli su, samo tri dana prije članstva u EU-u, onaj sramotni *lex Perković*.

Činjeničnu tvrdnju kako Kukuriku koalicija dijeli hrvatsko društvo Plenković potkrepljuje činjenicom o ukinuću pokroviteljstva nad blajburškom tragedijom, što je rezultiralo, kako kaže, podjelom ljudi na lijeve i desne. Također, činjenicom da je ta ista koalicija 28. lipnja 2013., samo tri dana prije ulaska Hrvatske u EU, donijela tzv. *lex Perković*, tj. izmjenu Zakona o pravosudnoj suradnji u kaznenim stvarima s državama članicama Europske unije kojom je spriječeno izručenje Josipa Perkovića Njemačkoj, Plenković zapravo želi ukazati na nedosljednost, neodgovornost i nevjerodostojnost oporbe, što se naglašava i u nastavku:

Kada želite postati dio neke šire zajednice, sustava vrijednosti, onda morate pokazati konzistentnost, dosljednost, vjerodostojnost, biti pouzdani u onom što radite, a ne na neki sitni način, izmjenom jednog zakona, pokušati napraviti – što? Zaštititi ljude koji su bili dio lanca državnoga terorizma za vrijeme bivše Jugoslavije. To, dragi prijatelji, odgovorna stranka, stranka koja hoće upravljati zemljom u budućnosti, ne smije raditi. I to je ta ključna razlika na ovim izborima. Da je samo to bila greška Kukuriku vlasti, ne treba im se pružiti šansa da ponovno preuzmu odgovornost za Hrvatsku.

Dakle, negativnim heteropredodžbama, koje podrazumijevaju nekonzistentnost, nedosljednost, nevjerodostojnost, nepouzdanost i neodgovornost, Plenković nastoji zatrti *ēthos* svojih političkih protivnika, ali istovremeno posreduje predodžbe o sebi i svojoj stranci (autopredodžbe) kao onima koji utjelovljuju spomenute vrijednosti u kojima se korijeni pak njihov *ēthos*, stoga ni spomenuti slogan u predizbornoj kampanji nije slučajan. *Ēthos* se oporbe u nastavku potkopava činjenicama, tj. ukazivanjem na raskorak između njihovih predizbornih obećanja i ostvarenja tih obećanja, pa se tako ističe gospodarski pad umjesto obećana gospodarskoga rasta, dvostruki pad kreditnoga rejtinga umjesto njegova rasta, podizanje stope PDV-a za 2% umjesto poreznoga rasterećenja, broj blokiranih ljudi koji se povećao za 100 00 umjesto boljega gospodarskoga i socijalnoga položaja ljudi itd. Sve su to snažni i teško oborivi argumenti kojima se sasvim legitimno spočitava oporbi, s obzirom na to da su kao predstavnici izvršne vlasti izravno odgovorni za navedena pitanja. Naravno, nakon govora o oporbi, Plenković prelazi na sebe i svoju stranku, služeći se kontrastom kako bi naglasio razlike:

Za razliku od njih (...), napor koji mi radimo ovdje, koji rade ovi ljudi koji stoje uz mene, koji stoje iza našega programa, koji stoje iza želje da HDZ bude središnja snaga razvoja Hrvatske na moderan, europski način, dostojanstven, državnički, odgovoran u svemu što radimo. (...) Od onoga što radimo u gospodarstvu, što radimo u svim granama koje se dotiču našega programa, mi, dragi prijatelji, nudimo promjenu. Oni koji ste članovi HDZ-a, tu promjenu osjećate, prepoznajete je, vidite je. Ja koji sam došao s tom namjerom, naišao sam na otvorena vrata. Gdje god sam govorio, gdje god sam slao poruke, gdje god su ljudi čuli ton, ideju, put kojim želimo ići, dobio sam veliku podršku. Upravo zbog toga poruka promjene, poruka vrijednosti, poruka vjerodostojnosti koju provodimo unutar HDZ-a, a sada je želimo, nakon što dobijemo povjerenje naših ljudi na izborima, primijeniti i na Hrvatsku.

Ponovno se može primijetiti kako Plenković ne odustaje od ključnih vrijednosti, a to su moderan, europski orijentiran, dostojanstven i vjerodostojan HDZ. Ipak, činjeničnu tvrdnju kako HDZ nudi promjenu loše je argumentirao. Kako bi ju potkrijepio, napravio je argumentacijsku pogrešku *ad populum* govoreći kako oni koji su članovi HDZ-a tu promjenu osjećaju, prepoznaju i vide, čime se zapravo podilazi publici, i to se podilazi samo dijelu publike – članovima HDZ-a. I dobro, neka bude da zaista članovi HDZ-a to vide i osjećaju (što nipošto ne znači da je takav argument prihvatljiv – nije), pa ih nije potrebno dodatno uvjeravati, no postavlja se pitanje što je s onima koji nisu članovi HDZ-a? Govornikovom se tvrdnjom, naime, implicira kako takvi birači, dakle oni koji nisu članovi HDZ-a, te promjene ne vide, ne osjećaju i ne prepoznaju ih, stoga je svoju tvrdnju mogao valjano argumentirati ako ne zbog svih birača i onih kojima se obraća, a ono barem zbog, eto, tih ljudi. I dok *logos* ostaje manjkav, Plenković vrlo brzo prelazi na teren kojim najbolje vlada, a to je, dakako, uvjeravanje *ēthosom*. Svoj *ēthos*

gradi isticanjem stručnosti, kompetentnosti i vjerodostojnosti, a sebe portretira kao lidera koji unosi promjene u stranku, a potom će ih primijeniti i na Hrvatsku, što se čak i izrijeком govori. No ostaje dojam kako je čitav taj teret pao na njega sama, a teško je vjerovati kako jedna osoba, ma koliko bila stručna, uvjerljiva i retorički izvrsna, može HDZ-u vratiti toliko poljuljanu vjerodostojnost. Tom dojmu, naravno, doprinosi Plenković sam svojom retorikom i argumentacijom, kojoj nedostaje barem sporadično pozivanje na stručne autoritete, dakle stručne suradnike jer time ne samo da bi uvjeravanje *logosom* bilo izvrsno nego bi i puno jače temelje stvorio za omiljeli mu element uvjeravanja – svoj *ēthos*. Govoreći u nastavku kako je nekoliko ljudi iz njegovog tima, uključujući i njega sama, bilo izabrano u Europski parlament te kako su ondje mogli ostati, raditi i dalje svoj posao, ali došli su biti odgovorni prema hrvatskim ljudima i dati dodatni prilog boljitku Hrvatske 2016. Plenković ponovno gradi svoj ekstrinzični *ēthos* pozivajući se na kompetencije, stručnost i iskustvo u Europskom parlamentu, a želi se prikazati i kao dobrohotan političar, koji nije mogao sjediti »skrštenih« ruku u Parlamentu, već je imao potrebu vratiti se u svoju zemlju i poduzeti konkretne mjere koje su i interesu hrvatskoga naroda.

Svjestan čitava kaosa oko sastavljanja Vlade koji se zbio nakon lanjskih izbora, kada je premijerom postao Tihomir Orešković, Plenković upozorava na važnost uvjerljive pobjede na predstojećim izborima, a lanjski primjer upravo je poslužio kao svojevrsno upozorenje i signal biračima: »Ne želite li da se takva situacija ponovi, glasujte za HDZ.«, a onda nastavlja:

Siguran sam da je premijer Orešković dobronamjerno došao pomoći zemlji kao čovjek koji dolazi iz dijaspore, koji ima iskustva, međutim, uz svu tu dobru volju, pokazalo se, dragi prijatelji, da institucije imaju jednu jednostavnu logiku funkcioniranja, a to je legitimitet. Nema ništa bez izbornog legitimiteta. Bi li ja postao sutra predsjednik uprave Teve? Ne znam, teško, sigurno ne bi tako lako. I to je poanta ključnog trenutka koji se odvija točno od danas osam dana. To je taj moment kada ljudi moraju odlučiti da li će birati nešto što je staro, potrošeno, već viđeno i loše ili će birati nešto novo, pouzdano, utemeljeno na znanstvenim priložima, sa vrlo konkretnim mjerama, sa dokazanim ljudima, jednom riječju – vjerodostojno!

Navodeći primjer bivšega premijera Oreškovića, Plenković ponovno nastoji ukazati na legitimitet, na vjerodostojnost. Navedenim riječima želi se reći kako Tihomir Orešković, bez obzira na izvrsnu poslovnu karijeru, zapravo nije imao legitimitet za obnašanje funkcije premijera. To se potkrepljuje argumentom reciprociteta koji je iskazan u formi ilustracije o predsjedavanju upravom Teve jer je, naime, i sam Orešković svojevremeno bio financijskim direktorom te tvrtke u Europi. Potkraj citata antitezom se žele naznačiti razlike između HDZ-a

i oporbe, no ponovno izostaju konkretni podaci o tome koje su to nove promjene i konkretne mjere te tko su napokon ti »dokazani ljudi« koji stoje uz bok Andreju Plenkoviću.

Na kraju govora biračima se ponovno ukazuje na važnost toga jednog zaokruživanja, i to vrlo retorički učinkovito – navođenjem primjera Francuske, koja ima dvokružni sustav izbora, pa u prvome krugu glasuju srcem, a u drugome *ratiom*; no kako se u Hrvatskoj glasovanje odvija samo u jednome krugu, Plenković svoj govor završava sljedećim riječima: »(...) ja vas pozivam da 11. rujna budete mudri, budete racionalni, al da budete i srčani, budete energični i kažete jasno »ne« onome što je bilo i nije vrijedilo, »da« onome što je novo, kvalitetno, pouzdano, zavrjeđuje šansu i vjerodostojno donosi boljitak svim hrvatskim ljudima.«

9.4.2. Govorna izvedba

Andrej Plenković ima ugodan, nizak i čvrst glas, srednje glasnoće, bez supralaringalnih modifikacija i modalne fonacijske vrste. Dikcija mu je primjerena, izgovornih mana nema, asimilacije ostvaruje, a od izgovornih pogrešaka tek se okazionalno javljaju apokopa (*doći* → *doć*) i sinkopa (*milijardu* → *miljardu*). Govornikov naglasni sustav sastoji se od triju naglasaka; nedostaje, naime, kratkouzlazni naglasak, a i česti su silazni naglasci na nepočetnim slogovima, pa tako i na zadnjemu slogu (*fantastičan, refôrma; kapitâl, dijalog, subjèkt*), što su obilježja tzv. općeprihvaćena izgovora. Izražajnost je vrlo dobra, postoje logičke stanke i logička isticanja, ritam je primjeren, tempo također, a glatkoća izvrsna.

Govorna izvedba Andreja Plenkovića na zavidnoj je razini. Ugodan glas, dobra dikcija, izvrsna fluentnost i govorna elegancija elementi su koji doprinose njegovoj uvjerljivosti i dojmu civilizirana, stručna i samouvjerena političara. Jedna je od njegovih zaštitnih osobina smirenost, staloženost, zbog čega se stječe dojam kako svim problemima pristupa smireno, hladne glave, dobro ih analizira i ne donosi odluke naprečac. U svojem predizbornome govoru višestruko je isticao kulturu dijaloga, komunikacije, a može se reći kako nije sve ostalo na pukim obećanjima i floskulama – Andrej Plenković svojim primjerom zaista pronosi rečeno, svjedoči kulturu dijaloga. To osobito dolazi do izražaja u sučeljavanjima s političkim protivnicima i odgovorima na različita prozivanja – svojom smirenošću u uzvraćanju i civiliziranim načinom posredovanja poruke pokazuje kako se na sitne provokacije i uvrede može oštro odgovoriti, a da se pritom rasprava ne spusti na razinu osobnih uvreda i degutantnih poruka; pokazuje kako politička komunikacija uopće, čak i u nas, može nadići razinu kakve terevenke i voditi se uzusima uljuđene komunikacije. Ipak, treba priznati kako u posljednje vrijeme i sam Plenković pomalo gubi kompas koji je imao na početku stupanja na političku scenu, pa sve češće poseže za diskreditiranjem političkih protivnika putem osobne razine, što katkada ostavlja i dojam

bahatosti i drskosti. Također, spomenuta smirenost i staloženost, koje su, očito, i dio govornikova karaktera, katkada Plenkovića i sputavaju da ostvari svoj puni govornički potencijal. Naime, razlog zašto je i pri procjeni govorne izvedbe izražajnost u ukupnome dojmu procijenjena kao dobra (a ne izvrsna) taj je što je upravo u javnim nastupima, osobito u takvim vrstama govora kao što su govor na obljetnici i govor na predizbornome skupu, Plenković presmiren, prestaložen, što katkada – i to osobito kada je riječ o ozbiljnijim, osjetljivijim temama i problemima – u dojmu može prijeći u potpuno oprečnu i nepoželjnu vrijednost, a to je blagost, to je mlakost. Netom navedeno zapravo je tipičan primjer kako ono što je uglavnom pozitivna govornikova strana u određenim situacijama može postati predmetom spočitavanja i kritika. Upravo je ključna riječ u prethodnoj rečenici *situacijama* – i tu je zapravo korijen Plenkovićeva spoticanja. Naime, smirenost i staloženost ne mogu – kao ni jedne druge osobine, ma koliko pozitivne one bile – biti univerzalnim receptom kada je riječ o retorici, kada je riječ o govornoj izvedbi. Kako će koji govornik izvesti svoj govor i kojim će se sredstvima služiti, ponajprije određuje *situacija*! Drugim riječima, govorna bi izvedba, među ostalim, trebala biti rezultat promišljanja trenutka u kojemu se govori, okolnosti u kojima se govori (konteksta) i, najvažnije, publike kojoj se govori; ukratko – poznavanja *kairosa*. Tu bi se Plenković svakako mogao ugledati na Sanadera, političara čija je govorna izvedba zoran primjer ukorijenjenosti u *kairos*. U svojim gestama i mimici Plenković je također smiren, ne pretjeruje, pa se ne odvrća pozornost sa sadržaja govora, već se svrhovito prati izrečeno. Gesta kojom se najčešće koristi jesu prsti spojeni u šiljak ili tzv. zvonik, koja nagovještava pouzdan, samouvjeren i nadmoćan stav (Pease i Pease, 2012: 131–132). Uz to, na predizbornome skupu u Požegi, govornik je čitavo vrijeme imao blagi osmijeh, ali ne onaj cinični ili hinjeni, što ostavlja pozitivan dojam, dojam susretljivosti, zbližavanja, zainteresiranosti za temu i želje da se to prenese i na publiku. Valja reći i to kako je Plenković prilikom govora povodom obljetnice imao pripremljene bilješke, no gotovo nijednom nije pogledao u njih, što samo govori koliko se dobro pripremio i ozbiljno shvatio situaciju. Na predizbornome skupu u Požegi govorio je naizust, a u obama govorima kontakt očima bio je svrhovit, a pogled ravnomjerno raspoređen.

9.4.3. Govornički stil

Andrej Plenković u svojim je govorima uglavnom jasan, koncizan, precizan, a slikovitost je izrazâ svrhovita. Budući da je po naravi smiren, ta se smirenost očituje i u njegovu govorničkome stilu. Političar je to koji govori konstruktivno, optimistično, bez suviše afektacije i dramatizacije, lišeno euforije. Svoju prirodu osobito dobro rabi u konfliktnim situacijama. Ne ulazi pretjerano u konflikte sa sugovornicima te vješto zaobilazi i ublažava

provokacije, ali to ne znači da kad treba reagirati i odgovoriti na njih da on to ne čini. Štoviše, Andrej Plenković ima osjećaj za to kada i kako odgovoriti, i tu se upravo vidi profinjenost njegova izraza, ali i ukusa, pa tako hrvatski premijer vlastitim primjerom svjedoči toliko zagovaranu kulturu dijaloga. Može se dapače reći kako Plenković donekle njeguje tzv. asertivni komunikacijski stil, koji podrazumijeva sposobnost izražavanja vlastitih pozitivnih i negativnih misli i osjećaja na neagresivan način i bez kršenja prava druge osobe. Kroz političko iskustvo Plenković se izvještio i u izbjegavanju političkih nedostataka i neugodnih pitanja, kao i isticanju vlastitih prednosti i prednosti svoje stranke u odnosu na oporbu. Zanimljivo je ovdje načas usporediti Karamarkov govor povodom HDZ-ove obljetnice i Plenkovićev govor. Kao što se vidi, obojica su govorila u povodu iste svečanosti, no osim izvedbeno, ti su govori i sadržajno i stilski dijametralno različiti. Dok je Karamarko posve promašio bit takva trenutka i u središte svojega govora stavio napad na oporbu, Plenković je čitav govor posvetio stranci kojom predsjedava, njezinim vrijednostima i njezinu mladu naraštaju. Kada se dotiče svojih političkih takmaca, on to čini u svega dvije rečenice, i to veoma suptilno i veoma profinjeno, bez izravnoga upiranja prstom u pojedince, a još manje vrijeđanja, diskreditiranja i omalovažavanja. Svime time šef HDZ-a pokazuje da je svjestan važnosti javnoga nastupa, ali i situacije u kojoj govori. Svatko tko je barem jednom malo duže slušao Andreja Plenkovića zasigurno je mogao uočiti njegovu elokvenciju i govornu eleganciju, a sporadična je i pojava blaga humora kao govornoga začina.

Ipak, kao što mu (pretjerana) smirenost, rečeno je, katkada odmaže u govornoj izvedbi i ukupnu dojamu, tako mu i elokvencija nerijetko uzima svoj danak. Naime, otkad se pojavio na političkoj sceni, Plenković vuče jednu boljeticu, a to je zanemarivanje publike kad je riječ o izboru riječi, odnosno odsutnost mjere prilikom uporabe stručnih, običnoj publici značenjski neprozirnih riječi. Stoga nije rijetkost da Plenković posegne za pravnom terminologijom ili da pod svaku cijenu poseže za složenim, nefrekventnim riječima želeći zvučati »učeno«. Kao da nije svjestan koliko je tanka linija između one rječitosti koja u publike izaziva udivljenje i one koja pak može zvučati smiješno, pretjerano, suvišno. To se primjećuje i u ovom korpusu, pa će tako Plenković reći: »(...) nismo *optirali* niti za ograde, niti za barikade (...)«, kao da mu je toliko teško bilo preko usta prevaliti izraz »nismo *se odlučili* niti za ograde, niti za barikade (...)«. Riječi poput spomenute u svakodnevnu su sporazumijevanju posve rijetke, zapravo nepostojeće, no kako se iz čitava konteksta ipak može razabrati značenje, tim više – nakon što se značenje shvati – u publike ostaje dojam prisposodiv retoričkim pitanjem *Čemu to?* Još je gora situacija kada se Plenković koristi riječima koje su široj publici poznate, no u njegovoj uporabi, tj. kontekstu u okviru kojega ih rabi, postaju potpuno nedokučive. Takva je situacija u

analiziranim govorima s izrazima kao što su *horizontalne promjene*, *horizontalni trendovi* i *vertikala vlasti*. Naravno da to ima veze s argumentacijom, tj. ako u novome surječju inače poznatim riječima prida novo značenje, a ono se ne može umah iščitati iz njihova izraza ili postojećega znanja o njima, govornik ih je dužan objasniti, no ako to ne učini, takvo što itekako utječe i na govornikov stil jer se posljedično narušava jasnoća izraza. Za kraj ovoga prvoga dijela o Plenkovićevu retoričkome stilu valja upozoriti na činjenicu kako je hrvatski premijer počeo pomalo skretati s onoga dobra retoričkoga puta (a kakav je i ovdje dijelom opisan) koji je počeo tabati postavši dijelom političke elite. Čini se kako i on počinje podlijegati (uvriježenj) hrvatskoj političkoretoričkoj praksi – ili se pak toliko osilio, svjestan činjenice da mu u recentnoj hrvatskoj politici rijetko tko može parirati – pa se diskreditiranje političkih protivnika putem *ad hominem* argumenata može sve češće čuti iz njegovih usta, a nerijetko je i otresit, samodopadan u odgovorima, što ostavlja dojam bahatosti i arogancije.

Od retoričkih figura u Plenkovićevim govorima mogu se naći metonimija (npr.: »On nas obvezuje i on nam daje šansu da *stranka* bude još aktivnija.«, »Ona je drukčija zbog *HDZ-a*, najjače stožerne stranke [...]«, »I zato poručite svima da je glavni cilj *HDZ-a* da povrati povjerenje [...]«), personifikacija (npr.: »[...] da *stranka* bude još aktivnija.«), antiteza (npr.: »Danas Hrvatska više *zarađuje* nego što *troši*.«), a najzastupljenija je anafora (npr.: »*To* je više od vertikale vlasti, *to* je velika potpora politici naše stranke [...]«). Zauzimajući jako sintaktičko mjesto (početak rečenice), anafora – ovisno o kontekstu – anafora naglašava kakvu iznimnu misao ili osjećaj, autorovu ili govornikovu opsesiju, zaokuplja pozornost primatelja te čitavom iskazu priskrblijuje ritmičnost i harmoničnost (Bagić, 2012: 35). U Plenkovićevu govoru lijep je broj i konceptualnih metafora, a to su: POLITIKA JE KAZALIŠTE (npr.: »To govorim stoga što danas na *sceni* djeluju mnogi akteri [...]«), POLITIKA JE USMJERIVANJE KRETANJA (npr.: »To je velika potpora politici stranke za ono što radimo i za *smjer* u kojem vodimo Hrvatsku«), POLITIČKA JE STRANKA RAČUNALO / RAČUNALNI TVRDI DISK (npr.: »[...] mislim da je tu važno da svi prepoznate pokušaj onih koji bi htjeli doć na mjesto HDZ-a da nas *defragmentiraju* [...]«), IZBORNA JE JEDINICA GRAĐEVINA (npr.: »Točno je, V. izborna jedinica je jedna od naših najснаžnijih *utvrda* [...]«), IZBORI SU SPORTSKO NATJECANJE (npr.: »Od 2011. imali su pet izbornih utakmica, sve su ih izgubili, svih pet.«), POLITIKA JE KRETANJE/PUTOVANJE (npr.: »[...] gdje god su ljudi čuli ton, ideju, *put* kojim želimo ići [...]«, »Ne želimo da budemo na začelju toga *vlaka* [...]«), POREZ JE FIZIČKI TERET (npr.: »Jer samo promjena [...] koja je usmjerena na *rasterećenje* poreza [...]«) te POLITIČKA JE STRANKA OSOBA (npr.: »*Rastu* male, protestne stranke.«).

Jezična je ispravnost na zadovoljavajućoj razini, no može se naći pokoja jezična pogreška, kao što je pleonazam (*vremensko razdoblje* umjesto samo *razdoblje* ili *period*); nepravilna uporaba glagola *koristiti se* (*da koriste digitalnu tehnologiju* umjesto *da se koriste digitalnom tehnologijom*); uporaba naveska u prijedlogu *s(a)* u neprimjerenom okolini; uporaba sveze *po meni* umjesto *po/prema mojemu mišljenju*; pogrešna uporaba lične zamjenice u konstrukciji *Oni koji ste članovi HDZ-a* (umjesto *[Vi] koji ste članovi HDZ-a*), nepravilna uporaba aorista pomoćnoga glagola *biti* u 1. l. jd. (*bi* i *ne bi* umjesto *bih* i *ne bih*) te nepotpuna uporaba vezničkoga skupa *bez obzira na to* (uporabljen je samo oblik *bez obzira*).

10. Zaključak

U radu je provedena deskriptivna analiza govora četiriju predsjednika HDZ-a, u razdoblju od vremena osnutka stranke pa sve do suvremenosti. Tako su retoričkom analizom bili obuhvaćeni redom Franjo Tuđman, Ivo Sanader, Tomislav Karamarko te aktualni predsjednik HDZ-a i predsjednik hrvatske Vlade Andrej Plenković. Svaki je govornik bio zastupljen dvama govorima, i to tako da je jedan bio govor na obljetnici (pa bi prema tome ponajprije pripadao epideiktickome žanru), a drugi govor na predizbornome skupu (što ga svrstava u deliberativni žanr). Iznimka je jedino drugi govor Ive Sanadera jer nije bilo moguće doći do videozapisa govora na predizbornome skupu, stoga je kao alternativa uzeto Sanaderovo gostovanje u HRT-ovoj emisiji *Nedjeljom u dva*, ponajprije zbog argumentativnoga potencijala takva televizijskoga formata. Svaki govor analiziran je na trima razinama: na razini argumentacije, na razini govorne izvedbe te na razini govorničkoga stila. Na argumentacijskoj razini ispitivano je sljedeće: formulacija i vrsta tvrdnji, način uvjeravanja (*logosom*, *ēthosom* ili *pathosom*), zastupljenost očitosti i logičkih veza te prisutnost argumentacijskih pogrešaka. Na razini govorne izvedbe analizirali su se glas, dikcija (izgovor), izgovorne mane, izgovorne pogreške, naglasci, izražajnost te glatkoća (fluentnost), a usto je pozornost posvećena i neverbalnim znacima. Na stilskoj razini pak parametri za analizu bili su jasnoća, slikovitost/zornost i (ne)prikladnost izraza te ornamenatnost, uporaba retoričkih figura, osobito konceptualne metafore.

Provedena retorička analiza iznjedrila je zapažanja koja slijede u nastavku, a ponajprije slijedi osvrt na argumentacijsku razinu analize.

U govoru na obljetnici Franjo Tuđman rabi sve četiri vrste tvrdnji (činjenične, vrijednosne, kauzalne i političke), s tim da su najfrekventnije činjenične i političke tvrdnje. U tomu je govoru tek jedna politička tvrdnja koja je ostvarila gotovo punu formalnu strukturu

(postoji preliminarna argumentacija i iznošenje prijedloga, no izostaju argumenti za taj prijedlog), dok su druge ostale tek na načelnoj, izraznoj razini. Od logičkih veza primjetno je služenje dedukcijom, kauzalnošću i analogijom, a od očitosti javljaju se činjenice, toposi (tradicije, opasnosti i prijetnje), argumenti autoriteta, primjeri te povijesni podaci. Također, Tuđman se nerijetko koristi i retoričkom taktikom kontrasta kada želi poduprijeti retoriku *Mi – Oni*. Posve je dominantno uvjeravanje *pathosom*, koje se redovito podupire isticanjem vrijednosti kao što su suverenitet, građanske slobode i prava, zatim identifikacijom s publikom te izgradnjom političkoga mita o urotničkome neprijatelju. Od argumentacijskih se pogrešaka javljaju kriva analogija te pozivanje na tradiciju (po principu: *oduvijek smo tako činili, pa tako trebamo i sada*). U govoru na predizbornome skupu najfrekventnije su činjenične tvrdnje, a rjeđe se javljaju i kauzalne tvrdnje. Od logičkih veza javljaju se dedukcija (entimem) i kauzalnost, a očitosti su primjeri te legitiman *slippery slope* argument. I u ovom govoru Tuđman rabi kontrast, no ovaj puta kako bi istaknuo razlike dvaju povijesnih trenutaka. Kada je riječ o načinu uvjeravanja, ponovno je u prvomu planu *pathos*, s tim da se on ovdje, uz identifikaciju (dapače konstupstancijalnost), podržava i elementom strateškoga manevriranja – kondenzacijskim simbolima u vidu hrvatske zastave i hrvatskoga grba. Kao argumentacijske pogreške izdvajaju se nedefiniranje apstraktnih ili nejasnih pojmova te zanemarivanje alternative.

U svojem govoru te gostovanju u emisiji Ivo Sanader najčešće poseže za činjeničnim, a nešto rjeđe za političkim tvrdnjama. Od logičkih veza prisutne su dedukcija, analogija, semiotičnost i kauzalnost, a od očitosti primjeri, argumenti autoriteta (i kognitivni i administrativni), ilustracija, činjenice, citat, disocijacija koncepata te argument reciprociteta. I Sanader se koristi kontrastom, i to ističući razlike između dvaju povijesnih trenutaka, konkretno između godine 2003. i 2007. Kada je riječ o načinu uvjeravanja, treba reći kako Sanader vješto kombinira *ēthos* i *pathos*, čime publici djeluje još uvjerljivijim. *Ēthos* najčešće gradi na temelju postignućâ u proteklomu razdoblju, ali i na institucionalnome položaju u društvenoj hijerarhiji, dok *pathos* konstituira putem vrijednosti kao što su slobodna i neovisna država, hrvatski branitelji i njihova prava te putem kondenzacijskih simbola hrvatskoga barjaka i hrvatskoga grba. Od argumentacijskih pogrešaka uočene su prenapla generalizacija, *mutatio controversiae* ili *red herring*, *ad populum*, *ad hominem* (putem kvalifikacija) te izostanak definicije za pojedine apstraktne i nejasne pojmove. Treba napomenuti da je veći broj argumentacijskih pogrešaka u Sanaderovu slučaju uvelike povezan i s formom intervjua, koji je dakle dijaloška forma, pa je izglednije da će u takvoj situaciji, kada ga voditelj pitanjima stjera u škripac,

govornik počiniti argumentacijsku pogrešku, negoli u samu govoru na obljetnici ili predizbornome skupu, koji su u biti monološke forme.

Tomislav Karamarko u govoru na obljetnici rabi sve četiri vrste tvrdnji, no najčešće su to činjenične i kauzalne tvrdnje. Od logičkih veza mogu se uočiti dedukcija, kauzalnost i analogija, a od očitosti uglavnom su to samo primjeri (ne računajući govorniku toliko omiljele citate domoljubnih estradnih pjesama). Kako bi podupro retoriku *Mi – Oni*, i Karamarko rabi kontrast. Kao način uvjeravanja posve je dominantan *pathos*, i to baš onaj tuđmanovski, pa najčešće izvire iz uobičajenih vrijednosti kao što su slobodna država i demokracija te emocionalno nabijenih izraza. Od argumentacijskih pogrešaka prisutni su *ad hominem* (kvalifikacije), kriva analogija, *straw man* te populizam. U govoru na predizbornome skupu dominiraju činjenične tvrdnje, a od logičkih se veza uočavaju dedukcija, analogija i kauzalnost. Kao očitosti prisutne su činjenice, argument analogije te podaci. Dominantan način uvjeravanja opet je *pathos*, koji se podržava vrijednostima kao što su sloboda, neovisnost i demokracija, zatim uporabom kondenzacijskih simbola hrvatske zastave i hrvatskoga grba te stvaranjem političkoga mita o urotničkome neprijatelju. Kao argumentacijske pogreške izdvajaju se *ad hominem* argumenti te izostanak definicije za apstraktne i nejasne pojmove.

Andrej Plenković u svojem se govoru na obljetnici služi gotovo isključivo činjeničnim tvrdnjama. Od logičkih veza prisutne su dedukcija, semiotičnost i analogija, a od očitosti činjenice, primjeri, toposi (reda) te kognitivni autoritet. Dominantan način uvjeravanja nesumnjivo je *ēthos*, kako stranke tako i sama govornika, a nerijetko Plenković svoju uvjerljivost crpe upravo iz institucionalnoga položaja. Od argumentacijskih pogrešaka javljaju se *non sequitur* (irelevantan zaključak) te izostanak definicije za složene i nejasne izraze. Govorom na predizbornome skupu također dominiraju činjenične tvrdnje, od logičkih veza dedukcija i semiotičnost, a od očitosti izdvajaju se citat, primjeri, podaci, činjenice i argument reciprociteta. Prisutna je uporaba kontrasta, kako bi se poduprla retorika *Mi – Oni*, a kao način uvjeravanja u prvome je planu ponovno *ēthos* govornika i stranke. Dvije su argumentacijske pogreške: zanemarivanje alternative te *ad populum*,

Pomnijom analizom argumentacije procjenjuje se kako je na toj razini najbolji Ivo Sanader jer u svojim govorima ima odmjeran udio i *logosa*, i *ēthosa* i *pathosa*, a osobito zbog vješta iskorištenja simbiotičkoga potencijala združena *ēthosa* i *pathosa*. Andrej Plenković bio bi na drugome mjestu, uz zamjerku na pretjerano oslanjanje na *ēthos* i često nedefiniranje pojmova na kojima temelji svoju argumentaciju. Na trećemu bi mjestu bio Tuđman i na kraju Karamarko, koji je zoran primjer onoga što argumentacija nije i čime se u argumentaciji ne treba koristiti, a to su, među ostalim, svakako i *ad hominem* i *ad personam* argumenti, koje on

toliko voli. Analizom govorne izvedbe, dakle uzimajući u obzir paralingvističke znakove (glasovu kvalitetu, izgovor, izražajnost) te ekstralingvističke znakove (kineziku i proksemiku), procjenjuje se kako je govorna izvedba Ive Sanadera daleko najbolja. Dosta potencijala pokazuje i Andrej Plenković, no nedostaje mu još energičnosti, izražajnosti i odlučnosti u pojedinim istupima. Govorna izvedba Franje Tuđmana u doživljaju je također monotona, dok Tomislav Karamarko milijama kaska čak i za Tuđmanom, a kamoli za Plenkovićem i Sanaderom. Kada je riječ o govorničkome stilu, Sanader su i Plenković izjednačeni, s tim da Sanader vodi više računa o publici, prilagođuje joj se i svojim jezikom, pojasni ono za što misli da publika možda neće razumjeti, dok u Plenkovića to i nije baš čest slučaj, no ne može mu se oduzeti profinjenost, uljuđenost, civiliziranost i elegancija i elokvencija u izrazu. Svakako treba istaknuti jednu zanimljivost: dok sva četiri predsjednika politiku konceptualiziraju kao rat (dakle putem konceptualne metafore POLITIKA JE RAT), Andrej Plenković o politici nema takve mentalne predodžbe ili se barem jako dobro trudi kako će ju u javnim nastupima uokviriti, pa on tu u političkome diskursu toliko uvriježenu konceptualnu metaforu zamjenjuje metaforom POLITIKA JE SPORTSKO NATJECANJE. I na toj se razini vidi osobitost Plenkovićeve asertivnoga stila i nekonfliktnoga karaktera, tj. zagovaranje, kako on to voli istaknuti, kulture dijaloga i komunikacije. Franjo Tuđman držao se svojega oštra, državničkoga nastupa i uglavnom nije mario za prilagođavanje publici, već je pod svaku cijenu govorio ono što mu je bilo na pameti, a govori su mu uglavnom obilježeni biblijskom motivikom. Stil Tomislava Karamarka jednom je riječju – eunuški, dakle neinovativan, suhoparan, izlizan, a svojim zazorom od javnosti i izravna sučeljavanja s političkim protivnicima priskrbio si je etiketu kukavice.

Iz svega navedenoga može se zaključiti da je Ivo Sanader svojim ukupnim retoričkim umijećem zadao domaći zadatak hrvatskim političarima. Da je još k tomu taj talent iskoristio u pozitivne svrhe, koje je u svojim nastupima i proklamirao, gdje bi mu bio kraj? Treba biti objektivan i priznati činjenicu da je Sanader bio zaista impresivan govornik, i to, kako se u radu vidi, na svim retoričkim razinama. No isto tako treba priznati i činjenicu kako dobar retoričar ne podrazumijeva nužno i dobra političara, a Sanader je upravo zoran primjer toga. Nekoć omiljeni političar, kojemu je mnoštvo klicalo na skupovima, preko noći postao je omražen i predmetom poruge, prezira i sprdnje. Sve Sanaderove zakulisne radnje nepovratno su uništile njegov *ēthos*. Još je Demosten, u 4. st. pr. Kr., govorio kako je oduvijek bilo demagogâ i manipulatorâ i kako će ih uvijek biti te da se ne može mnogo protiv toga, no ono što se svakako može učiniti jest obrazovati publiku, osposobiti ju da razlikuje zdravu, retoričku persuaziju od demagoške manipulacije. I zato neka ovaj rad bude ujedno i svojevrсни apel da se retorici u hrvatskome društvu dâ mjesto kakvo zaslužuje, da postane dio opće naobrazbe jer je iznimno

važna, i to ne samo zbog vježbanja i usavršavanja govorničkih vještina već ponajprije i stoga što je retorika temelj (kritičkoga) mišljenja.

Literatura

1. Andrej Plenković (2019). *O meni*. URL: <https://www.andrejplenkovic.hr/page.php?id=1> (pristupljeno 15. lipnja 2019).
2. Aristotel (1988). *Nikomahova etika*, prev. T. Ladan. Zagreb: Globus – Sveučilišna naklada Liber.
3. Aristotel (1988). *Politika*, prev. T. Ladan. Zagreb: Globus – Sveučilišna naklada Liber.
4. Aristotel (2008). *Retorika*, prev. M. Višić. Podgorica: ITP »Unireks«.
5. Bagić, K. (2012). *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Beker, M. (1997). *Kratka povijest antičke retorike: S odabranim ulomcima iz antičkih tekstova*. Zagreb: ArTresor naklada.
7. Beker, M. (2007). Platon i opasnosti retorike. U I. Ivas i. Škarić (ur.), *Razgovori o retorici*, 49–56. Zagreb: FF Press.
8. Benjamin, J. (2010). Deliberative Oratory. U Th. Enos (ur.), *Encyclopedia of Rhetoric and Composition: Communication from Ancient Times to the Information Age*, 171–172. New York – London: Routledge.
9. Billig, M. (2003). Political rhetoric. U D. O. Sears, L. Huddy i R. Jervis (ur.), *Oxford Handbook of Political Psychology*, 222–250. New York: Oxford University Press.
10. Bliese, J. R. E. (1994). Deliberative oratory in the middle ages: The missing millenium of study of public address. *Southern Communication Journal* LIX, 4, 273–283. DOI: 10.1080/10417949409372947
11. Booth, W. C. (2005). War Rhetoric, Defensible and Indefensible. *A Journal of Rhetoric, Culture and Politics* 25, 2, 221–244.
12. Budimir, D. (2017). *Politička elita u Hrvatskoj 1990.–2000.* Zagreb: vlastita naklada.
13. Burke, K. (1969). *A Rhetoric of Motives*. Berkeley – Los Angeles: University of California Press.

14. Carrilho, M. (2008). Korijeni retorike: grčka i rimska antika. U M. Meyer (ur.), *Povijest retorike od Grkâ do naših dana*, 17–63. Zagreb: Disput.
15. Castells, M. (1999). An Introduction to the Media Age. U H. Mackay i T. O'Sullivan (ur.), *The Media Reader*, 398–410. London: Sage.
16. Charteris-Black, J. (2007). *The Communication of Leadership. The Design of Leadership Style*. London – New York: Routledge.
17. Charteris-Black, J. (2011). *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*, 2. izd. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
18. Cialdini, R. B. (2009). *Influence: Science and Practice*, 5. izd. Boston: Pearson Education.
19. Ciceron (2002). *O govorniku*. Preveo G. Stepanić. Zagreb: Matica hrvatska.
20. Condor, S., Tileagă, C., Billig, M. (2013). Political Rhetoric. U L. Huddy, D. O. Sears, J. S. Leavy (ur.), *The Oxford Handbook of Political Psychology*, 2. izd., 262–297. Oxford: Oxford University Press.
21. Drezga, V. (2015). *Politička »u Hrvatskoj*. Zagreb: Despot infinitus.
22. Fahnestock, J., Secor, M. (2004). *A Rhetoric of Argument*. Boston: McGraw Hill.
23. Freeley, A. J., Steinberg, D. L. (2009). *Argumentation and Debate: Critical Thinking for Reasoned Decision Making*, 12. izd. Boston, MA: Wadsworth Cengage Learning.
24. Gilbert, M. (2004). Emotion, Argumentation & Informal Logic. *Informal Logic* 24, 3, 245–264.
25. *Glasoviti govori* (1999). Odabrao I. Zadro, predgovor I. Škarić. Zagreb: Naklada Zadro.
26. Groarke, L. A., Tindale, Ch. W. (2004). *Good Reasoning Matters! A Constructive Approach to Critical Thinking*, 3. izd. New York: Oxford University Press.
27. Gronbeck, B. E. (2004). Rhetorics and Politics. U Lynda L. Kaid (ur.), *Handbook of Political Communication Research*, 135–154. New Jersey – London: Lawrence Erlbaum Associates.

28. Habinek, Th. (2005). *Ancient Rhetoric and Oratory*. Malden – Oxford: Blackwell Publishing.
29. Hart, R. P., Dillard, C. L. (2001). Deliberative genre. U Th. O. Sloane (ur.), *Encyclopedia of Rhetoric*, 209–217. New York: Oxford University Press.
30. Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) (2018). *Statut Hrvatske demokratske zajednice*. URL: http://www.hdz.hr/sites/default/files/hdz_statut_2018.pdf (pristupljeno 9. studenoga 2018).
31. Hrvatska enciklopedija (2018). *Demosten*. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14535> (pristupljeno 6. prosinca 2018).
32. Hrvatska enciklopedija (2018). *Kršćanska demokracija*. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34228> (pristupljeno 9. studenoga 2018).
33. Hrvatski jezični portal (HJP) (2018). *Demokracija*. URL: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristupljeno 12. studenoga 2018).
34. Hrvatski sabor (2018). URL: <http://www.sabor.hr/hr> (pristupljeno 3. studenoga 2018).
35. *Isocrates I* (2000). Translated by David Mirhady and Yun Lee Too. Austin: University of Texas Press.
36. *Isocrates II* (2004). Translated by Terry L. Papillon. Austin: University of Texas Press.
37. Jarvis, Sh. E. (2001). Audience: An overview. U Th. O. Sloane (ur.), *Encyclopedia of Rhetoric*, 59–68. New York: Oxford University Press
38. Kennedy, G. (1963). *The Art of Persuasion in Greece*. Princeton: Princeton University Press.
39. Kennedy, G. A. (1972). *The Art of Rhetoric in the Roman World*. Princeton: Princeton University Press.
40. Kennedy, G. A. (1994). *A New History of Classical Rhetoric*. Princeton: Princeton University Press.

41. Kennedy, G. A. (1998). *Comparative Rhetoric: An Historical and Cross-Cultural Introduction*. New York: Oxford University Press.
42. Kennedy, G. A. (2007). Prooemion. U Aristotle, *On Rhetoric: A Theory of Civic Discourse*, 2. izd., prev. G. A. Kennedy, IX–XIII. New York: Oxford University Press.
43. Kennedy, G. A. (2007). Introduction. U Aristotle, *On Rhetoric: A Theory of Civic Discourse*, 2. izd., prev. G. A. Kennedy, 1–25. New York: Oxford University Press.
44. Kienpointner, M., Kindt, W. (1997). On the problem of bias in political argumentation: An investigation into discussions about political asylum in Germany and Austria. *Journal of Pragmatics* 27, 555–585.
45. King, A. A. (2001). Politics: Rhetoric and power. U Th. O. Sloane (ur.), *Encyclopedia of Rhetoric*, 624–627. New York: Oxford University Press
46. Kišiček, G. (2018). *Retorika i politika*. Zagreb: Jesenski i Turk.
47. Kišiček, G., Stanković, D. (2011). Analysis of fallacies in Croatian parliamentary debate. U F. H. van Eemeren, B. Garssen, D. Godden i G. Mitchell (ur.), *Proceedings of the 7th Conference of the International Society for the Study of Argumentation*, 939–949. Amsterdam: Sic Sat.
48. Kišiček, G., Stanković, D. (2014). *Retorika i društvo*. Zagreb: Naklada Slap.
49. Klaić, B. (1990). *Rječnik stranih riječi*. Priredio Željko Klaić. Zagreb: Nakladni zavod MH.
50. Kock, Ch. (2017). *Deliberative Rhetoric: Arguing about Doing*. Windsor: University of Windsor.
51. Kolić, J., Martinović, M. (2003). Procjena karaktera političara na temelju glasa. U G. Varošaneć-Škarić (ur.), *Glas: zbornik radova. I. znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem*, 49–53. Zagreb: Odsjek za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu: Hrvatsko filološko društvo.
52. Kvintilijan, M. F. (1985). *Obrazovanje govornika: odabrane strane*. 2. izd. Preveo, predgovor i komentar napravio P. Pejčinović. Sarajevo: Veselin Masleša.

53. Leanne, Sh. (2010). *Say It Like Obama and Win! The Power of Speaking with Purpose and Vision*. New York: McGraw Hill.
54. Legati, I. (2008). Zloporaba govorničke tehnike u javnom govorenju: Analiza govora Adolfa Hitlera, *Govor XXV*, 2, 203–213.
55. Lucas, S. E. (2015). *Umijeće javnog govora*. Zagreb: MATE d. o. o.
56. Martin, J. (2014). *Politics and Rhetoric: A Critical Introduction*. London – New York: Routledge.
57. Mašić, J., Kišiček, G. (2015). Retorička analiza govora američkih predsjednika Roosevelta, Kennedyja i Obame, *Govor XXXII*, 1, 57–72.
58. Müller, W. G. (2001). Style. U Th. O. Sloane (ur.), *Encyclopedia of Rhetoric*, 745–757. New York: Oxford University Press.
59. Müller, J.-W. (2017). *Što je populizam?*. Zagreb: TIM press.
60. Narodne novine (2017). *Ustav Republike Hrvatske (pročišćeni tekst)*.
URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_85_2422.html (pristupljeno 3. studenoga 2018).
61. Osborn, M., Osborn S., Osborn, R. (2012). *Public Speaking. Finding Your Voice*, 9. izd. Boston: Pearson Education.
62. Pease, A., Pease, B. (2012). *Velika škola govora tijela*. Zagreb: Mozaik knjiga.
63. Petrović, S. (1982). Egipatska književnost. U S. Petrović (ur.), *Povijest svjetske književnosti*, knj. 1, 9–34. Zagreb: Mladost.
64. Perelman, Ch., Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The New Rhetoric. A treatise on Argumentation*. Notre Dame – London: University of Notre Dame Press.
65. Picula, B. (2017). Politički sustav i politika Republike Hrvatske. U S. J. Udier (ur.), *Hrvatska na prvi pogled: udžbenik hrvatske kulture*, 98–133. Zagreb: FF Press.
66. Podunavac, M. (1994). Politika i retorika. *Filozofija i društvo V*, 105–111.

67. Predsjednica Republike Hrvatske Kolinda Grabar Kitarović (2019). *Franjo Tuđman*. URL: <http://predsjednica.hr/stranica/16/> (pristupljeno 20. svibnja 2019).
68. Radoš, I. 2015. *Uspon i pad Sanadera. Biografija prvog osumnjičenog premijera*. URL: <http://media.vecernji-list.hr/pdf/uzewrt637r34/Uspon%20i%20pad%20Sanadera.pdf> (pristupljeno 10. lipnja 2019).
69. Ramsey, Sh. D. (2012). *Deliberative Rhetoric in the Twelfth Century: The case for Eleanor of Aquitaine, Noblewomen, and the »Ars Dictaminis«*. Doktorska disertacija. Bowling Green State University. URL: <https://etd.ohiolink.edu/> (pristupljeno 1. prosinca 2018).
70. Ravlić, S. (2005). Eponimizacija ideološke promjene u Hrvatskoj 1989–2005. *Anali Hrvatskog politološkog društva* II, 105–117.
71. Reisiigl, M. (2008). Rhetoric of Political Speeches. U R. Wodak i V. Koller (ur.), *Handbook of Communication in Public Sphere*, 243–269. Berlin: Mouton de Gruyter.
72. Remer, G. A. (2017). *Ethics and the Orator: The Ciceronian Tradition of Political Morality*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
73. Schiappa, E. (1999). *The Beginnings of Rhetorical Theory in Classical Greece*. New Heaven, CT: Yale University Press.
74. Schopenhauer, A. (2002). *Eristička dijalektika ili Umijeće kako uvijek biti u pravu: objašnjeno u 38 trikova*. Split: Marjan tisak.
75. Snellow, D. D. (2005). *Confident Public Speaking*. Belmont: Thompson/Wadsworth.
76. Solar, M. (2008). *Edipova braća i sinovi. Eseji*. Zagreb: Golden marketing.
77. Sounders, A. N. W. (1970). Introduction. U B. Radice i R. Baldick (ur.), *Greek Political Oratory*, 7–29. Middlesex: Penguin Books.
78. Škarić, I. (1991). Fonetika hrvatskog književnog jezika. U: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: Nacrti za gramatiku*, 61–377. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
79. Škarić, I. (1999). Što će nam retorika? U I. Zadro (prir.), *Glasoviti govori*, IX–XIII. Zagreb: Naklada Zadro.

80. Škarić, I. (2000). *Temeljci suvremenoga govorništva*. Zagreb: Školska knjiga.
81. Škarić, I. (2011). *Argumentacija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
82. Šutić, B. (2011). *Državno i političko uređenje Republike Hrvatske*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
83. Tadić, Lj. (1994). Retorika i demokratija. *Filozofija i društvo* V, 9–29.
84. Tafra-Vlahović, M. (2013). *Javni govor*. Zaprešić: Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti »Baltazar Adam Krčelić«.
85. Timmermans, B. (2008). Renesansa i modernitet retorike. U M. Meyer (ur.), *Povijest retorike od Grkâ do naših dana*, 67–189. Zagreb: Disput.
86. Tindale, Ch. W. (2007). *Fallacies and Argument Appraisal*. New York: Cambridge University Press.
87. Tomić, Z. *Osnove političkoga komuniciranja*. Mostar: Synopsis d. o. o.
88. Tukidid (2009). *Povijest Peloponeskog rata*. Preveo S. Telar, priredio D. Salopek. Zagreb: Matica hrvatska.
89. Van Dijk, T. A. (2006). Discourse and Manipulation. *Discourse and Society* XVII, 2, 359–383.
90. Van Eemeren, F. H., Houtlosser, P. (2002). Strategic Maneuvering: Maintaining a Delicate Balance. U F. H. van Eemeren i P. Houtlosser (ur.), *Dialectic and Rhetoric: The Warp and Woof of Argumentation Analysis*, 131–159. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
91. Varošanec-Škarić, G. (2005). *Timbar*. Zagreb: FF Press.
92. Varošanec-Škarić, G. (2010). *Fonetska njega glasa i izgovora*. Zagreb: FF Press.
93. Vuletić, B. (2007). *Lingvistika govora*. Zagreb: FF Press.
94. Walton, D. (1997). *Appeal to Expert Opinion: Arguments from Authority*. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press.

95. Welch, K. E. (2001). Delivery. U Th. O. Sloane (ur.), *Encyclopedia of Rhetoric*, 217–230. New York: Oxford University Press
96. Wiessman, J. (2010). *Najbolji prezenter: Tehnika, stil i strategija najpoznatijeg američkog trenera govorništva*. Zagreb: MATE d. o. o.
97. Wikipedija (2017). *Ivo Sanader*. URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Ivo_Sanader (pristupljeno 10. lipnja 2019).
98. Wikipedija (2018). *Tomislav Karamarko*. URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Tomislav_Karamarko (pristupljeno 12. lipnja 2019).
99. Wodak, R. (2009). *The Discourse of Politics in Action. Politics as Usual*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
100. Worthington, I. (2007). Rhetoric and Politics in Classical Greece: Rise of the Rhētores. U I. Worthington (ur.), *A Companion to Greek Rhetoric*, 255–71. Malden: Blackwell Publishing.
101. Zakošek, N. (1994). Struktura i dinamika hrvatskoga stranačkog sustava. *Revija za sociologiju* XXV, 1–2, 23–39.
102. Zakošek, N. (2002). *Politički sustav Hrvatske*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
103. Zarefsky, D. (2014). Strategic Maneuvering in Political Argumentation. U D. Zarefsky (ur.), *Rhetorical Perspectives on Argumentation. Selected Essays by David Zarefsky*, 87–101. Dordrecht: Springer.
104. Žmavc, J. (2012). The Ethos of Classical Rhetoric: From Epieikia to Auctoritas. U F. H. van Eemeren i B. Garssen (ur.), *Topical Themes in Argumentation Theory*, 181–191. Dordrecht: Springer.

Popis mrežnih izvora analiziranih predložaka

1. Franjo Tuđman

- a) govor u Hrvatskome saboru 30. svibnja 1990:

<https://www.youtube.com/watch?v=3f7GCZNvubk&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=1> (pristupljeno 25. svibnja 2019).

- b) govor na predizbornome skupu u Slatini 19. srpnja 1992:

<https://www.youtube.com/watch?v=ghfspxJT3kA&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=2> (pristupljeno 28. svibnja 2019).

2. Ivo Sanader

- a) govor na XI. Općemu saboru HDZ-a 30. lipnja 2007:

<https://www.youtube.com/watch?v=OUuP0Lysv0&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=9> (pristupljeno 30. svibnja 2019).

<https://www.youtube.com/watch?v=maCdR6mSSWo&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=10> (pristupljeno 30. svibnja 2019).

<https://www.youtube.com/watch?v=9IEeKsJE0&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=11> (pristupljeno 30. svibnja 2019).

<https://www.youtube.com/watch?v=Fwrzp73bOJs&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=12> (pristupljeno 30. svibnja 2019).

<https://www.youtube.com/watch?v=OzniSrdWZTk&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=13> (pristupljeno 30. svibnja 2019).

<https://www.youtube.com/watch?v=Mva4fUDeu6s&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=14> (pristupljeno 30. svibnja 2019).

<https://www.youtube.com/watch?v=xg6OSO0EZcs&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=15> (pristupljeno 30. svibnja 2019).

- b) gostovanje u emisiji *Nedjeljom u dva* 2. travnja 2006:

<https://www.youtube.com/watch?v=YZSfvainDIM&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=17> (pristupljeno 3. lipnja 2019).

3. Tomislav Karamarko

- a) govor povodom 26. obljetnice HDZ-a 17. lipnja 2015:

<https://www.youtube.com/watch?v=DGd9bmEdmr0&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=4> (pristupljeno 7. lipnja 2019).

b) govor na predizbornome skupu 5. studenoga 2015:

<https://www.youtube.com/watch?v=4MBVzeR9J6U&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=5> (pristupljeno 10. lipnja 2019).

4. Andrej Plenković

a) govor povodom 29. obljetnice osnutka HDZ-a 17. lipnja 2018:

<https://www.youtube.com/watch?v=qx6Rtqu25co&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=6> (pristupljeno 14. lipnja 2019).

b) govor na predizbornome skupu u Požegi 4. rujna 2016:

<https://www.youtube.com/watch?v=nic4YauzCes&list=PLP9WnhZO3HrgBimqcrhu824Nez0xAMhBU&index=8> (pristupljeno 18. lipnja 2019).

Sažetak

Ovaj rad bavi se retoričkom analizom četiriju predsjednika HDZ-a: Franje Tuđmana, Ive Sanadera, Tomislava Karamarka i Andreja Plenkovića. U radu se rabi metoda deskriptivne analize, a govori se analiziraju na trima razinama: na razini argumentacije, govorne izvedbe te govorničkoga stila. Svaki je od govornikâ u analizi zastupljen dvama govorima, od kojih je jedan govor na obljetnici (epideiktički žanr), a drugi govor na predizbornome skupu (deliberativni žanr). Rezultati su analize pokazali kako su Ivo Sanader i Andrej Plenković najvještiji govornici, i to na svim trima razinama, kako Tuđman nije osobito dobar govornik, a daleko je najlošiji govornik Tomislav Karamarko.

Ključne riječi: politička retorika, HDZ, argumentacija, govorna izvedba, govornički stil

Summary

This work deals with the rhetorical analysis of four presidents of the Croatian Democratic Union (CDU): Franjo Tuđman, Ivo Sanader, Tomislav Karamarko and Andrej Plenković. The method of descriptive analysis is used throughout the work, while the speeches are analysed at three levels: at the level of argumentation, speech delivery and speech style. Each of the speakers in the analysis is represented by two speeches, one of which is a speech at an anniversary (epideictic genre) and the other being a speech at a pre-election rally (deliberative genre). The analysis results have shown that Ivo Sanader and Andrej Plenković were the most proficient speakers at all three levels, that Tuđman was not a particularly good speaker and the speaker Tomislav Karamarko being the worst speaker.

Key words: political rhetoric, CDU, argumentation, delivery, style